

LIVSKRAFTEN EBBER UT...

EN UNDERSØKELSE AV BEFOLKNINGSENDRINGEN I UTVALGTE UTHAVNSSAMFUNN MELLOM LINDESNES OG LISTA 1900-1970

LEIF HELGE DALAND

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2010

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for religion, filosofi og historie

Forord

Gjennom siste års arbeid med oppgaven, har jeg fått bistand av flere personer som fortjener en stor takk. Først og fremst har min veileder Olav Arild Abrahamsen vært en veldig god støtte hele veien. Hans gode råd og engasjerte veiledning har hjulpet meg mye i mitt arbeid.

Jeg vil også takke alle informanter som takket ja til å ofre mye av sin tid under mine intervjuer. Disse er Arthur Danielsen, Arthur Danielsen Jr, Svein Olav Fredriksen, Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen. Jeg vil imidlertid sende en ekstra takk til Arthur Danielsen, Arthur Danielsen Jr, og Oddvar Johannessen som har gitt meg mye og nyttig bistand gjennom det siste året.

Under hele kildeinnsamlingsperioden på Statsarkivet i Kristiansand og Universitetsbiblioteket i Agder har jeg opplevd personalet som både hyggelig og ytterst behjelpelig både faglig og teknisk.

Ellers må jeg takke min kone Hilde Daland, som tålmodig har støttet meg gjennom arbeidet både som sjelesørger og med teknisk bistand. Til slutt vil jeg nevne det gode studentmiljøet på Historiske institutt ved Universitetet i Agder, og de gode tilbakemeldingene fra mine medstudenter som jeg fikk gjennom oppgavens utformingsfase fra høsten 2008 til og med høsten 2009.

Figur- og tabelloversikt:

Figurer:

Kapittel 2:

- Fig 1. Befolkningsendringer i utvalget – 1900-1950 s.25
- Fig 2. Aldersfordeling i Sæløer i 1946 og 1950 s.28
- Fig 3. Aldersfordeling i Korshavn i 1946 og 1950 s.29
- Fig 4. Aldersfordeling i Loshavn/Eikvåg i 1946 og 1950 s.29
- Fig 5. Sæløer - Andel av husholdene tilknyttet de ulike ressursene - 1900 s.34
- Fig 6. Korshavn - Andel husholdninger tilknyttet de ulike ressursene - 1900 s.35
- Fig 7. Loshavn/Eikvåg - Andel husholdninger tilknyttet de ulike ressursene - 1900 s.35
- Fig 8. Sæløer: Hovedyrke - Endringer i næringstilknytning 1900-1950 s.37
- Fig 9. Korshavn: Hovedyrke - Endringer i næringstilknytning 1900-1950 s.38
- Fig 10. Loshavn/Eikvåg: Hovedyrke - Endringer i næringstilknytning 1900-1950 s.38
- Fig 11. Andel yrkesaktive i utvalget tilknyttet gårdsdrift - 1900-1950 s.39
- Fig 12. Andel yrkesaktive i utvalget tilknyttet fiskerieringen - 1900-1950 s.43
- Fig 13. Andel yrkesaktive i utvalget tilknyttet sjøfartsnæringen - 1900-1950 s.50
- Fig 14. Andel yrkesaktive i utvalget tilknyttet andre yrker 1900-1950 s.53

Kapittel 3:

- Fig 15. Befolkningsutviklingen i utvalget 1946-1970 s.59
- Fig 16. Befolkningsutviklingen i Spind og Austad 1946-1970 s.67

Kapittel 4:

- Fig 17. Korshavn: Endringer i næringstilknytning 1900-1970 s.82
- Fig 18. Sæløer: Endringer i næringstilknytning 1900-1970 s.83
- Fig 19. Loshavn/Eikvåg: Endringer i næringstilknytning 1900-1970 s.83
- Fig 20. Andel av yrkesaktive fiskere i utvalget 1950-1970 s.85
- Fig 21. Andel av yrkesaktive sjømenn i utvalget 1950-1970 s.89
- Fig 22. Andel personer tilknyttet andre yrker 1950-1970 s.92
- Fig 23. Oversikt over fraflyttingen fra husene i Sæløer 1960-1998 s.109
- Fig 24. Brox' modell for lokalt sysselsettingssystem s.112

Tabeller:

Kapittel 2:

- Tab 1. Befolkningsendringer i utvalget – 1900-1950 s.26
- Tab 2. Befolkningsendring i utvalget og nærområdene mellom 1900 og 1950 s.30
- Tab 3. Befolkningsendring i andre uthavnssamfunn langs Agderkysten s.31
- Tab 4. Antall yrkesaktive tilknyttet gårdsdrift i utvalget 1900-1950 s.38
- Tab 5. Sæløer og Korshavn - Dyrehold og jordbruksressurser i 1939 s.40
- Tab 6. Spind og Austad: Endringer i andel yrkesaktive tilknyttet jord- og skogsbruk 1910-1950 s.41
- Tab 7. Endringer i antall yrkesaktive tilknyttet fiskenæringen i utvalget 1900-1950 s.43
- Tab 8. Spind og Austad: Endringer i andel yrkesaktive tilknyttet fiskenæringen i 1910-1950 s.47
- Tab 9. Austad og Korshavn/Sæløer: En komparasjon av endringene i andel yrkesaktive tilknyttet fiskenæringen 1910-1950 s.48
- Tab 10. Antall yrkesaktive tilknyttet sjøfartsnæringen i utvalget 1900-1950 s.50
- Tab 11. Austad og Spind: Andel yrkesaktive tilknyttet sjøfart og transport 1910-1946 s.51
- Tab 12. Antall yrkesaktive tilknyttet andre yrker 1900-1950 s.53

Kapittel 3:

- Tab 13. Befolkningsutviklingen i utvalget 1946-1970 s.59
- Tab 14. Befolkningsendring i utvalget: Basert på fødte og døde mellom 1951 og 1970 s.62
- Tab 15. Befolkningsendring i utvalget: Basert på inn- og utflyttede mellom 1951 og 1970 s.64
- Tab 16. Enkelt- og familieutflytting fra utvalget 1951-1970 s.65
- Tab 17. Befolkningsutvikling i Spind og Austad 1946-1970 s.67
- Tab 18. Aldersfordelingen i utvalget 1920-1970 s.71
- Tab 19. Aldersfordeling for utflyttede personer i utvalget 1950-1970 s.72
- Tab 20. Antall utflyttede fra utvalget under 30 år – 1950-1970 s.78

Kapittel 4:

- Tab 21. Antall fiskefartøyer i Korshavn og Sæløer fordelt på størrelse 1960-1971 s.86
- Tab 22. Antall yrkesaktive fiskere i utvalget 1950-1970 s.85
- Tab 23. Antall yrkesaktive innen sjøfart 1950-1970 s.89
- Tab 24. Antall yrkesaktive med andre yrker 1950-1970 s.92
- Tab 25. Austad og Spind: Andel yrkesaktive i nærområdene 1950-1970 s.96
- Tab 26. Antall fiskefartøyer i Korshavn og Sæløer 1960-1971 s.86

Innhold

Kapittel 1: Innledning	7
1.0. Innledning	7
1.1. lokalsamfunn og uthavnssamfunn	8
1.2. Problemstillinger, avgrensinger og utvalg	9
1.3. Oppgavens struktur	12
1.4. Forskningsteori	13
1.5. Annen litteratur	15
1.6. Primærkilder	16
1.6.1. Utrykte kilder	16
1.6.2. Trykte kilder	17
1.7. En presentasjon av uthavnene	18
1.7.1. Loshavn og Eikvåg	18
1.7.2. Sæløer	20
1.7.3. Korshavn	21
Kapittel 2: Befolknings- og næringsutvikling fra 1900 til 1950	24
2.0 Innledning	24
2.1 Befolkningsutvikling fram til 1950	24
2.2 Utviklingen av næringsstrukturen	32
2.2.1 Gårdsdrift	33
2.2.2 Fisket	42
2.2.3 Sjøfarten	48
2.2.4 Andre yrker	52
2.2.5 Oppsummering av næringsutviklingen mellom 1900 og 1950	55
2.3 Oppsummering av perioden	57
Kapittel 3: Befolkningsutviklingen mellom 1950 og 1970	59
3.0. Innledning	59
3.1. Vendepunktet	59
3.2. En demografisk forklaring på befolkningsutviklingen	60
3.2.1. Fødte og døde	61
3.2.1. Innflytting og fraflytting	63
3.2.2. Oppsummering av den demografiske forklaringen	68

3.3. Forgubbing og svinnende ungdom	70
3.4. Hva påvirket de demografiske faktorene?.....	73
3.5. Oppsummering av kapittel 3.....	79
Kapittel 4: Næringsutvikling mellom 1950 og 1970	81
4.0. Innledning.....	81
4.1. En kartlegging av næringsstrukturen 1950-1970.....	82
4.1.1. Gårdsdrift.....	84
4.1.2. Fisket	85
4.1.3. Sjøfarten	89
4.1.4. Andre yrker	91
4.1.5. Oppsummering av næringsstrukturen	93
4.1.6. Næringsutviklingen i Austad og Spind.....	95
4.2. Hva påvirket de demografiske faktorene?.....	97
4.2.1. Sjøfarten	97
4.2.2. Fisket	98
4.2.3. De "utradisjonelle" yrkene.....	100
4.2.4. Kvinner i arbeidslivet	100
4.3. Oppsummering av kapittel 4.....	101
Kapittel 5: Svikt i systemet og avfolkning	104
5.0. Innledning.....	104
5.1. Valg og motivasjon ved utflytting	104
5.1.1. Geografi, industri og inntekt	104
5.1.2. Familie og det sosiale liv	107
5.1.3. Politisk periferi	110
5.2. Det lokale sysselsettingssystemets fall	112
5.2.1. Det lokale sysselsettingssystemet i teorien.....	112
5.2.2. Svikt i systemet	113
5.2.3. Livskraften ebber ut.....	115
5.3. Oppsummering av kapittel 5.....	117
Kapittel 6: Oppsummering og konklusjon.....	119
Litteratur og kilder	123

Kapittel 1: Innledning

1.0. Innledning

Langs sørlandskysten strekker det seg et langt kjede av naturlige havner omkranset av tettbebygde hus. Fra tidlig av hadde disse uthavnene en viktig posisjon for kystgående seilskip. Skipene kunne søke nødhavn fra uvær eller overnatting. Seilskipene kunne ikke navigere like godt på natten og farene for å gå på grunn var derfor stor. Avstanden mellom disse havnene var derfor ikke lengre enn at det tilsvarte hva som kunne legges bak seg i løpet av én dag. Lokalhistoriker Johan Anton Wikander har karakterisert strekningen for å være en nasjonal ferdselsvei.¹ Det var sjøveien kommunikasjonen først og fremst foregikk og uthavnene fikk derfor trafikken rett utenfor stuedørene.

På 17- og 1800-tallet tilpasset mange uthavner seg til den passerende seilskipstrafikken. Denne maritime tilpasningen medførte at de fleste yrkesaktive mennene i uthavnene var sysselsatt innenfor sjøfart og losing. I tillegg vokste det fram tjenestenæringer som skulle dekke behovene for de besøkende seilskip og deres mannskap. Da seilskipsfarten gikk tilbake på slutten av 1800-tallet og første del av 1900-tallet, mistet uthavnene dette økonomiske grunnlaget, og måtte søke andre muligheter.² For mange uthavner ble dette starten på en periode med avfolkning som utover 1900-tallet kulminerte med en overgang fra lokalsamfunn til fritidssamfunn. Det var imidlertid ikke alle uthavnssamfunn som ble maritimt tilpasset seilskipsfarten i den grad at det satte et monokulturelt preg på stedet. Likevel var selv ikke disse uthavnene alltid unntatt befolkningsnedgang og avfolkning, men forskjellen var at nedgangen kom på et senere tidspunkt og som en følge av andre årsaker. Jeg tror derfor at et skille kan trekkes mellom de maritime monokulturelle samfunn og øvrige uthavnssamfunn med livsnæring fordelt på sjøfart, fiske og gårdsdrift. Jeg mener sistnevnte uthavner klarte omstillingen fra nedgangen i seilskipsfarten bedre og at en overgang til fisket kom raskere ved disse stedene. Et eksempel på en slik utvikling var øysamfunnet Hydra, vest for Lista (i Flekkefjord kommune). På slutten av 1800-tallet hadde sjøfart og fiske vært de mest utbredte næringene her. Jordbruket var i nedgang gjennom hele 1800-tallet, og etter århundreskiftet ble også sjømennene færre. Fisket ble dermed den mest utbredte næringen utover 1900-tallet.³

---

¹ Wikander 1998: 10

² Hundstad 2004: 6

³ Kloster 1975: 186,317

For å kunne dokumentere forskjell i befolkningsutviklingen mellom uthavnssamfunn preget av maritim monokultur og uthavner med lavere grad av maritim tilpasning, har jeg derfor i denne oppgaven valgt å undersøke begge typer uthavnssamfunn.

Selv om de fleste uthavner hadde perioder med nedgang på 1900-tallet, var det ikke alle som ble avfolket og omdannet til fritidssamfunn. Jeg har en mistanke om at det ligger en sammenheng mellom avfolkning og stedenes livskraft, hvor mangel på sistnevnte førte til utflytting og til slutt avfolkning. Livskraft defineres her som lokalbefolkningens egenforståelse og situasjonsdefinisjon av lokalsamfunnets overlevelsessevne.

Jeg mener særlig tre punkter bidro til å påvirke livskraften i uthavnene, og var sentrale årsaker til den ulike utviklingen mellom uthavnssamfunnene i denne oppgaven:

- Økonomiske tilpasning til seilskipsfartstrafikken på 1800- og starten av 1900-tallet.
- Omstilling til fiskenæringen og utnyttelse av overgangen til makrellfisket på 50-tallet.
- Industriutbygging og ungdomsarbeid

Jeg skal komme nærmere inn på disse punktene og deres betydning for utviklingen i løpet av oppgaven.

1.1. lokalsamfunn og uthavnssamfunn

Lokalsamfunn: Oppgavens tittel tar utgangspunkt i lokalsamfunnsformen uthavnssamfunn, men hva er et lokalsamfunn? Et lokalsamfunn er et samfunn lokalisert innenfor et gitt geografisk område. Området kan ha ulike størrelser, men omtales ofte om kommuner. Et lokalsamfunn kan derimot også brukes om mindre steder, både geografisk og i befolkningsmengde. Historiker Ståle Dyrvik definerer et krav til at lokalsamfunn skal utgjøre et geografisk avgrenset bosetningsområde hvor innbyggerne har hyppigere kontakt med hverandre enn med mennesker på utsiden av området.⁴ Når jeg i denne oppgaven behandler mindre samfunnsstørrelser er det denne definisjonen jeg går ut fra.

Uthavnssamfunn: Begrepet uthavnssamfunn betegner en lokalsamfunnstype langs kysten. Historiker Dag Hundstad har i hovedoppgaven *Sørlandske uthavnssamfunn – fra maritime monokulturer til fritidssamfunn* definert uthavnssamfunn som et lokalsamfunn hvor aktiviteten er knyttet til sjøtransporten. Andre kystliggende lokalsamfunnsformer er fiskevær

---

⁴ Dyrvik 1989: 56-57

og strandsteder. Fiskevær har tett tilknytning til fiskeressursene, mens strandsteder som vokste fram ved elveutløp, ble næringsmessig mer variert. Felles for uthavnssamfunnene var deres beliggenhet i umiddelbar nærhet til leia.⁵

Hundstad setter opp en egen definisjon på uthavnssamfunn som både krever en høy anløpsfrekvens av seilskip, maksimumsavstand mellom husene på 50 m, minimumsbefolkning på 100 personer, og stedet skal ikke ha formelle ladested- eller kjøpstadsrettigheter. Til slutt skal stedet ha et næringsliv hvor minimum 75 % av den yrkesaktive befolkningen finner sitt ene- eller hovednæringsvei utenom jord- og skogsbruk og der minimum 50 % livnærer seg av maritime næringer. Hundstads fulle definisjon av uthavnssamfunn opphører imidlertid med nedgangen i seilskipsfartstrafikken, og de fleste av uthavnenes lokalsamfunn befant seg på 1900-tallet mellom uthavnssamfunn og fiskevær. Fisket ble viktigere, men sjøfolkene forsvant ikke. Hundstad selv innrømmer at denne definisjonen tidsmessig vil ha mest gyldighet for det han kaller det klassiske uthavnssamfunnets periode på 1800-tallet.⁶

Selv om jeg i denne oppgaven forholder meg til lokalsamfunn som i stor grad ikke svarer til denne definisjonen har jeg likevel, i mangel av et mer dekkende begrep, valgt å holde meg til begrepet uthavnssamfunn. Jeg ønsker imidlertid ikke å gjøre oppgaven om til et forsøk på kategorisering av lokalsamfunnsformer. Jeg nøyer meg her med å konstatere at jeg har å gjøre med en kystliggende lokalsamfunnsform hvor befolkningen hadde tilknytning til det som jeg i oppgaven vil referere til som de tradisjonelle næringene (sjøfart, fiske og gårdsdrift). Fordi jeg hele tiden har å gjøre med steder med fastboende befolkning vil jeg ikke være konsekvent i min bruk av begrepet uthavnssamfunn. Jeg kommer til å veksle mellom uthavn og uthavnssamfunn, men begge begreper vil i denne oppgaven ha betydningen uthavnens lokalsamfunn.

1.2. Problemstillinger, avgrensinger og utvalg

Formålet med oppgaven er å analysere befolkningsendringer i uthavnssamfunn mellom Lindesnes og Lista i tiden mellom 1900 og 1970 fra et komparativt perspektiv. Ved å fingranske folketellingene for perioden mener jeg det er mulig å skape en målbar utvikling innenfor demografi så vel som næringsstruktur. På denne måten håper jeg å avdekke særegne tilpasningsmønstre som kan til å forklare hvorfor uthavner beveget seg i ulik retning.

---

⁵ Hundstad 2004: 9-10

⁶ Hundstad 2004: 8

Gjennom denne oppgaven legges det vekt på økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske forhold som i perioden påvirket utviklingen og preget livskraften i uthavnssamfunnene. Foruten den generelle problemstillingen ble det gjennom arbeidet søkt svar på noen delproblemstillinger:

- Hvorfor klarte enkelte uthavner seg bedre enn andre?
- På hvilken måte påvirket næringsstrukturen befolkningsutviklingen?
- Hva var motivasjonen for å flytte, og hvilke valgmuligheter hadde de som ble igjen?
- Skilte befolkningsnedgangen i uthavnene seg fra utviklingen i deres nærområder?

Oppgaven avgrenses i både tid og sted, og har som hensikt å følge opp arbeidet Dag Hundstad la ned i sin framstilling av uthavnssamfunnene langs Agderkysten. I dette arbeidet fulgte han utviklingen til en rekke utvalgte uthavnssamfunn fra deres opprinnelse, gjennom det klassiske uthavnssamfunnets periode på 1800-tallet til nedgang i seilskipsfarten og dermed nedgangstider for uthavnssamfunnene utover 1900-tallet. Den gradvise fraflyttingen fra uthavnssamfunnene endte for de fleste uthavner med en overgang til å bli delvise eller rene fritidssamfunn.

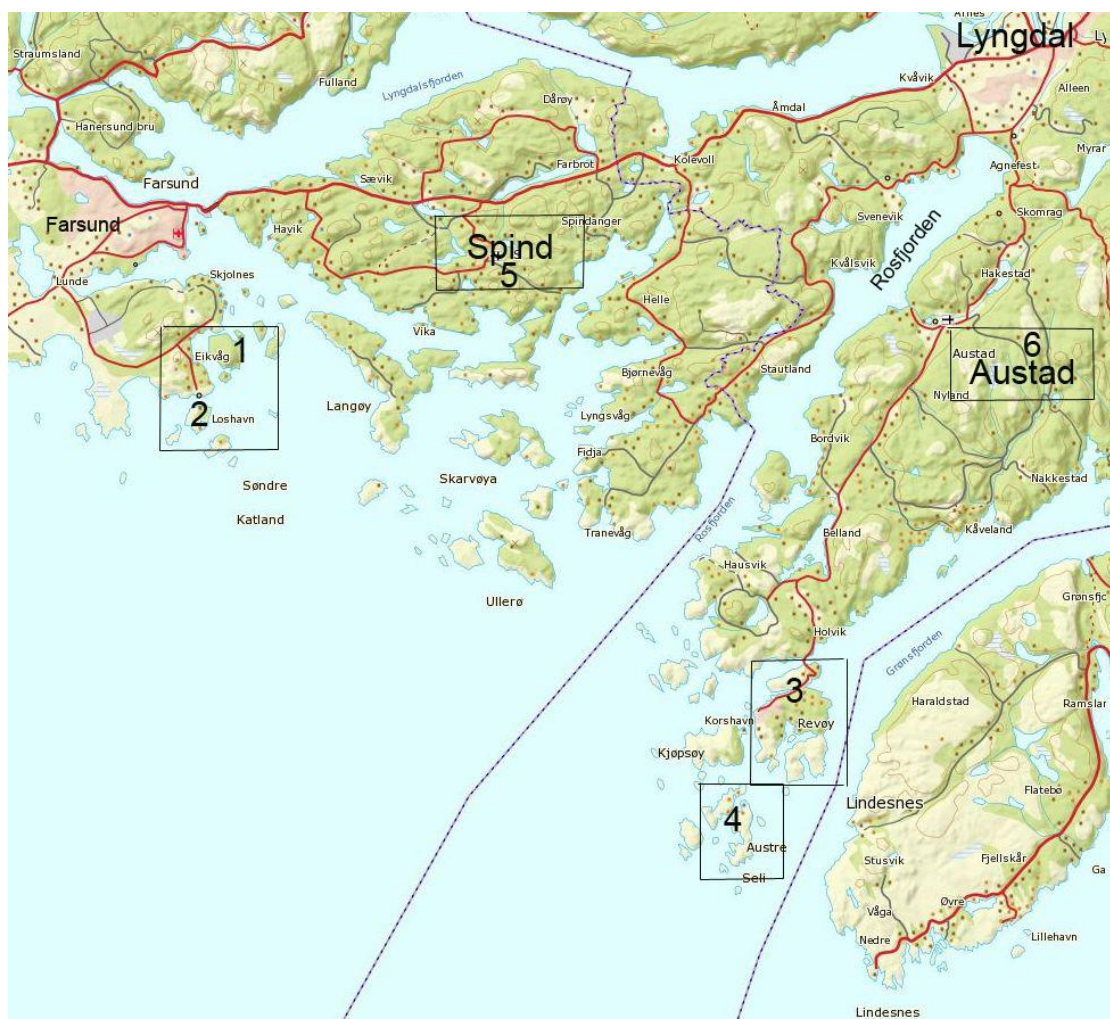
På et par punkter etterlater imidlertid Hundstads arbeid muligheter for mer inngående undersøkelser. For det første er hans arbeid omfattende både tidsmessig (siste 300 år) og geografisk (Agderkysten), og mulighetene til å dykke helt ned i detaljene, ble bare mulig for kortere tidsperioder av oppgaven hans. For det andre holdt han fokuset på uthavnssamfunn med gode havner som tilpasset seg økonomisk til seilskipsfartstrafikken i form av å være et tjenestesamfunn. Dermed ble de øvrige ”utilpassede” uthavnssamfunnene i stor grad oversett. Jeg har undersøkt utviklingen i to uthavnssamfunn som passet inn i Hundstads utvalg og to uthavnssamfunn som ikke ble tatt med. Formålet har vært å undersøke hvorvidt samme utvikling forekom i alle uthavnene (uavhengig av tilknytningen til seilskipsfarten), om den var ulik, og hvilke nye tilpasningsmønstre som ble utbredt i etterkant av seilskipsfartens nedgang.

Samtlige uthavnssamfunn i utvalget ligger mellom Lindesnes og Lista og er regnet som de største uthavnene i området. Nærmest Lindesnes ligger Korshavn og Sæløer som fram til kommunesammenslåingen i 1963 lå i den tidligere Austad kommune, i dag Lyngdal kommune. Loshavn og Eikvåg tilhørte Lista/Vanse kommune fram til kommunesammenslåingen i 1965. I dag tilhører de Farsund kommune. Loshavn og Eikvåg ligger nært opp til hverandre, og den korte avstanden mellom dem har medført at kontakten mellom stedene har vært sterk, nærmest som en symbiose. Derfor har jeg valgt å behandle de

to uthavnene som én enhet. I resten av oppgaven vil derfor uthavnene bli omtalt som Loshavn/Eikvåg. En nøyere presentasjon av uthavnene kommer i del 1.6. Et par forhold vedrørende områdene som går under Korshavn må imidlertid avklares allerede nå. Korshavns bebyggelse ligger dels på Kjepsøy og dels på Revøy. På Revøy er det også vanskelig å oppdage skillet mellom uthavnen Korshavn og øygårdene rundt. Jeg har derfor i denne oppgaven valgt å inkludere hele Revøy, i tillegg til Kjepsøy, under betegnelsen Korshavn.

For å kunne stadfeste uthavnenes utvikling som særegen eller generell for distriktet har jeg også valgt å undersøke utviklingstrendene i et par større kystnære steder i uthavnenes nærområde. Til dette formålet har jeg valgt ut de tidligere kommunene Austad og Spind som opphørte som kommuner henholdsvis i 1963 og 1965. Begge steder var preget av de samme tradisjonelle næringstypene som i uthavnene, men var i motsetning til uthavnene dominert av jord og skogsbruk på grunn av større innlandsområder, mens fiske og sjøfart var mindre utbredt.

Kart over uthavnssamfunnene i utvalget:

1. **Eikvåg** (Farsund kommune – tidligere Lista kommune)
2. **Loshavn** (Farsund kommune – tidligere Lista kommune)
3. **Korshavn** (Lyngdal kommune – tidligere Austad kommune)
4. **Sæløer** (Lyngdal kommune – tidligere Austad kommune)
5. **Spind** (Farsund kommune – tidligere egen kommune)
6. **Austad** (Lyngdal kommune – tidligere egen kommune)

Jeg valgte å avgrense oppgaven til å vare fra 1900 til 1970. For ikke å ta meg vann over hodet med en omfattende demografisk kartleggingsoppgave valgte jeg å begrense tidsperioden til 70 år. Mitt ønske var å følge utviklingen fra nedgangen i seilskipsfarten til etterkrigstiden hvor forskjellene mellom uthavnene ble store. I ettertid ser jeg likevel at det hadde vært ønskelig å kunne utvide avgrensningen fram til 1980 da en stor fraflyttingsbølge i Sæløer kom på 70-tallet.

1.3. Oppgavens struktur

I kapittel 2 vil jeg ta for meg hele perioden 1900 til 1950. Kapittelet vil være en kartlegging av befolkningsendringene og endringene innen næringsstrukturen. Inngangen til 1900-tallet ble starten på en overgang fra sjøfart til fiske. Nedgangen i skipsfarten førte også til arbeidsvandring til USA i denne perioden. En analyse av folketellingene fra 1900, 1910, 1920, 1930, 1946 og 1950 danner grunnlaget for å drøfte forskjeller mellom uthavnene, og hvorvidt endringene i næringsstrukturen påvirket befolkningsutviklingen.

Kapittel 3 vil omhandle befolkningsutviklingen mellom 1950 til 1970. Tiden etter 1960 viste store endringer i befolkningsutviklingen i Korshavn og Sæløer. Sæløer, som hadde hatt befolkningsoppgang siden 1930, mistet mellom 1960 og 1970 1/3 av befolkningen, mens Korshavn, som hadde hatt befolkningsnedgang siden 2. Verdenskrigs slutt, fikk på samme tid en befolkningsoppgang. Kapittelet vil derfor særskilt være viet til å svare på hva som skjer mellom 1960 og 1970. Stikkordene her er kommunikasjonsendringer, industriutbygging og nye arbeidsmuligheter, samt utdanning og ungdomsutflytting.

Kapittel 4 tar for seg samme periode, men med fokus på endringer i næringsstrukturen. Det var særlig etter 2. Verdenskrig at fisket ble dominerende i Korshavn og Sæløer, mens fiskenæringen nærmest forsvant i samme periode i Loshavn/Eikvåg. Jeg vil her drøfte

hvordan utbredelsen av fiskenæringen i Sæløer trolig bidro til manglende alternative arbeidsmuligheter, og dermed til å påskynde befolkningsnedgangen. Jeg skal også vise hvorfor Korshavn framstår som en suksessoppskrift ved å satse på industri og skape alternativt arbeid, både for kvinner og menn.

I Kapittel 5 avslutter jeg ved å drøfte årsaken til hva som motiverte uthavnnsbefolkningen til å flytte ut og hvilke valgmuligheter de som ble igjen stod ovenfor. Hovedfokus legges på perioden 1950-1970. I siste del av kapittelet har jeg satt opp uthavnene som lokale sysselsettingssystemer og går her nærmere inn på hvorfor dette systemet stod for fall i Sæløer og Loshavn/Eikvåg, og hvorfor livskraften gradvis ebbet ut.

Som oppgavens tittel indikerer går livskraften ut av flere uthavnssamfunn. Livskraft kan i denne oppgaven betegnes som lokalbefolkningens egenforståelse av sin egen og lokalsamfunnets situasjon og overlevelsesmuligheter. Dette er en definisjon som er benyttet i undersøkelser av levekraftige fiskevær i Nord-Norge,⁷ men som jeg mener også passer inn her. I oppgavens siste kapittel skal jeg drøfte hvorfor enkelte uthavner mister livskraften mens andre styrker den.

1.4. Forskningsteori

Forskningen som er gjort om de fire uthavnene i utvalget (Sæløer, Korshavn og Loshavn/Eikvåg) er sparsom, men det er skrevet flere populærvitenskaplige verker om områdene Farsund/Lista og Lyngdal/Austad. I tillegg finnes det forskningsarbeid i form av en syntetiserende og komparativ fremstilling av utviklingen til uthavnssamfunnene langs Agderkysten. På grunn av oppgavens analytiske fokus på befolkningsendringene i uthavnssamfunn har det derfor også vært aktuelt å støtte meg på forskningsarbeid tilknyttet avfolkningen i utkantstrøk i Nord-Norge. Mange av de samme vilkårene har eksistert begge steder, og likhetene mellom nord og sør ble større utover 1900-tallet, ettersom fisket ble mer utbredt i uthavnene. Jeg kommer i det følgende til å presentere de mest benyttede verkene. De øvrige finnes i litteraturlisten.

Historiker Dag Hundstads hovedoppgave fra 2004 *Sørlandske uthavnssamfunn – fra maritime monokulturer til fritidssamfunn* er den forskningslitteraturen som ligger tettest opp til min egen oppgave. Oppgaven dekker uthavnssamfunnenes utvikling de siste 300 år – fra opprinnelse av det klassiske uthavnssamfunnet (Hundstads egen definisjon) til overgangen til et fritidssamfunn i siste halvdel av 1900-tallet. Verket har sitt tyngdepunkt på 1800-tallet og

---

⁷ Sande 1992: 1-2

på uthavnssamfunn tett tilpasset seilskipsfarten. Likevel gir oppgaven et godt inntrykk av den generelle befolkningsnedgangen som rammet flere uthavnssamfunn etter nedgangen i seilskipsfarten og utover 1900-tallet. Hundstad legger imidlertid lite vekt på uthavnssamfunn som på 1800-tallet ikke hadde en sterk maritim monokultur. Dermed utelukker han en gruppe uthavnssamfunn som hadde stor andel sjømenn ved inngangen til 1900-tallet, men hvor lokalsamfunnet av ulike årsaker ikke ble tilpasset seilskipsfarten i like stor grad på 1800-tallet. En vanlig årsak som stod i veien for en slik maritim tilpassing var dårlige eller små havner. Hundstad legger stor vekt på at svikten i seilskipsfarten var en sentral årsak til befolkningsnedgangen i uthavnssamfunnene langs Agderkysten. Jeg mener imidlertid at det finnes et skille i utviklingen mellom Hundstads monokulturelle uthavnssamfunn og de ”utilpassede” uthavnssamfunnene hvor sistnevnte i større grad klarte å tilpasse seg den nye tiden på 1900-tallet.

For å kompensere for den manglende forskning på uthavner med tett tilknytning til fiskenæringen i Sør-Norge søkte jeg støtte i forskning fra lignende utviklingstrender i Nord-Norges utkantstrøk. Samfunnsforskeren Ottar Brox publiserte i 1968 et forskningsarbeid under tittelen *Avfolkning og lokalsamfunnsutvikling i Nord-Norge*, senere utgitt i en utvidet utgave i 1971. Han ønsket med dette arbeidet å gjøre nedgang og vekst i folketall forståelig som en del av en sosial prosess, og finne ut hvilke faktorer som kunne forklare at enkelte lokalsamfunn ble avfolket. Han registrerte blant annet at utflyttingen av ugift ungdom var et problem, og at utdanning var en viktig faktor for utflyttingen.

Brox skrev i 1982 artikkelen *Avfolkes utkant-Norge? – et forsøk på å føre konsolideringsdebatten videre*, for tidsskriftet *Plan & arbeid*, hvor han presenterte modellen for det lokale sysselsettingssystemet, tilpasset et fiskeridominert utkantsamfunn, og hvordan svikt som mindre ressurser, færre husholdninger eller et lavere tjenestetilbud ville skape en ubalanse i systemet som til slutt kunne medføre fraflytting. Han påpekte særlig viktigheten av å kunne tilby ungdom lokalt arbeid i den viktige fasen mellom konfirmasjon og familiestiftelse. Når først familien hadde slått rot, skulle det mye mer til for å flytte enn for en fri og frank ungdom. Jeg mener en del av nøkkelen til hvilke uthavnssamfunn som gikk til grunne og hvilke som overlevde ligger i det lokale sysselsettingssystemets muligheter til å holde på ungdommen etter 2. verdenskrig. Jeg mistenker at det blant annet var dette som skilte utviklingen mellom Sæløer og Korshavn. Sistnevnte har i dag langt flere innbyggere enn noen av uthavnene i utvalget, mens Sæløer ble fullstendig avfolket.

Foruten manglede arbeidsmuligheter til ungdom mener jeg at befolkningen i et avfolkningsrammet område på et tidspunkt må ha mistet troen på stedets

overlevelsesmuligheter. Forsker Allan Sande publiserte i 1992 i regi av Nordlandsforskning arbeidsnotatet *Når folk og fisk svikter - Om levkraftige lokalsamfunn i en tid med kvoteregulering, strukturrasjonalisering i fisket og befolkningsmessig nedgang i utkantstrøk*. Arbeidet la stor vekt på hvilken betydning livskraften, eller hvordan menneskene i lokalsamfunnet så på sitt eget lokalsamfunns videre muligheter som bosted, hadde for utflyttingen. Han mente blant annet at lokalsamfunn hadde behov for aktører, eller ildsjeler, med rette forbindelser slik at nye ressurser, kunnskap og teknologi kunne bli transformert inn i lokalsamfunnet til fellesskapets beste. Når steder i utkantsområder blir mindre og den politiske innflytelsen minker blir det desto mer viktig at det finnes mennesker som er villige til å kjempe for fortsatt eksistens.

1.5. Annen litteratur

Foruten forskningslitteratur har jeg benyttet meg av lokale monografier og bygdebøker fra de aktuelle områdene. Disse har vært til god hjelp for å fylle ut usikre momenter, eller til å bekrefte opplysninger hentet fra intervjuer, men også for å kunne plassere uthavnenes utviklingstrender fra folketellingene inn i en lokalhistorisk kontekst.

Lokalhistoriker Olav Arild Abrahamsen har sammenlagt gitt ut tre bind av *Farsund bys historie*. Bind 2 (utgitt 2001) og 3 (utgitt 2007), som jeg har benyttet, omhandler tiden fra 1850 til 2000. Bøkene gir et godt bilde av utviklingen både i Farsund, Lista og Spind, både vedrørende befolkningsendring og næringsstruktur.

Journalist Sigurd Eikeland gav i 1981 ut *Lyngdal fra istid til nåtid*. En innholdsrik og detaljert bok som bidro med mange oppklarende elementer i forhold til utviklingen i Korshavn, Sæløer og Austad gjennom hele oppgavens periode.

Gårds- og bygdebøker: Lærer Jakob Birkenes gav i 1966 ut bygdeboken *Spind – en bygdebok*. Den tar for seg Spind fra de eldste tider og fram til kommunesammenslåingen i 1965. Boken gir, tross et noe ustrukturert oppsett, likevel et godt inntrykk av de viktigste næringsveiene i Spind på 1900-tallet.

Lokalhistoriker Kåre Rudjord utgav i perioden 1980 til 1992 bygdebokserien med navnet *Listaboka*. Serien inneholdt fire bind. De to første bindene var rene gårdshistorier, mens de siste to gjennomgikk Listas historie fra istid til kommunesammenslutning i 1965. Jeg har benyttet meg av bind II. I førstnevnte bind har lokalhistoriker Arthur Danielsen, som er født og oppvokst i Loshavn, bidratt med to kapitler om Loshavn og Eikvågs steds- og

gårdshistorie.

Statsarkivar Oddleif Lian gav i 1994 ut det første av to bind om Austad med tittelen *Austad – gard og folk*. Selv om bøkene legger klar vekt på presentasjon etter gård og bruk, har Lian også presentert hver gård innledningsvis.

Sammenlagt har disse bøkene vært til god hjelp til å orientere seg i uthavnssamfunn og de utvalgte nærområdene Austad og Spind, og med generell fokus på mikronivå har de gitt et detaljert bilde som ikke en generell framstilling kan gjøre.

1.6. Primærkilder

Den eksisterende forskningslitteraturen innenfor oppgavens undersøkelsesområde er, som del 1.4 har vist, mangelfull, og dette må derfor kompenseres ved å støtte seg på primærkilder. Jeg skal i det følgende redegjøre for, etter min vurdering, de mest sentrale kildene for undersøke og kartlegge den befolkningsutviklingen, den økonomiske tilpasningen i uthavnssamfunnene og samfunnsendringer på lokalt og regionalt nivå: Folketellinger, intervjuer og aviser.

1.6.1. Utrykte kilder

Folketellinger: Utover 1900-tallet ble folketellingene generelt holdt hvert tiende år, og var på denne tiden blitt mer detaljerte og innholdsrike enn på 1800-tallet. I mitt arbeid har jeg gjennomgått tellekretsene til uthavnene for hver enkelt telling mellom 1900 og 1970.

Folketellingen fra 1900 finnes på digitalarkivets nettsider, men er også tilgjengelig i trykt format. Tellingene fra og med 1910 var imidlertid klausulerte og det måtte derfor søkes om tillatelse til innsyn. Statsarkivet i Kristiansand har arkivert tellingene fra 1920, 1946 og 1960, mens tellingene fra 1910, 1930, 1950 og 1970 befinner seg på Riksarkivet.

Tilgangen til disse tellingene har gitt meg mye informasjon om forhold som demografi og yrkesstruktur. For å skape mest mulig riktig bilde av utviklingen, valgte jeg å gå helt ned på individnivå under kartleggingsprosessen. Med dette menes at jeg kunne følge utviklingen til samtlige personer i uthavnene over tid. Eventuelt fra fødsel, gjennom folkeskolen, til yrkesvalg og familiestiftelse. Metoden var som å kartlegge et familietre, men for et helt lokalsamfunn. Prosessen var tidkrevende, men var belønnende i form av opplysninger som ellers ville ha forbigått meg. To eksempler på denne metodens fruktbarhet var kartlegging av flytting mellom uthavner, og personers vekslers mellom ulike næringer. Uten denne type kartlegging hadde det ikke blitt oppdaget at en rekke personer flyttet fra Sæløer til Korshavn på 1960-tallet. Den korte avstanden mellom dem kunne ha indikert at flytting mellom

havnene foregikk, men et sikkert svar ville manglet. I tillegg ville det uten å gå helt ned på individnivå vært vanskelig å understøtte påstander fra informanter om at flere fiskere i Sæløer byttet mellom å være kystseiler og fisker alt etter når tidene var gode. Kartlegging på et så lavt nivå tillot meg imidlertid å følge de aktuelle personenes veksling mellom næringene.

Ved kartleggingen av næringsstruktur har dukket opp enkelte utfordringer vedrørende hoved- og biyrker, men disse vil bli gjort rede i forkant av behandlingen av næringsutviklingen i kapittel 2 og 4.

Informanter: Med liten eksisterende skiftmengde om uthavnens utvikling var det naturlig å benytte seg av informanter som enten kjente godt til stedene eller hadde vokst opp her. Statsstipendiat Hartvig W. Dannevig startet innsamling av muntlig tradisjon i 1967, og i løpet av 1972 intervjuet han en rekke personer tilknyttet uthavnene eller i nærområdene. Disse har gitt meg et godt bilde av de økonomiske og sosiale forholdene som eksisterte fram til ca 1970.

For å fylle ut hullene som var igjen etter Dannevigs arbeid, utførte jeg flere lengre intervjuer med personer med direkte tilknytning til uthavnene. Mine kriterier ved utvelgelse av informanter var for det første at de hadde hatt direkte tilknytning til én eller flere av uthavnene innenfor den aktuelle perioden. Med dette menes at de var bosatt og tok del i det sosiale livet i uthavnen. For det andre var det en fordel om de kjente godt til forholdene i uthavnen både før og etter 2. verdenskrig. For det tredje var et krav at det måtte være minst én informant pr. uthavn i utvalget. En nærmere omtale av informantene finnes i litteraturlisen.

Jeg har gått inn i disse intervjuene med fokus på følgende to forhold, som Knut Kjeldstadli mener er særlig sentrale:

1. En person som erindrer tilbake i tid kan fort huske feil eller glemme viktige detaljer. Informanten kan være påvirket av nåtidens normer, regler og/eller av senere erfaringer.
2. I en toveis intervjusituasjon kan intervjuers forestillinger styre spørsmålene som stilles, men informanten kan også villedes til å gi de svar som han/hun tror intervjuer ønsker å høre. I tilfeller hvor informanten ønsker å stille seg i best mulig lys kan han/hun potensielt falle for fristelsen til å overdrive historiene, eller tillegge dem mer vekt enn hva tilfellet virkelig var.⁸

1.6.2. Trykte kilder

Aviser: På grunn av oppgavens tidsbegrensning valgte jeg å konsentrere meg om tidsperioden 1960 til 1970, som etter min mening, var starten på den siste store avfolkningsperioden i

---

⁸ Kjeldstadli 1999: 197-198

Sæløer og Loshavn/Eikvåg. Avisen jeg valgte var Farsunds Avis fordi den i den aktuelle perioden dekket hele distriktet.

I stedet for bare å foreta et par kalkulerte spadestikk valgte jeg å gjennomgå hele tiåret for å skaffe meg et ”folkelig” og samtidig bilde av hendelsene i perioden, og slik kunne fylle ut eksisterende hull eller understøtte informasjonen fra andre kilder. Sentrale begivenheter i perioden var blant starten på et dårligere kommunikasjonsstilbud for uthavnene sjøveien, og industrisatsningen i Korshavn.

Statistikk og folketellinger: For områdene Spind og Austad har jeg, på grunn av deres tidligere status som kommuner og, etter 1960, større deler av storkommuner, kunnet benytte meg av tallmateriale fra folketellinger 1910 til 1950 i trykt form i *Norges offisielle statistikk* og senere kommunehefter fra 1960 og 1970 utgitt av *Statistisk sentralbyrå*. Tallmaterialet har ikke tillatt meg å gå ned på individnivå, men har latt meg lage statistikk over endringer i demografi og yrkesstruktur til komparasjonsformål.

1.7. En presentasjon av uthavnene

1.7.1. Loshavn og Eikvåg

I dagens Farsund kommune like østenfor Lundevågen ligger de to uthavnene Loshavn og Eikvåg like ved siden av hverandre, kun skilt av en odde. Avstanden mellom dem er meget kort, og forbindelsene tette. De hadde også felles tolloppsyn.⁹

[Utsikt over Loshavn – Foto: Arthur Danielsen Jr.]

⁹ Hundstad 2004: 147

Havnen i Eikvåg, som er den største av de to uthavnene, hadde ved inngangen til 1900-tallet allerede lenge vært benyttet som nødhavn mellom de ofte urolige farvannene ved Lindesnes og Lista. Havnen ligger godt til med ly fra alle vindretninger, og uthavnen ble lenge nyttet som overvintringssted av skip fra Nordsjø- og Østersjøland som ble hindret fra å returnere til sine hjemland av høststormer eller is.¹⁰ Da den nyopprettede havnekommissjonen i Flekkefjord tolldistrikt hadde en rundreise i distriktet ble forskjellene mellom Eikvåg og Loshavn observert og nedskrevet. Kommisjonen kom fram til at Eikvåg var en god havn med en dybde på 6-8 favner og god ankerbunn, mens *Lusehavn* (Loshavn) i alt vesentlighet bare ble brukt av små skuter da dybden i østre innløp ikke var er enn ca 10 fot.¹¹

I Loshavn dukket det trolig ikke opp fastboende før på 1700-tallet, og mange av dem som slo seg ned her i starten kom fra Eikvåg. I følge Arthur Danielsen var Loshavn ”rene kaperredet” i krigsårene 1807-1814, og mange tjente gode penger på priser. Senere på 1800-tallet var det derimot handelsfart og fiske som bidro til livsoppholdet. Fiske ble for det meste drevet med mindre småbåter eller mindre skøyter. En periode eksisterte det også fiskeeksport fra Holmen i Loshavn.¹² Fisket synes å ha vært mer utbredt i Loshavn enn i Eikvåg på 1800-tallet. Storparten av fiskerne i Loshavn/Eikvåg rundt 1900 var derfor trolig fra Loshavn. På denne tiden var fisket i Loshavn/Eikvåg mest utbredt av alle uthavnene i utvalget (se fig 10).

[Eikvåg fra landsiden – Foto: Arthur Danielsen]

1825 nådde Eikvåg befolkningstoppen med 238 personer. Etter den tid gikk folketallet imidlertid raskt tilbake og nedgangen fortsatte gjennom 1900-tallet. Befolkningen i Loshavn

¹⁰ Rudjord 1981: 203

¹¹ Wikander 1998: 98

¹² Rudjord 1981: 290-292

fortsatte å vokse utover 1800-tallet. Mange flyttet fra Eikvåg til Loshavn i denne perioden. Bedre forhold for losing kan ha vært en av årsakene. På slutten av 1800-tallet begynte også befolkningen i Loshavn å gå tilbake, selv om nedgangen var langsommere enn i Eikvåg.¹³ Denne nedgangen fortsatte gjennom hele denne oppgavens avgrensning (1900-1970).

1.7.2. Sæløer

Sæløer er en øygruppe og ligger like vestenfor Lindesnes i dagens Lyngdal kommune. Første fastboende som er registrert var da Selhovden opptrådte som matrikulert gård i 1647.¹⁴ Sæløer består av to tettliggende øyer, og Selhovden ligger på sørlige del av den østre øyen. Denne delen av Sæløer hadde best forutsetninger for jordbruk, i motsetning til det kuperte terrenget som ellers dekker de to øyene. Det er likevel trolig at selv de første som slo seg ned her ute måtte dra nytte av fiskeressursene for å overleve. I historisk tid har Sæløer først og fremst vært kjent for en sentral beliggenhet i leia langs kysten og uvanlig gode havneforhold.¹⁵ De naturlige begrensingene i havnens størrelse, samt inn- og utfartspassasjer, førte likevel til at havnen ble for liten for de stadig større frakteskipene som passerte området på 1800-tallet.

Havnen i Sæløer ligger på innsiden av de to øyene og gav god ly for fartøyer og mindre skip. Mens det i 1711 bare bodde 11 personer her ute var det først mot slutten av 1700-tallet at folk utenfra begynte å flytte til havnen i Sæløer. I 1801 var befolkningen oppe i 81 personer, mens uthavnen nådde befolkningstoppen i 1835 med 92 personer. I 1875 og 1900 lå befolkningen på henholdsvis 71 og 73 personer.¹⁶

Kombinasjonen sjøfart og losing var vanlig utover på 1800-tallet. Constantius Floods møtte på sin ferd langs fjorden en los fra Sæløer som kunne fortelle om trelastfart og losing. Sistnevnte hadde medført tap av mange menneskelig fra Sæløer: ”Tønnes [Jan Gabrielsen] mistede i sin Tid 20 af sine Kammerater paa Sjøen og deriblandt ikke mindre end fjorten Lodser fra det lille Sælør”.¹⁷ Tallet er sannsynligvis overdrevet, men det viser utbredelsen av losvirksomheten i Sæløer på 1800-tallet. Denne virksomheten foregikk til ut på 1900-tallet og var konkurransestyrt. Loser fra Sæløer konkurrerte også seg i mellom. Da losvirksomheten ble statsstyrt kom det et skifte i næringstilknytning. På 1800-tallet hadde mange vært tilknyttet losyrket, mens det ved århundreskiftet ikke var loser igjen i uthavnen.¹⁸ Over 70 %

---

¹³ Rudjord 1981: 291

¹⁴ Lian 1994: 26

¹⁵ Lian 1994: 47

¹⁶ Lian 1994: 47,59

¹⁷ Flood 1877: 146-150

¹⁸ Hilma Johannessen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (29.08.1972)

av de yrkesaktive var likevel fortsatt sjømenn (se fig 13), mens det bare var én fisker her ute. Denne situasjonen kom til å bli snudd på hodet utover 1900-tallet.

[Østre side av havnen i Sæløer – Foto: Leif Daland]

1.7.3. Korshavn

Korshavn ligger også i dagens Lyngdal Kommune. Som Sæløer tilhørte uthavnen Austad kommune fram til kommunesammenslåingen i 1963. Av de to uthavnene er Korshavn den innerste og omfatter området på begge sider av et nord-sør-gående smalt sund mellom Revøy og Kjepsøy. Allerede fra 1500-tallet er det antatt at Korshavn var kjent for sine gode havneforhold. I innseilingsbeskrivelser fra 1608 og 1800 nevnes gode ankerforhold i Korshavn.¹⁹ Bredden og dybden på sundet begrenset likevel størrelsen på skipene som hadde muligheter til å oppankre på stedet.

I selve uthavnen bestod befolkningen på 17 og 1800-tallet for det meste av strandsittere med små festetomter langs sjøen. De hadde gjerne en hageflekk, nok til å kunne fø på en ku. Det var likevel sjøen som gav opphold til livet. Resten av Revøy var delt i tre matrikelgarder.²⁰ Disse områdene hadde bedre forhold for å drive jordbruk og dyrehold, og er også bakgrunnen for den høye andelen gårdsbrukere sammenlagt for Korshavn i 1900 (se

¹⁹ Lian 1994: 93-94

²⁰ Lian 1994: 94,147

fig 9).

Som i Sæløer var losvirksomheten også utbredt i Korshavn på 1800-tallet, men forsvant gradvis.²¹ Ved tellingen i 1900 var det ikke loser tilbake, men det var mange sjømenn. Sjøfart var ved siden av gårdsdrift de mest utbredte næringene her ved starten av den oppgaven. Det var på denne tiden få som først og fremst var fiskere, men langt flere kombinerte fiske med hovedyrket. Mangesysleriet var vanlig her som i de fleste uthavner, og den kom til å fortsette et godt stykke utover 1900-tallet.

[Korshavn sett fra luften – Fotograf: Ukjent – Gjengitt med tillatelse fra Harald Storaker]

Befolkningen i Korshavn økte gjennom 1800-tallet og fram til oppgavens start rundt 1900. I 1793-94 var det 48 personer registrert her. Syv år senere, i 1801, var antallet økt til 69. I 1835 hadde befolkningen en foreløpig topp på 99 personer, mens den gikk litt tilbake i 1865 (95 personer).²² Det må bemerkes at tellingene på 1800-tallet ikke var like frekvente og nøyaktige som på 1900-tallet, så det må tas forbehold om tallenes størrelse. Tellingene i 1900 viser imidlertid at befolkningen i 1900 var økt til 130 personer (se fig 1), og tilsynelatende var ikke uthavnen rammet av en befolkningsnedgang på samme nivå som i Loshavn og Eikvåg.

---

²¹ Syvertsen 2001: 120

²² Lian 1994: 148,169,181

Heller ikke i Sæløer ble det registrert en befolkningsnedgang på slutten av 1800-tallet (se del 1.6.2).

Kapittel 2: Befolknings- og næringsutvikling fra 1900 til 1950

2.0 Innledning

Dette kapitlet vil gjennomgå befolknings- og næringsutviklingen innen utvalget av uthavnssamfunn i perioden 1900 til 1950. Målet er å kunne kartlegge eventuelle bakenforliggende årsaker, direkte eller indirekte, til avfolkningen som rammet flere av uthavnssamfunnene. Det må poengteres at det bare er Sæløer som i dag er totalt avfolket, selv om Loshavn/Eikvåg også i stor grad ble fraflyttet. Korshavn har derimot fortsatt en stor befolkning i dag (etter utvalgets måleståkk), men opplevde likevel sammen med de øvrige uthavnene en nedgangstid mellom 1900 og 1950. Hvorfor klarte enkelte av uthavnene seg bedre enn andre? Ved å undersøke befolkningens utvikling og endringer i næringstilknytning håper jeg på å spore opp noen av årsakene.

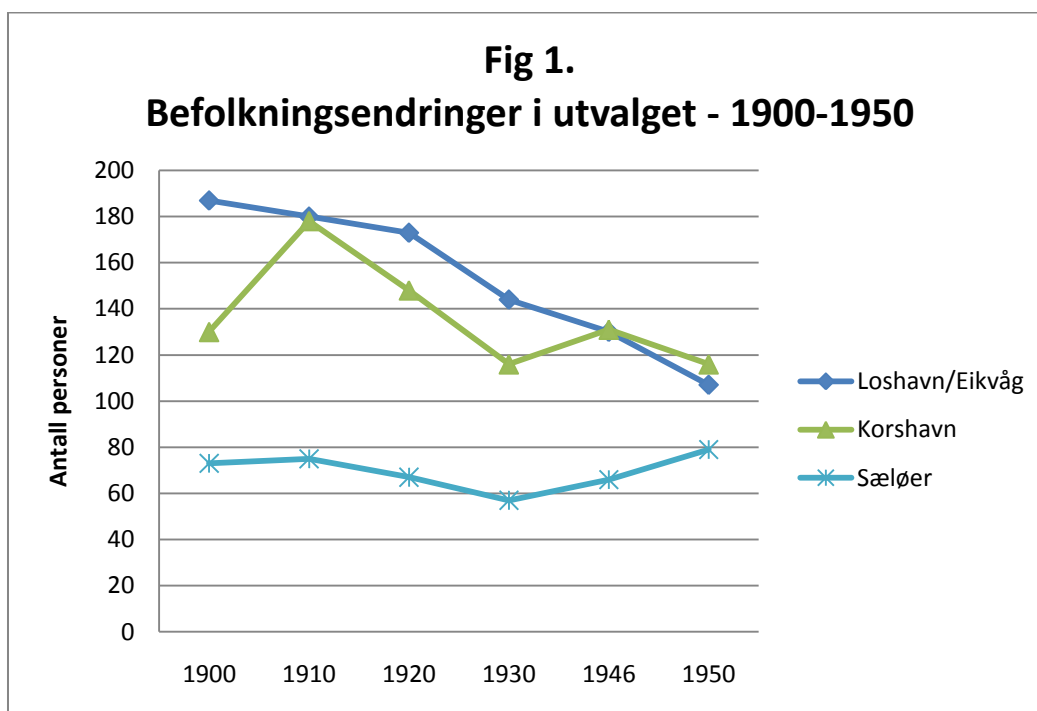
2.1 Befolkningsutvikling fram til 1950

De fire uthavnssamfunnene, Loshavn, Eikvåg, Korshavn og Sæløer, er lokalisert innenfor nabokommunene Farsund og Lyngdal. Det korte stykket mellom Loshavn og Eikvåg (i dagens Farsund), bare skilt av en odde, gjorde at kommunikasjonen mellom samfunnene var sterk. Mellom Sæløer og Korshavn (i dagens Lyngdal) eksisterte det også kommunikasjon, men avstanden gjorde at Sæløers befolkning må regnes for å ha vært mer isolert. Likevel foregikk kommunikasjonen heller mellom Sæløer og Korshavn enn vestover til Loshavn/Eikvåg. På den andre siden foretrakk innbyggerne fra Sæløer å dra til Farsund i stedet for til Lyngdal som ligger helt inne i Rosfjorden. Kommunikasjonen foregikk sjøveien, og betydelig lengre avstand til Lyngdal enn til Farsund gjorde derfor denne veien mer tungvinn. Farsund framstod også på denne tiden som et sterkere sentrum for distriktet enn Lyngdal.

Befolkningsmessig var de utvalgte områdene forholdsvis like. I år 1900, som er starten på oppgavens avgrensning, hadde Loshavn/Eikvåg en samlet befolkning på 187, Korshavn hadde 130 innbyggere, mens Sæløer var det minste uthavnssamfunnet med 73 personer. Disse tallene setter noen premisser for hvilke uthavnssamfunn vi har med å gjøre. Sæløer har ikke vært et stort samfunn. De geografiske begrensningene med hensyn til størrelsen på de to sammenhørende øyene, samt begrensede muligheter for gårdsdrift har nok bidratt til et naturlig ressurstak. Folk her har utnyttet de maritime ressursene og vært tilknyttet yrker innen

sjøfart. Utbredt grad av redervirksomhet var havnen imidlertid for liten til.²³ Korshavn og Loshavn/Eikvåg var i større grad tilknyttet skipsfarten. Begge steder hadde i 1900 *tollstasjon* med egen tolloppsynsmann, og må derfor regnes for å ha opplevd en større gjennomfart av skip enn tilfellet var for Sæløer. Loshavn/Eikvåg er det eneste stedet i utvalget som er landfast. Korshavn ble først tilknyttet fastlandet i 1973.

I sin masteroppgave *Sørlandske uthavnssamfunn – fra maritime monokulturer til fritidssamfunn* fra 2004 nevner Dag Hundstad nettopp nedgangen i seilskipsfarten i siste halvdel av 1800-tallet som en viktig årsak til den etterfølgende befolkningsnedgangen i en rekke uthavner langs Sørlandskysten. Årsaken til at denne nedgangen fikk så store konsekvenser for disse samfunnene begrunner han med den sterke maritime tilpasningen de hadde oppnådd ved å bygge opp mye av sin tertiærnæring rundt skipsfarten. Når seilskipsfarten gikk tilbake, forsvant dermed det økonomiske grunnlaget, og mange måtte se seg om etter annet livsgrunnlag.²⁴ Det er denne perioden som er startpunktet for oppgaven, og jeg vil følge utviklingen i de fire overnevnte uthavnene videre fram til 1970. I dette kapittelet holder jeg meg imidlertid til perioden 1900 – 1950. Siste del vil bli behandlet i kapittel 3 og 4.

²³ Bjarne Gabrielsen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

²⁴ Hundstad 2004: 119-123

Tab 1. – Befolkningsendringer i utvalget – 1900-1950:

	1900	1910	1920	1930	1946	1950
Sæløer	73	75	67	57	66	79
Korshavn	130	178	148	116	131	116
Loshavn/Eikvåg	187	180	173	144	130	107

Kilder til figur 1 og tabell 1: Folketellinger 1900-1950:

<http://www.digitalarkivet.uib.no>: folketellingen 1900:

1032 Lyngdal

1041 Vanse

Statsarkivet i Kristiansand;

1031 Austad 1920 (pk.43), 1946 (pk.1110) og 1960 (pk.1311)

1041Lista 1920 (pk.39-41), 1946 (pk.1125-1131) og 1960 (pk.1322a-1324b)

Riksarkivet i Oslo:

1041 Vanse 1910 (pk.226a)

1041 Lista: 1930 (pk.243a) og 1950 (pk.1104),

1031 Austad: 1910 (pk.229), 1930 (pk.246) og 1950 (pk.1088)

I første halvdel av 1900-tallet kan vi se en variert befolkningutvikling blant uthavnene (se fig 1.). Hvis vi ser på hele perioden under ett viser tabellen at Loshavn/Eikvåg har den mest negative utviklingen. Uthavnens befolkning minker med hele 42,8 % i løpet av 50 år. Gjennom 1900-tallet har det her skjedd en gradvis fraflytting. Et eksempel fra stedet kan brukes til å kaste lys over denne utviklingen: Av en søskenflokk som vokste opp her i første del av 1900-tallet flyttet 7 av 9 søsken ut. Årsaken var blant annet mangel på arbeid. 20-årene i disse uthavnene var dårlige. For dem som ikke søkte arbeid utenfor uthavnen var det derfor vanlig å reise til Amerika, og nesten alle gutter reiste dit. De fleste kom likevel tilbake etter noen år. Amerikaturene varte til slutten av 30-årene. Flere i generasjonen som var født i 20-årene begynte å ta seg utdannelse utover folkeskolen, og særlig etter 2. verdenskrig ble dette mer vanlig. Det fantes imidlertid tilfeller at folk i Loshavn/Eikvåg fra rundt 1920-årene, oppfordret sine guttebarn til ikke å gå rett inn i sjøfarten, men å ta seg tilleggsutdannelse for å ha flere bein å stå på.²⁵ Dette kan kanskje sees som et tegn på at man så smått hadde begynt å innse at sjøfarten var i ferd med å falle bort og at man måtte omstille seg? Som jeg skal

²⁵ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

komme tilbake til senere i dette kapittelet var sjøfarten i tilbakegang i 20-årene for samtlige uthavner, men særskilt i Loshavn/Eikvåg.

Korshavn beveger seg, i motsetning til Loshavn/Eikvåg, ikke konsekvent i negativ retning, men i bølger. I 1910 har befolkningen kommet opp i 178 innbyggere (fra 130 i 1900). Denne utviklingen kan man dessverre bare spekulere i, men trolig nådde man et tak i 1910, for i 20-årene reiste mange til Amerika i perioder på flere år,²⁶ noe som tilsier at det trolig var trangt om ressursene og tilgjengelig arbeid på øya. En betydelig nedgang innen sjøfartsnæringen har nok også spilt inn. I 1900 var 12 personer, eller 31,6 % av de yrkesaktive, tilknyttet sjøfart, mens tellingen i 1910 viser at det nå bare er 3 personer, eller 8,3 % av de yrkesaktive som er tilknyttet næringen. En del har nok gått over i andre næringer, men tilbakegangen innen sjøfartsnæringen og en befolkningsøkning i perioden har trolig presset flere til å måtte søke til Amerika. 40 år senere, i 1950, ligger befolkningen på 116, men for hele perioden (1900-1950) viser utviklingen en nedgang på ca 19,2 %. Dette er likevel en mye lavere tilbakegang enn Loshavn/Eikvåg.

Sæløers utvikling i samme periode viser ikke bare bølgedaler, men også en positiv befolkningsutvikling. Etter en befolkningsnedgang i starten av 1900-tallet (se fig 1), øker befolkningen gradvis mellom 1930 og 1950. I 1950 er befolkningen oppe i 79 personer, og Sæløer øker, som eneste uthavn i utvalget, befolkningen mellom 1900 og 1950 (se tab. 2).

I slutten av 20-årene og 30-årene tiltar utvandringen til Amerika, noe som kan ha bidratt til den registrerte nedgangen. De fleste kom likevel tilbake, og på slutten av 30-tallet var det få som reiste over.²⁷ Fisket begynte å ta seg opp på 30 og 40-tallet, noe som indikeres ved en kraftig økning i antall fiskere mellom 1930 og 1946. Dette bidro trolig til å dempe behovet for å hente inn kapital utenfra (jfr. amerikafarer).

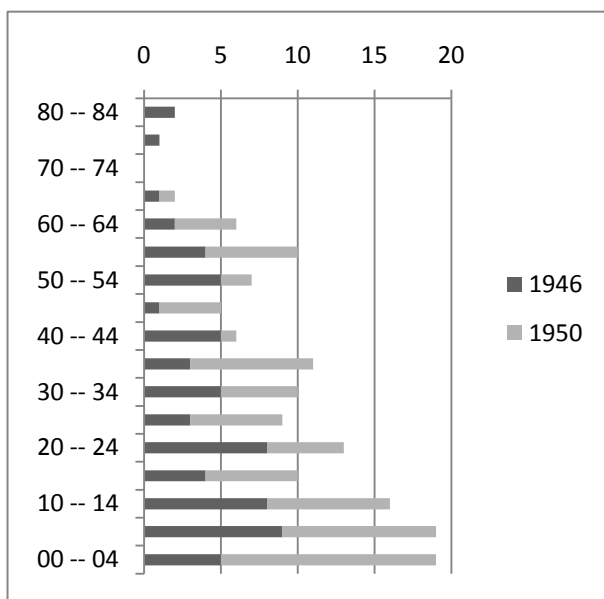
Mellom 1946 og 1950 økte befolkningen i Sæløer med 19,7 %, slik at den i 1950 lå på 79 personer. Hva kan skyldes denne plutselige økningen? Ved å undersøke alderfordelingen for Sæløer mellom 1946 og 1950 (se fig 2.) kan vi se at det i 1946 var 5 personer mellom 0 og 4 år. I 1950 er tallet økt til 14.

---

²⁶ Sigurd Pedersen og Eilert Sørrodd – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

²⁷ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

Fig 2. – Aldersfordeling i Sæløer i 1946 og 1950:

Kilder for figur 2: Folketellingene 1946 og 1950 for Austad. Se fig 1.

Den positive befolkningsutviklingen kan dermed skyldes en kombinasjon av frigjøring fra okkupasjon under 2. verdenskrig og bedre tider innen kystfisket, noe som skapte en ny optimisme og livskraft. Tegn på sistnevnte kan være demografiske avvik som eksempelvis økning i barnefødsler.²⁸ Jeg vil gå nærmere inn på begrepet livskraft i kapittel 5.

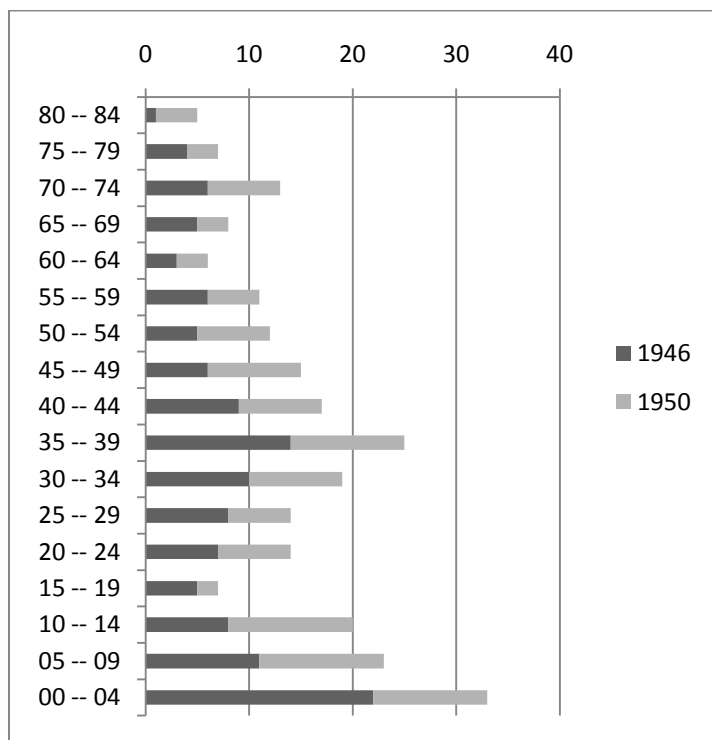
Et høyt antall fødsler var imidlertid ikke uvanlig i de første etterkrigsårene. På landsbasis økte fødselsoverskuddet fra 24 352 i 1946 til 36 632 i 1950.²⁹ Sett ut fra dette skiller ikke Sæløer seg ut fra utviklingen ellers i landet, og legger seg inn i et aldersfordelingsmønster (fig 2.) som passer for et sted med befolkningsøkning.

Befolkningsutviklingen i uthavnene mellom 1900 og 1950 var, bortsett fra i Sæløer, imidlertid preget av å være inne i en negativ utvikling. Fig 3 og 4 viser aldersfordelingen til Korshavn og Loshavn/Eikvåg. Begge steder viser en nedgang i antall barn og ungdom mellom 1946 og 1950, noe som må ha bidratt til å påvirke befolkningsnedgangen.

²⁸ Sande 1992: 1

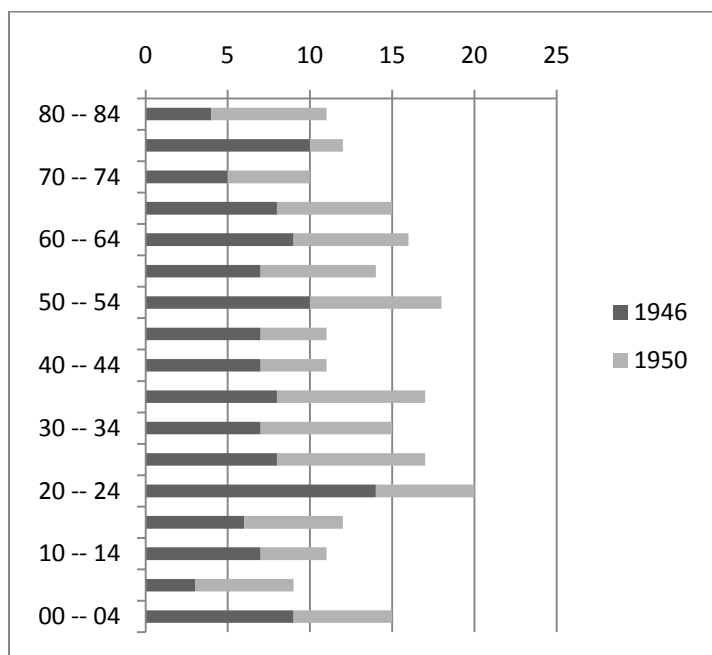
²⁹ Aukrust 1965: 88

Fig 3. – Aldersfordeling i Korshavn i 1946 og 1950:

Kilder for figur 3: Folketellingene 1946 og 1950 for Austad. Se fig 1.

Fig 4. – Aldersfordeling i Loshavn/Eikvåg i 1946 og 1950:

Kilder for figur 4: Folketellingene 1946 og 1950 for Lista. Se fig 1.

Utviklingen i nærområdene og andre uthavner: Hvis vi sammenligner utviklingen med nærliggende områder kan vi få et innblikk i om den negative trenden var forbeholdt uthavner som disse, eller om den også var tilstede ellers. Jeg har valgt ut Spind og Austad til dette formålet. Begge steder var i denne perioden egne kommuner. I første halvdel av 60-tallet ble disse innlemmet i henholdsvis storkommunene Farsund og Lyngdal. I 1900 var antall innbyggere i kommunene omtrent like stort. Spind hadde 1336, mens Austad hadde 1253. Mellom 1900 og 1950 ser vi en gjennomgående nedgang i befolkningstallet til de ender opp på henholdsvis 737 og 756. Spind opplevde dermed et noe kraftigere fall i samme periode enn Austad og endte opp med en reduksjon på 44,8 %, mens Austads befolknings ble redusert med 39,6 %. For å gjøre det letter å sammenligne med de øvrige endringene kan vi sette opp et oversiktsskjema:

Tab 2. - Befolkningsendring i utvalget og nærområdene mellom 1900 og 1950:

	1900	1950	Endring	Endring %
Loshavn/Eikvåg	187	107	-80	-42,80 %
Korshavn	130	116	-14	-19,20 %
Sæløer	73	79	6	8,20 %
Austad	1253	756	-497	-39,60 %
Spind	1336	737	-599	-44,80 %

Kilder for tabell 2: Folketellingene 1900 og 1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

Norges offisielle statistikk: Folketellingene for Austad og Spind 1900 og 1950:

NOS IV 052 (1900): 69

NOS XI 145 (1950): 75

Ved å sammenligne befolkningsendringene blant uthavnene og de nærliggende områdene kan vi se at Austad og Spind prosentvis rammes i langt større grad av avfolkning enn uthavnene i utvalget generelt. Loshavn/Eikvåg er eneste uthavn som holder samme nivå som de nærliggende områdene som er undersøkt. Korshavn minker med 19,2 %, mens Sæløers befolkning faktisk øker med 8,2 %. Dermed blir det klart at avfolkningen i uthavnene ikke er enestående, og at uthavnenes nærområder på fastlandet også i høyeste grad viser samme trekk. I dette kapittelet blir det derfor ikke bare viktig å undersøke hvorfor uthavnsbefolkningen gikk tilbake, men også hvorfor utviklingen i Sæløer og Korshavn skilte seg ut fra Loshavn/Eikvåg, samt utviklingen i Spind og Austad.

I tillegg til å sammenligne uthavnene med nærområdene har jeg også valgt å trekke fram et utvalg andre uthavnssamfunn langs Agderkysten for å kunne sammenligne den lokale utviklingen mot disse:

Tab 3. – Befolkningsendring i andre uthavnssamfunn langs Agderkysten:

	1900	1950	Endring	Endring i %
Svinør-Åvik	294	174	-120	-40,8
Kleven	287	149	-138	-48,1
Ny-Hellesund	165	111	-54	-32,7
Gamle Hellesund	115	53	-62	-53,9
Hesnesøy	133	35	-98	-73,7
Merdø	146	58	-88	-60,3
Lyngør	494	269	-225	-45,5

Kilde for tabell 3:

Hundstad, Dag (2004) *Sørlandske uthavner – Fra maritim monokultur til fritidssamfunn*, Universitetet i Bergen.³⁰

Disse uthavnene ble benyttet i Dag Hundstads undersøkelse av utviklingsforløpet til uthavnssamfunn langs Agderkysten. Hans teori er knyttet til at nedgangen skyldes deres ensidige maritime tilpasningsmønster til skipsfarten. Da skipsfarten gikk tilbake på slutten av 1800-tallet, rammet dette samfunnene hardt: ”Når de strukturelle forutsetningene for tilpasningen endret seg, ble [...] ensidigheten samfunnenes undergang”.³¹ Samtlige av uthavnssamfunnene i Hundstads utvalg rammes hardt i perioden 1900 – 1950. Minst rammet er Gamle Hellesund med innbyggerfall på 32,7 %. Svinør-Åvik ligger på samme nivå som Loshavn/Eikvåg (som også var del av Hundstads opprinnelige utvalg).

Av uthavnene i mitt utvalg er sannsynligvis Loshavn/Eikvåg i størst grad påvirket av det maritime tilpassingsmønsteret. Korshavn hadde eget tollsted, men ikke et havariverft for reparasjoner, og dermed ble havnen trolig i mindre grad benyttet enn tilfelle var for Loshavn/Eikvåg som var utstyrt med et havariverft i Eikvåg. Sæløer var en liten havn, men

³⁰ Hundstad 2004: 130 – Brukt som utgangspunkt for hans undersøkelse av uthavner knyttet til skipsfartsnæringen

³¹ Hundstad 2004: 121

den ble brukt av mindre båter til å søke ly. Hovedtrafikken må derfor ha gått inn til Korshavn eller vestover mot Loshavn/Eikvåg som begge hadde større og mer åpne havner.

Hvorfor skilte Korshavn og Sæløer seg så mye ut fra utviklingen vi ser i Loshavn/Eikvåg? Om ikke det bare er graden av den maritime tilpasningen som er årsaken, så kan vi heller ikke se bort fra nettopp det. Det er likevel også andre faktorer som spiller inn. Levegrunnlaget må være tilstede for at beboelse i uthavnene kan eksistere, og derfor vil jeg i neste del gå inn på de ulike næringene og følge utviklingen og tilpasningsmønsteret innenfor de enkelte uthavnssamfunn.

2.2 Utviklingen av næringsstrukturen

Gjennom kartleggingen av uthavnssamfunnenes utvikling har jeg også gjennomgått endringer i næringstilknytning i samme periode. Denne utviklingen viser hvorvidt en næring var stabil eller hvordan man tilpasset seg til nedgangstider ved å gå inn i andre næringer. Vanlig for de fleste på 1900-tallet, som tidligere, var mangesysleri, eller å være tilknyttet mer enn én næring. Kombinasjon mellom jordbruk og fiske er den mest vanlige formen for mangesysleri i starten av århundret, men det forekom også en kombinasjon mellom sjøfart og fiske, samt sjøfart og gårdsbruk. Man tilpasset seg slik gjerne til endringer ved å prioritere andre muligheter når det var mindre lønnsomt eller vanskelig med arbeid for hovednæringen. Flere som var tilknyttet sjøfarten i Sæløer fisket langs kysten i dårlige tider for å gå tilbake i sjøfart senere.³²

Under kartleggingen har det nettopp vært sjøfart, fiske og gårdsdrift som har framstått som de typiske hovednæringer, og dette stemmer godt med inntrykkene jeg har fått gjennom intervjuene. Jeg har derfor valgt å legge fokus på utviklingen av disse tre næringene gjennom perioden. Jeg kommer også i det følgende til å bruke betegnelsen ”de tradisjonelle næringene” når jeg omtaler dem generelt. Jeg har også under kartleggingsfasen avdekket to problemer som jeg her skal redegjøre for før jeg fortsetter.

Første problem oppstod da jeg fikk bekreftet mine antagelser om at kvinnene i uthavnene sjelden var tilknyttet et yrke eller en næring. Det fantes flere tilfeller av tittelen gårdsbrukerkone som indikerer hvilken næring kvinnen er tilknyttet, men slike tilfeller var for sjeldne til at jeg valgte å inkludere dem i statistikken. Det overveldende flertallet av uthavnskvinnene registrert i folketellingene hadde betegnelsen husfrue, husmor og tilsvarende. Dette hjelper meg ikke til å følge endringer mellom de tradisjonelle næringene,

---

³² Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

eller utviklingen mot å gå inn i andre yrker utenfor de tradisjonelle næringene. Jeg valgte på bakgrunn av dette bare å bruke menns næringstilknytning som grunnlag for undersøkelsen.

Det andre problemet oppstod under kartleggingen av næringstilknytning for folketellingen av 1900. Tellingen har, i motsetning til tellinger i senere tid, ikke oppsett for hovedyrke og biyrke. I de tilfeller hvor individet hadde flere yrker var disse bare nevnt etter hverandre. Her framstod det dermed to mulige måter å gå fram på. Jeg kunne velge å ta med samtlige yrker (både hoved- og biyrke) og lage en oversikt på bakgrunn av dette, eller bare ta med førstnevnte yrke og regne dette som hovedyrket. Det er dessverre noen problemer som kan oppstå i forbindelse med begge muligheter. Begge kan gi et skjevt bilde av yrkesfordelingen da det i første tilfelle baseres på samtlige nevnte yrker, også biyrker som kanskje ikke er utbredt. Eksempelvis at man fisker noen få ganger i året. I det andre tilfellet utelates kanskje binæringer som var viktige for husholdet og uthavnen. Jeg forsøkte begge mulighetene med 1900-tellingen og forskjellen mellom dem var merkbar. Jeg valgte likevel, basert på mangelfull registrering av biyrker i flere tellinger og særlig etter 2. verdenskrig, å bruke bare hovedyrket for å få en konsekvent utvikling.

2.2.1 Gårdsdrift

Ingen av uthavnene i utvalget hadde gode forhold for jordbruk. Korshavn og Revøy hadde bedre forhold da større deler av øya var dyrkbar. Loshavn/Eikvåg og Sæløer hadde få steder som egnet seg for dyrking. Begge steder var dyrking i nærheten av husene ikke aktuelt, og det kunne være et godt stykke til de oppdyrkede områdene. Storparten av hva som ble dyrket var høy til sauer og kyr. Prosessen med høying i Sæløer kunne ta flere dager på grunn av de vanskelige forholdene.³³ I Loshavn/Eikvåg gikk arbeidet over flere etapper. Det ble slått, senere breddt, og til slutt surret og fraktet tilbake.³⁴ I Sæløer var man gjerne på andre siden av østre øy under slått. Høyet ble da fraktet til fots over øya. Flere høyet også på Markøy som lå utenfor vestre øy. Da ble høyet først fraktet i båt til østre øy og siden fraktet til fots til løa.³⁵ I Loshavn/Eikvåg hadde man gjerne bare 1 mål med leid jord for dyrking. Jorden ble leid av Huseby gård. På grunn av det ulendte terrenget var det også ofte nødvendig å sette opp borger for å skape jevne flater av jord. Dette var tilfellet både i Loshavn/Eikvåg og Sæløer.³⁶ I tillegg til høy dyrket man også vanlig korn, poteter og andre grønnsaker til eget bruk. Det var likevel

---

³³ Karl Theisen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

³⁴ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

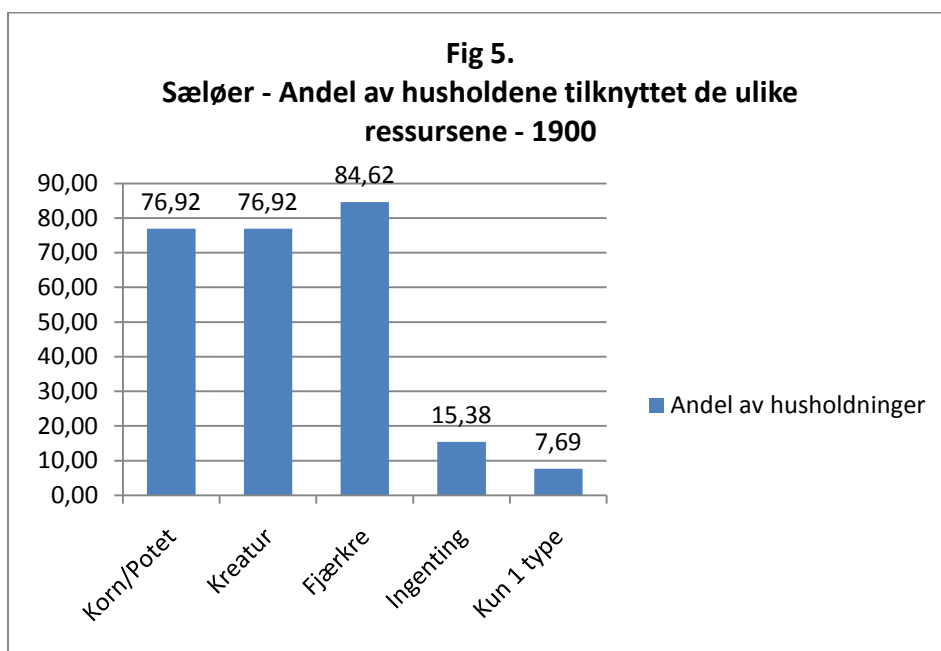
³⁵ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

³⁶ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

ikke uvanlig at man i Sæløer måtte gå til innkjøp fordi egenproduksjonen ikke strakk til. Uthavnene var dermed ikke godt stilt med dyrkbar mark. Det var likevel også vanlig å ha husdyr i samtlige uthavner, og mange hadde sauer, men ofte også både kyr og sauer.³⁷

Selv om sjøfartsnæringen var utbredt blant mennene i uthavnbefolkningen (som jeg skal komme tilbake til i del 2.2.3) var det i starten av 1900-tallet sterke innslag av en naturalhusholdning og en økonomi basert på byttehandel i stedet for penger. Man benyttet seg av byttehandel eller gjensidighetsprinsippet. Gjør mot andre det du vil at andre skal gjøre mot deg, eller hvis du gjør noe for andre, kan det forventes at de vil gjengjelde dette. Hvis vi plasserer dette prinsippet over uthavnssamfunnene blir dette synlig med en gang i fordelingen av ressurser. Eksempelvis hvis man fikk kalv i Sæløer, ble denne slaktet så snart melken var ren, men på grunn av at kjøttet ikke kunne saltes ble kalven delt i fire. Tre parter ble gitt bort. Dermed kunne man forvente å få en part tilbake når andre fikk en kalv.³⁸ Trengte man hjelp med å hente inn sauene, fikk man det, mot at man selv stilte opp når andre hadde behov for hjelp.³⁹ Gjennom gjensidighet overlevde man.

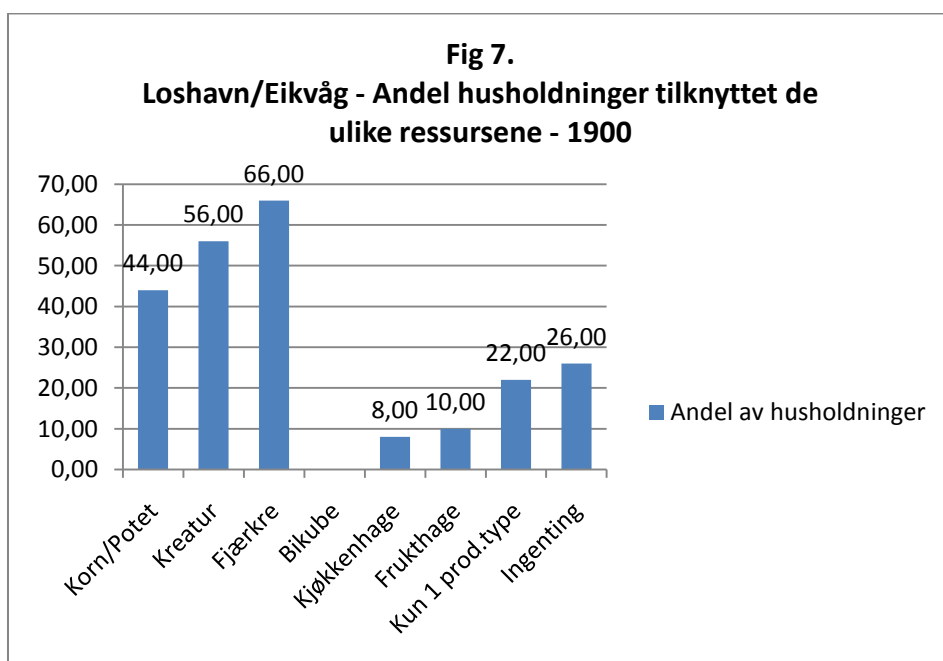
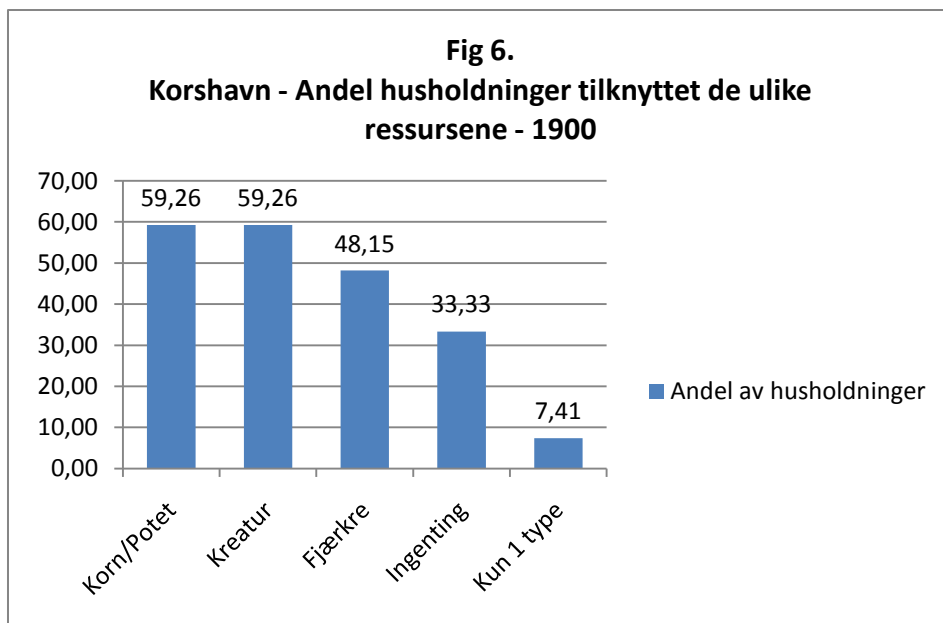
En gjennomgang av tilgjengelige ressurser ut fra folketellingen av 1900 får vi ved å sette opp et overslag over andelen av husholdningene som er tilknyttet de enkelte ressursene:

³⁷ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

³⁸ Bjarne Gabrielsen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

³⁹ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

Kilder til figur 5,6 og 7: Folketellingen 1900 for Austad og Vanse. Se fig 1.

Ut fra denne oversikten kan vi se at ikke alle husholdninger har drevet dyrking av korn/høy eller poteter. Sæløer har spredt oppdyrkingen mest, og 76,9 % av husholdningene har oppdyrket mark tilknyttet seg. Korshavn kommer etter med over halvparten (59,2 %) av husholdningene, mens Loshavn/Eikvåg bare har 44 %. Dette gir likevel ikke et fullt bilde da det bare forteller om spredningen av oppdyrkingen og ikke om den faktiske mengden eller det oppdyrkede arealet. Det er på grunn av de naturlige tilknyttede områdene rimelig å anta at jordbruksproduksjonen i Korshavn i år 1900 er betydelig større enn i Sæløer og til dels også i Loshavn/Eikvåg.

Når det gjelder husdyrholdet viser oversikten at dette er utbredt blant husholdningene i 1900. I Sæløer har samme prosentandel av husholdene som driver oppdyrking også en form for kreatur. Ut fra intervjuene vet vi at ku og sau er det mest vanlige husdyret i samtlige av uthavnene. Det var også tilfeller av at man hadde gris i Sæløer, men bare under 2. verdenskrig.⁴⁰ I Korshavn har 59,2 % av husholdene husdyr. Igjen samme antall som hushold som driver oppdyrking. Loshavn/Eikvåg har også her lavest andel tilknyttede husholdninger med 56 %.

Det har i tillegg vært svært utbredt med hønsehold, noe vi ser klart av tallene (i figurene 5, 6 og 7) som her oppgir de største andelene. I Sæløer beskjeftiger nesten 85 % av husholdene seg oppdrett av høns. Korshavn har rett under halvparten av husholdene tilknyttet hønsehold. I Loshavn/Eikvåg er det flere hushold som holder høns enn de øvrige ressursene. Ut fra denne gjennomgangen tror jeg ikke det er urimelig å anta at husdyrene og høns i større grad var utbredt blant husholdningene enn jordbruk, og dermed trolig viktigere for overlevelse. Deler av jordbruket, som dyrking av høy, var imidlertid viktig for dyrenes eksistens, i tillegg til helt eller delvis dekke behovet for grønnsaker, poteter og korn i starten av 1900-tallet.

Det finnes tilfeller av at hushold bare beskjeftiger seg med én av nevnte ressurser (Jordbruk, Kreatur eller Fjærkre), men det vanlige var likevel at man gjorde bruk av flere ressurser. I Sæløer og Korshavn var det svært sjelden man bare gjorde nytte av én enkelt ressurs, noe tallene viser klart. Henholdsvis bare 7,7 % og 7,4 % av husholdene falt innenfor denne kategorien, mens Loshavn/Eikvåg hadde en betydelig større andel (22 %). Dette kan indikere flere ting.

For det første kan det bety at Loshavn/Eikvåg ikke i like stor grad hadde behov for å utnytte denne type ressurser. Alternativt, og mest trolig, var årsaken at det ikke forelå like gode muligheter for samme grad av utnytting. Jorden som skulle utnyttes måtte i stor grad leies, i motsetning til Korshavn og Sæløer som eide mesteparten av jorden selv. Husholdningene i Loshavn/Eikvåg var dermed i større grad avhengige av inntekter fra andre næringer for å skape et livsgrunnlag. Dette kommer også fram av andelen som ikke var tilknyttet noen av ressursene. I Loshavn/Eikvåg gjaldt dette 26 % av husholdene. Slår vi dette sammen med andel husholdninger tilknyttet én ressurs, var 48 % av husholdene tilknyttet én enkelt eller ingen ressurs, og var dermed mer avhengig av inntekter fra andre næringer. Det var imidlertid ikke bare Loshavn/Eikvåg som hadde en høy prosentandel.

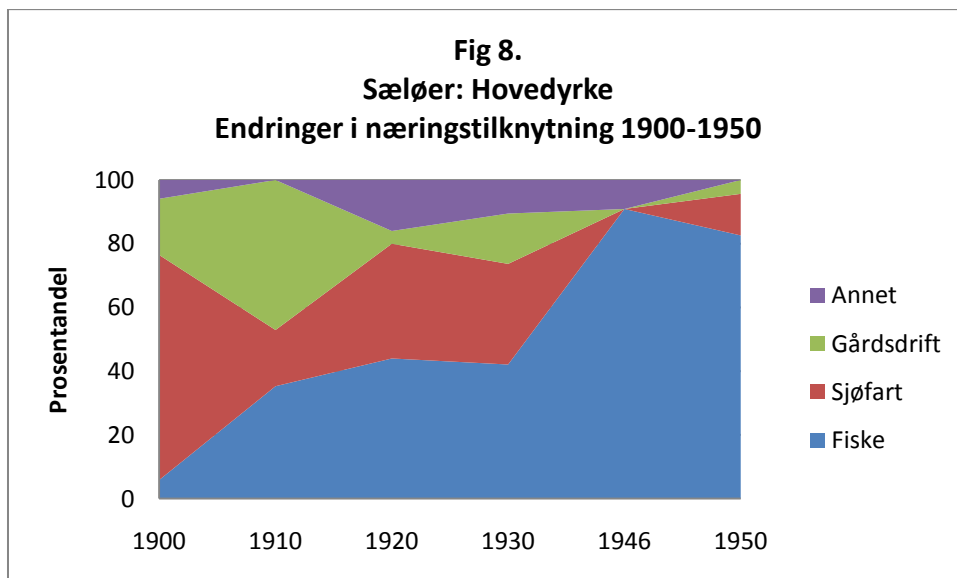

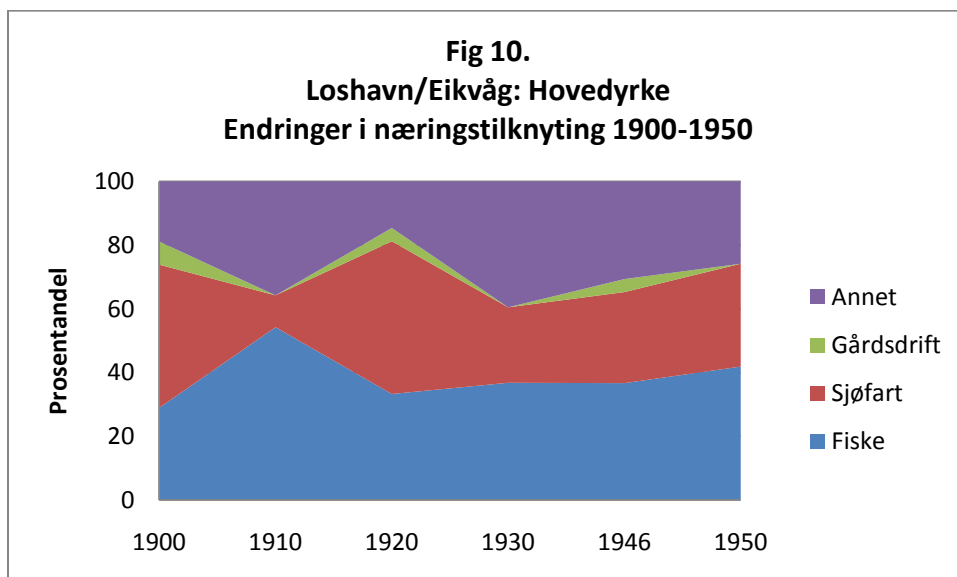
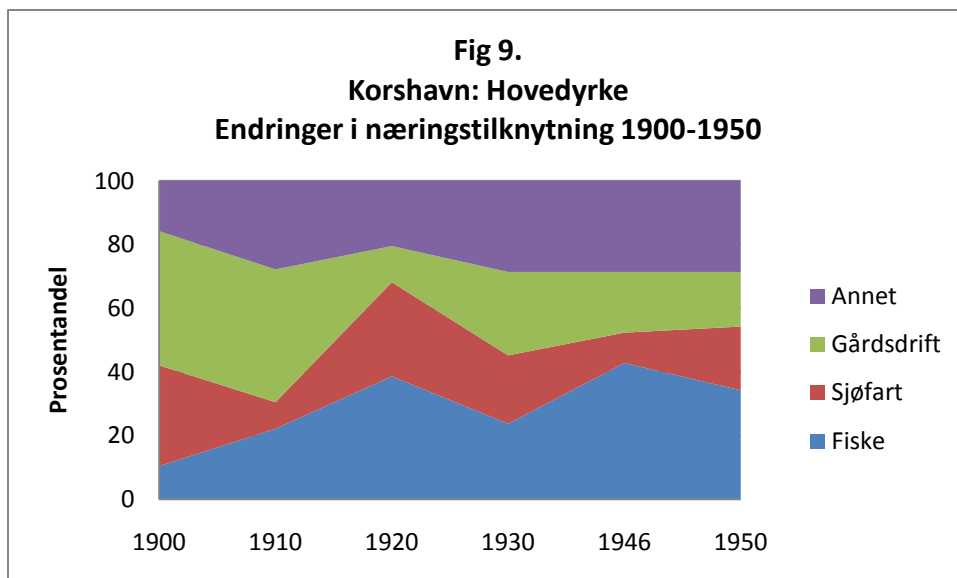
⁴⁰ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Torgeir Knutsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

I Korshavn var hele 33,3 % av husholdene uten tilknytning til noen ressurs. Sammenlagt var prosentandelen for én enkelt eller ingen tilknyttet ressurs på 40,7 %. Sæløer ligger et godt stykke lavere med bare 15,4 % uten tilknytning til en ressurs. Sammenlagt blir prosentandelen på 23,1 %. Fortsatt en høy andel av husholdene som var avhengige av inntekter utenfra, men sammenlignet med de øvrige i utvalget framstår Sæløer som uthavnen hvor folk flest i 1900 var tilknyttet gårdsdrift og husdyrhold.

Det som imidlertid ikke kommer fram i dette oppsettet er hvor stor utsæden var og hvor mange dyr som ble holdt. Det eneste kan sies noe om er hvor stor andel som bare er tilknyttet én enkelt ressurs eller ingen ressurser og dermed blir sårbare ovenfor endringer innen de øvrige tradisjonelle næringene (fiske og sjøfart). Samme forhold gjenspeiles ikke like klart ved å se på fordelingen av næringstilknytning for 1900.

Ved å se på prosentandelen av førstnevnte yrker for menn fra tellingen av 1900 var gårdsdrift i Korshavn på denne tiden den mest utbredte næringen med 42,1 % (se fig. 8). I Sæløer og Loshavn/Eikvåg var den på samme tid lite utbredt. Henholdsvis hadde 17,6 % og 7,2 % gårdsdrift som hovednæring (se fig 9 og 10). Den store andelen hushold i Sæløer knyttet til jordbruk og dyrehold tilsier at det var flere enn under 1/5 av de yrkesaktive som var tilknyttet gårdsdrift i en eller annen form. Denne type forskjeller fant jeg også for Loshavn/Eikvåg, selv om tilgangen til ressurser her, som påvist i fig 7, ikke var store (se fig 7 og 10).

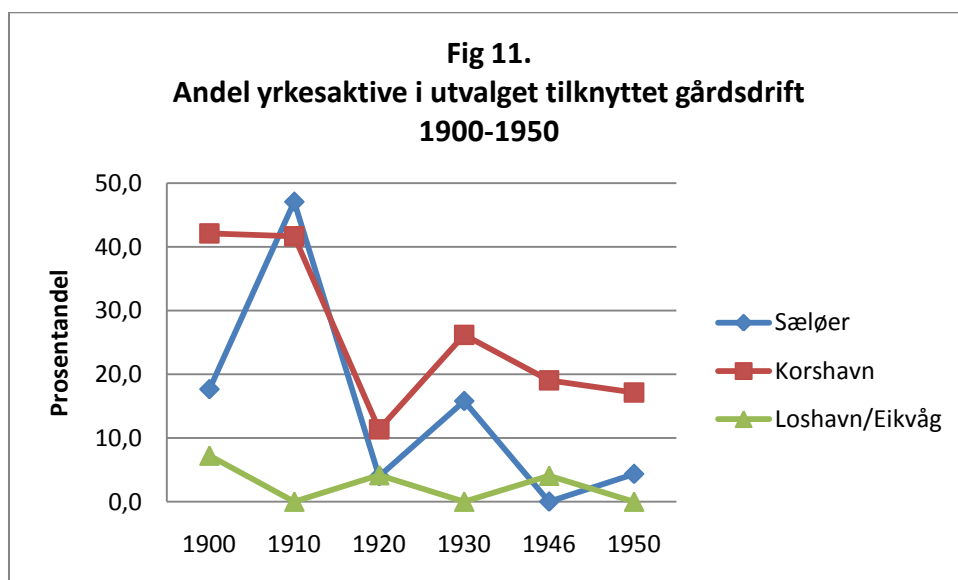
Kilder til figur 8,9 og 10: Folketellinger 1900-1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

Ut fra denne gjennomgangen mener jeg at det er rimelig å slå fast at Loshavn/Eikvåg både hadde en lav tilknytning og tilgang til ressurser på land, samt en lav tilhørighet til gårdsdrift som næring, i motsetning til fiske og sjøfart. Sæløer og Korshavn var i større grad knyttet til jordbruk og dyrehold, men Korshavn hadde også en betydelig prosentandel av husholdene med lite eller ingen utnyttelse av disse ressursene. Likevel hadde Korshavn i 1900 den største andelen av yrkesaktive tilknyttet gårdsdrift. Dette kan tolkes som at en betydelig del av Korshavns befolkning var aktive innen jordbruket fremfor andre inntektskilder. Mange drev trolig gårdsdrift i utstrakt grad, mens en mindre del hadde gårdsdrift som en bi-geskjeft. Sæløer hadde i 1900, ut fra prosentandelene for gårdsdrift som førstnevnte yrke og andel hushold tilknyttet jordbruk og dyrehold, trolig få hushold som var sterkt knyttet til gårdsdrift,

men heller mange som drev litt. Gårdsdrift var på grunn av de naturlige geografiske begrensningene vanskelig å drive i stor grad, men de fleste var knyttet til næringen gjennom å eie dyr og/eller å ha dyrket mark. Ved endringer i de andre næringene ville uthavnene som hadde sterkest tilknytning til gårdsdriften ha best mulighet for å opprettholde sin eksistens.

Figur 11 viser endringene i andel yrkesaktive med gårdsdrift som hovedyrke mellom 1900 og 1950:

Tab 4. – Antall yrkesaktive tilknyttet gårdsdrift i utvalget 1900-1950:

	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1900	3 (17)	16 (38)	5 (69)
1910	8 (17)	15 (36)	0 (70)
1920	1 (25)	5 (44)	2 (48)
1930	3 (19)	11 (42)	0 (38)
1946	0 (22)	8 (42)	2 (49)
1950	1 (23)	6 (35)	0 (31)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 11 og tabell 4: Folketellinger 1900-1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

Den videre utviklingen viser en klar nedgangsperiode fram til 1950 for Korshavn. Prosentandelen går fra 42,1 % i 1900 til 17,1 i 1950. Et kraftig fall i andelen rundt 1920 ser ut til å være grunnet større tilknytning til fiske og sjøfart i perioden (se fig 9). De første årene etter 1900 øker andelen gårdbrukere i Sæløer veldig. I 1910 var nesten halvparten av de yrkesaktive tilknyttet gårdsdrift som hovedyrke. At vi får en tilsvarende nedgang i yrkesaktive tilknyttet sjøfarten tolker jeg som en reaksjon på tilbakegangen i seilskipsfarten generelt i

området. Distriktets treselskipsflåte nådde et bunnivå i 1904, og tiden fram til 1910 var preget av lite frakter og høy havariprosent.⁴¹ Fram til 1920 faller likevel andelen gårdbrukere til bare 4 % (eller 1 av 25 yrkesaktive). Det er samme trend som i Korshavn og er basert på en utvidelse innen næringene sjøfart, fiske, samt at flere enn tidligere begynte å ta seg andre yrker enn de tradisjonelle (se fig 8). En boom i skipsfarten kom i etterkant av 1. verdenskrig, men ble i 1920 erstattet av sviktende etterspørsel, prisfall og deflasjon. På grunn av forsinket reaksjon på omstillingen fra krigs- til fredsøkonomi ble imidlertid Norge ikke rammet før høsten 1920.⁴² Dette er trolig årsaken til den fortsatt høye andelen sjømenn i 1920.

Etter 1920 var gårdsdrift lite utbredt i Sæløer og i 1950 var det bare én person av 23 yrkesaktive som satte dette opp som hovedyrke. Det er likevel grunn til å tro at jordbruk og dyrehold var betydningsfull som binæring for mange hushold både i Sæløer og Korshavn utover 1900-tallet. Jordbrukstillingen fra 1939 viser at dyrehold var utbredt, selv om det ikke kommer fram hvordan disse var fordelt mellom husholdene. I tillegg kan vi se at jordbruksarealet begge steder på denne tiden ble lite nyttet til havre og poteter. Det kan dermed se ut til at dyrehold gav mer igjen for folkene her enn jordbruk.

Tab 5. – Sæløer og Korshavn - Dyrehold og jordbruksressurser i 1939:

Sted/Dyr	Ant. Bruk	Storfe	Sau & lam	Høns & Kyllinger	Gris
Sæløer	5	10	28	24	2
Korshavn	17	30	108	241	0
Sted/Ressurs	Ant. Bruk	Jordbruksareal (dekar)	Havre (dekar)	Poteter (dekar)	
Sæløer	5	56,3	0	1,3	
Korshavn	17	133,3	1,9	6,3	

Kilde til tabell 5: Lian, Oddleif (1994) *Austad I – Gard og folk*, Lyngdal kommune⁴³

I Loshavn/Eikvåg var gårdsdrift som hovedyrke lite utbredt. Den høyeste andelen gårdbrukere var i 1900 med 7,2 % eller 5 av 69 yrkesaktive. Fra det tidspunktet og utover på 1900-tallet ble denne næringen som marginal å regne. I store deler av perioden 1900-1950 var det ingen registrerte gårdbrukere, mens det dukket opp et par i 1920 og 1946. Dette samsvarer

⁴¹ Abrahamsen 2001: 46-47; Slettan 1998: 411

⁴² Abrahamsen 2001: 347

⁴³ Lian 1994: 49,148,171,181

etter min mening med inntrykket jeg fikk av tilgangen på ressurser rundt 1900 (se fig 7) som var lavere enn de øvrige uthavnene, og som la opp til at store deler av Loshavn/Eikvåg måtte skaffe inntekter andre steder for å kunne overleve. Denne trenden fortsatte da gårdsdrift aldri fikk stor utbredelse på stedet, og i 1950 var det ingen igjen med gårdbruker som hovedyrke.

Andelen gårdbrukere i Korshavn, som i utgangspunktet var sterkt knyttet til gårdsdrift, falt markant utover 1900-tallet. Et fall merkes også i Loshavn/Eikvåg selv om andelen tilknyttet næringen hele tiden holdt seg på et lavt marginalt nivå. I Sæløer var det trolig mange som gikk fra sjøfart til gårdsdrift i de dårlige årene etter århundreskifte, men fra den tid gikk både antall og andel gårdbrukere tilbake.

Hvordan foregikk så denne utviklingen i sammenlignet med de omkringliggende områdene? I Spind og Austad viser utviklingen mellom 1910 og 1950 (se fig. 2.9) en, om ikke ensidig så likevel sammenlagt, negativ utvikling av yrkesaktive tilknyttet jord- og skogsbruk:

Tab 6. – Spind og Austad:

Endringer i andel yrkesaktive tilknyttet jord- og skogsbruk 1910-1950

År	Spind (%)	Austad (%)
1910	39,55	45,06
1920	40,86	36,12
1930	37,01	36,3
1946	33,72	31
1950	26,39	28,52

Kilder til tabell 6:

Norges Offisielle Statistikk – Folketellinger 1910-1950:

NOS V. 211 (1910): 186-187

NOS VII. 131 (1920): 140-141

NOS VIII. 196 (1930): 132-133

NOS I. 41 (1946): 202-203

NOS XI. 221 (1950): 26-27

Spind og Austad lå i hele perioden befolkningsmessig omtrent på samme nivå (se tabell 6), og hadde rimelig like geografiske forhold (plassert ovenfor hverandre på hver side av Rosfjorden som går ut fra Lyngdal). Når det gjelder tilknytning til jord- og skogsbruk, fulgte stedene hverandre også tett. Spind hadde en prosentandel på 39,6 % i 1910 og endte opp med 26,4 % i 1950. Et fall på 13,2 %. Austad falt fra 45,1 % i 1910 til 28,5 % i 1950, altså 16,6 % lavere. Utviklingen gikk i negativ retning, men det var ingen plutselige fall.

Sammenlignet med uthavnene blir denne utviklingen rimelig forskjellig. Ingen av uthavnene har lignende utviklingsmønstre. Nærmest kommer Korshavn hvor andel gårdbrukere falt jevnt og trutt, men med større nedgang i løpet av kortere tid. Både Sæløer og Loshavn/Eikvåg skilte seg ut fra den øvrige utviklingen da gårdsdrift som næring raskt ble marginal. Gårdsdrift ble likevel gradvis mindre utbredt i alle uthaver, men utviklingen skjedde i ulik hastighet. Stedet med best forutsetninger for jordbruk og dyrehold (Korshavn) var også stedet som holdt lengst på næringen.

Hva som skyldes denne ulike utviklingen blant uthavnene, kan ikke bare relateres til naturlige geografiske begrensninger, men også andre tilgjengelige ressurser og inntektsmuligheter. Vi skal derfor i de to følgende underkapitlene se på betydningen av to av de viktigste næringene for uthavnene i perioden, fiske og sjøfart, og følge utviklingen gjennom første halvdel av 1900-tallet.

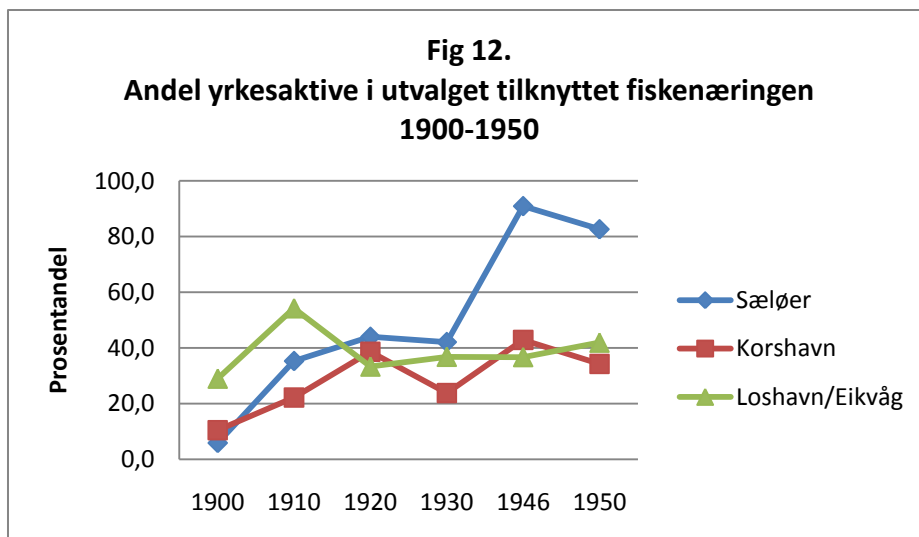
2.2.2 Fisket

Fiskenæringen både til husbruk og for yrkesfiskere pågikk gjennom hele første del av 1900-tallet, og så sent som på 60-tallet var fiskenæringen i Austad fortsatt et typisk binæringsfiske, bortsett fra Sæløer og Korshavn. Det var først og fremst her man fant de rene yrkesfiskere som hadde fiske som levevei og som drev året rundt, mens Austad var mer preget av jord- og skogsbruk.⁴⁴ Ulike typer sesongbasert fiske gjennom hele året var imidlertid vanlig i alle uthavnene i utvalget.⁴⁵ I 1950 var fiskenæringen utbredt i samtlige uthavner. Andelen yrkesaktive fiskere økte mellom 1900 og 1950. Økningen var likevel forskjellig fra uthavn til uthavn. Korshavn og Sæløer økte i større grad enn Loshavn/Eikvåg. I det følgende skal jeg forsøke å forklare økningen og forskjellene.

---

⁴⁴ Salen og Fahlstrøm 1964: 80; Lian 1994: 80

⁴⁵ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.08.2009); Sara Knutsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

Tab 7. – Endringer i antall yrkesaktive tilknyttet fiskerieringen i utvalget 1900-1950:

	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1900	1 (17)	4 (38)	20 (69)
1910	6 (17)	8 (36)	38 (70)
1920	11 (25)	17 (44)	16 (48)
1930	8 (19)	10 (42)	14 (38)
1946	20 (22)	18 (42)	18 (49)
1950	19 (23)	12 (35)	13 (31)

Merk: Tallene i parantes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 12 og tabell 7: Folketellinger 1900-1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

Mellom 1900 og 1910 økte andelen fiskere kraftig i alle uthavnene i utvalget. Dette har trolig sammenheng med de vanskelige tidene i skipsfarten. Denne utviklingen var likevel ikke unik. Samme utvikling finner sted i en rekke uthavner langs Agderkysten. Tiden fra 1890 til 1910 var, i følge Dag Hundstad, den perioden med størst økning i antall heltidsfiskere i uthavnene, noe som skyldtes frafallet av treseilskipstrafikken i de maritimt tilpassede uthavnene.⁴⁶ Sæløer og Korshavn var ikke like tilpasset denne tjenestekulturen, men merket trolig nedgangen i treseilskipstrafikken godt da det var mange sjøfolk her rundt århundreskiftet. Mellom 1900 og 1910 sank andelen sjøfolk i alle uthavnene, samtidig økte blant annet andelen fiskere (se figur 8, 9 og 10).

Loshavn/Eikvåg: Mellom 1910 og 1920 gikk andelen fiskere i Loshavn/Eikvåg nesten like mye tilbake som den hadde gått fram det forgående tiår, og fra den tid hold andelen seg stabil

⁴⁶ Hundstad 2004: 101-102, 141

men svakt stigende fram til 1950. Gjennom perioden steg andelen fiskere i Loshavn/Eikvåg fra 29 % til 41,9 %. Antall fiskere sank likevel fra 20 til 13. Bakgrunnen for den økende andelen var dermed befolkningsnedgangen i samme periode som bidro til å redusere antall yrkesaktive fra 69 i 1900 til 31 personer i 1950 (se tabell 7). Etter frafallet av treseilskipsfarten var det mange i Loshavn/Eikvåg som gikk inn i fisket. Antallet fiskere økte fra 20 i 1900 til 38 i 1910. I 1920 var antallet fiskere falt til 16. Hvorfor gikk antall fiskere tilbake etter 1910 i Loshavn/Eikvåg?

Noe av årsaken til framveksten kan ha vært drivgarnsfiske etter sild i Skagerrak og makrelldorgefisket i Nordsjøen som foregikk i første del av 1900-tallet. Dette fisket var utbredt langs Farsund og Lista og ble også drevet ut fra Loshavn/Eikvåg. Dorgefisket tok imidlertid slutt med utbruddet av 1. verdenskrig.⁴⁷ Rundt 1920 la fiskeoppkjøperen på Holmen i Loshavn opp. Bedriften startet opp på 1800-tallet, hadde eget ishus og hadde en stund vært en god forretning med leveranser fra distriktet.⁴⁸ At stedets fiskeoppkjøper la inn årene på denne tiden må tyde på dårligere leveranser, ikke bare fra Loshavn/Eikvåg, men kanskje også fra distriktet generelt? Denne nedgangen kan likevel ikke ha påvirket Korshavn og Sæløer i samme grad da både andel og antall fiskere økte begge steder mellom 1910 og 1920.

I tillegg til dårligere fiske kan vi av figur 10 se at andelen sjømenn i Loshavn/Eikvåg vokste kraftig i samme periode. Dette kan tyde på at mange fiskere gav opp og valgte å gå inn i sjøfarten i stedet. Tiden fra 1910 fram til slutten av 1. verdenskrig var god for skipsfarten i distriktet, og tilbakeslaget etter spekulasjonene og den reduserte etterspørselen traff ikke området før siste del av 1920.⁴⁹ Det er trolig derfor andelen sjømenn fortsatt var høy i Loshavn/Eikvåg på denne tiden (se figur 10). Det neste tiåret sank andelen sjømenn, mens andelen fiskere ble noe høyere. Denne gradvise økningen holdt seg til 1950. Andelen fiskere kom imidlertid aldri høyere enn dette, og fra 1950 begynte fiskerne å forsvinne fra stedet. Som kapittel 4 kommer til å vise spilte alderen en stor rolle. Forgubbingen var kommet så langt at nesten samtlige fiskere var godt oppe i alderen, og nedgangen i antall fiskere etter 1950 skyldtes derfor at disse enten døde eller pensjonerte seg.

Korshavn og Sæløer: Begge uthavner ble gradvis mer tilknyttet fiskenæringen utover 1900-tallet. Mellom 1900 og 1950 øker andelen fiskere. I Korshavn øker den fra 10,5 % i 1900 til

---

⁴⁷ Dannevig 1975: 106; Hundstad 2004: 102-104

⁴⁸ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁴⁹ Abrahamsen 2001: 326-328, 342-346

34,3 % i 1950 (se figur 9), mens andelen i Sæløer vokser fra 5,9 % i 1900 til 82,6 % i 1950 (se figur 8).

I motsetning til Loshavn/Eikvåg gikk ikke andel eller antall fiskere tilbake mellom 1910 og 1920. Fiskerne ble flere. En tilbakegang er likevel godt synlig mellom 1920 og 1930. Som tidligere nevnt stoppet dorgefisket etter makrell ved krigsutbruddet i 1914, og kan ha ført til at enkelte fiskere valgte å gi opp næringen. I Sæløer var det før 30-årene lite eller ingen tradisjon for makrelldorging og stedet ble dermed ikke påvirket av dorgeslutten i 1914.⁵⁰ Hvis dette også var tilfellet for Korshavn kan dette bidra til å forklare hvorfor en tilbakegang ikke kom her.

Fra starten av 1900-tallet og fram til ut i 20-årene eksisterte det en lokal virksomhet i Sæløer med produksjon av klippfisk. Produksjonen involverte flere generasjoner i samfunnet og selv om mye av fisken på den tiden ble kjøpt av svenske fiskere, indikerer den store økningen av fiskere at også lokale fiskere stod for deler av leveransen. Virksomheten ble avsluttet en tid før innehaverens død i 1929.⁵¹ Frafallet av denne virksomheten, samt overfiske og elendige priser på sild i midten av 20-årene, i tillegg til at den forsvant fra distriktet like etter, kan på den andre siden ha bidratt til færre fiskere mellom 1920 og 1930.⁵²

Gjennombruddstiden til eksplosjonsmotoren kom i perioden 1905 til 1920, og den kom til å revolusjonere fisket. Motoren ble redningen for fiskere på Skagerrakkysten. Det ble enklere forhold for de ofte familiebaserte mannskapene som utnyttet de forskjellige fiskeslagene og kombinerte inntektene her med andre virksomheter på land. Motoren gjorde småfartøyene raskere, og mer effektive. De kunne også gå lengre ut og ta del i havfisket. Bakgrunnen for dens raske utbredelse var også at den bevarte den sosiale strukturen i de norske fiskeriene.⁵³

I Sæløer fikk motoren betydelig innpass i 30-årene, og da særlig blant den yngre generasjonen. Det var også i 30-årene at silden kom tilbake til distriktet. Etter hvert fortsatte den vestover og de lokale fiskerne fulgte den. Det ble derfor vanlig å trekke vestover hver vinter fram til 50-tallet. Det ser imidlertid ikke ut til at fiskerne i Loshavn/Eikvåg fulgte med vestover, for dem sluttet sildeeventyret i 20-årene. Foruten sild ble det fra Korshavn og Sæløer på denne tiden startet med dorging av makrell fra motorfartøyene. De eldre fikk

---

⁵⁰ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

⁵¹ Torgeir Knutsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972); Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Sara Knutsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972); Masdalen 1991: 80-81

⁵² Dannevig og Eynden 1986: 224

⁵³ Slettan 1998: 371-372; Hodne 1981: 129

imidlertid større problemer med overgangen og utnyttet ikke motoren like effektivt. Dette må likevel ha gitt ny næring til yrket for det fortelles om mange fiskere i Sæløer i 30-årene.⁵⁴ Dette bekreftes langt på vei av folketellingen for 1946. Antall fiskere økte fra 8 i 1930 til 20 i 1946, mens andelen fiskere gikk fra henholdsvis 42,1 % til 90,9 (se tabell 7). I Korshavn kom en lignende utvikling. Antall fiskere gikk her fra 10 i 1930 til 18 i 1946, mens andelen økte henholdsvis fra 23,8 % til 42,9 %. Begge steder fikk nesten en fordobling i andelen fiskere, og i 1946 var eksempelvis 9 av 10 yrkesaktive i Sæløer fiskere. Hva kan forklare denne utviklingen?

Overgang til motorbåt betød mye for denne utviklingen, men det var også andre endringer som gjorde forholdene enklere for fiskere i distriktet. Fram til midten av 30-tallet kunne fiskeomsetningen være et problem i Korshavn. Fiskehandleren her drev etter den gamle metoden og hadde bare et lite ishus vesentlig beregnet på laks. Isen kom fra Kragerø hver vinter, men tok slutt ut på sommeren. Dermed var det ikke mulig å sende fisk til andre distrikter, og den måtte enten saltet eller tørkes.⁵⁵ Dette begrenset nødvendigvis også fiskeslag og mengder lokale fiskere kunne levere, og man kunne risikere at man måtte reise rundt i distriktet for å finne fiskehandler som ville ta i mot fisken. Prisene kunne derfor bli lave, og man kunne oppleve store prisforskjeller mellom fiskeforhandlerne. Prisen ble i 30-årene ytterligere presset ned av importen av dansketorsken.⁵⁶

I 1935 startet Fiskernes salgslag opp i Farsund, og medlemmene var fra distriktet mellom Lindesnes og Varnes Fyr på Lista. Alle uthavnene i utvalget var dermed inkludert. For fiskere i Sæløer og Korshavn var det langt å gå med fisken, men basert på tidligere forhold var dette framskritt. Det ble bygd ishus og kummer for levende fisk. Formålet med fiskelaget var at all fisk skulle omsettes via salgslaget. Fiskeren kunne igjen forvente rimelige leveringsmuligheter til en garantert minstepris.⁵⁷ Forholdene med andre ord lagt til rette for en utvidelse av fiskenæringen i distriktet. Fisket må da også ha vært bra for Korshavn og Sæløer for i 1946 ble det opprettet en filial av Fiskernes salgslag, med lagerhus for is, i Korshavn.⁵⁸

Utviklingen fra 1900 til 1950 viser en økt utbredelse av fiskenæringen innenfor samtlige uthavner i utvalget. Sæløer fremstår i 1950 som uthavnen med sterkest marin tilpasning hvor 19 av 23 yrkesaktive hadde fiske som hovedyrke. Andelene for

---

⁵⁴ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009); Sigurd Pedersen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

⁵⁵ Eikeland 1981: 300

⁵⁶ Eynden 1997: 36-37

⁵⁷ Eynden 1997: 8-9; Eikeland 1981: 300; Sigurd Pedersen – Intervju med Hartvig W. Dannevig (1972)

⁵⁸ Eikeland 1981: 279

Loshavn/Eikvåg og Korshavn var henholdsvis 41,9 % og 34,3 %. Både i Korshavn og Sæløer ble det færre fiskere mellom 1946 og 1950. Det har ikke lyktes meg å finne en fullgod forklaring på denne utviklingen (se del 2.2.3.), men økningen i antall sjøfolk i samme periode tyder på at tidene var bedre for sjøfarten. Det er også sannsynlig at flere fiskere med eget fiskefartøy brukte dette til å seile langs kysten i denne perioden. Som jeg vil komme tilbake til i neste del ble det i Sæløer kjøpt inn fartøyer som både kunne brukes til kystfart og til dorging. Dermed kunne man bytte mellom fiske og kystfart alt etter hva som gav best resultat.⁵⁹

Tilbakegangen til tross, den videre utviklingen etter 1950 førte til en stadig tettere tilknytning til fiskenæringen for Korshavn og Sæløer, mens fiskerne i Loshavn/Eikvåg nesten forsvant fram til 1970. Hva denne endringen skyldtes, kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

Fisket i nærrområdene: Hvordan foregikk utviklingen av fiskenæringen i Spind og Austad i forhold til uthavnene? Ut fra oversikten i tabell 8 ser vi at fiske ikke har vært utbredt noen av stedene sammenlignet med jord- og skogsbruk (se tab 6.). Utviklingen har heller ikke vært entydig og gjennomgående i positiv eller negativ retning, men samlet sett for begge steder viser utviklingen at fiske har gått fram mellom 1900 og 1950.

Tab 8. – Spind og Austad:

Endringer i andel yrkesaktive tilknyttet fiskenæringen i 1910-1950:

År	Spind	Austad
1910	1,67	3,44
1920	5,16	1,87
1930	2,27	4,38
1946	4,79	8,97
1950	6,28	8,56

Kilder til tabell 8: Norges Offisielle Statistikk – Folketellinger 1910-1950:

NOS V. 211(1910): 186-187

NOS VII. 131 (1920): 140-141

NOS VIII. 196 (1930): 132-133

NOS I. 41 (1946): 202-203

NOS XI. 221 (1950): 26-27

⁵⁹ Karl Theisen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972); Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

Både fiske- og sjøfartsnæringen har vært marginal i forhold til jordbruket i Austad og Spind, men utviklingen følger ikke jordbrukets nedgang. Begge næringer øker gjennom perioden. Hummerfisket var trolig den viktigste fiskeressursen i Spind, men var viktigst i starten av århundret. I 1928 var inntektene fra hummerfisket en tredjedel av samlet inntekt for hele fisket.⁶⁰ Senere ble hummerfisket imidlertid redusert til en tilleggsressurs på grunn av minkende bestand, mens makrellfisket ble hovedfisket på grunn av sikre og gode inntekter.⁶¹ Hva som ble fisket i Austad foruten uthavnene, er ikke å oppdrive, men trolig vil utviklingen her følge Spind i stor grad. Andelen yrkesaktive fiskere i Korshavn og Sæløer sammenlagt gjorde opp en betydelig del av hele kommunen Austads andel. Det hersker derfor liten tvil om at den største konsentrasjonen av yrkesfiskerne i Austad var i uthavnene.

Tab 9. – Austad og Korshavn/Sæløer:

En komparasjon av endringene i andel yrkesaktive tilknyttet fiskenæringen 1910-1950:

År	Austad	Korshavn/Sæløer
1910	3,44	1,1
1920	1,87	1,0
1930	4,38	2,2
1946	8,97	4,8
1950	8,56	4,1

Kilder til tabell 9: Se tabell 7 og 8. Andelen for Korshavn/Sæløer er utregnet på bakgrunn av tallmateriale i tabell 7 og antall yrkesaktive i Austad i perioden 1910-1950.

Fiskenæringen blir stadig mer utbredt i første halvdel av 1900-tallet. I Sæløer og Korshavn skjer dette blant annet på bekostning av sjøfarten som krymper inn i samme periode. I Loshavn/Eikvåg utvides også fiskenæringen gradvis. Samtidig minker ikke sjøfartsnæringen i samme grad som de øvrige uthavnene. Andelen holder seg stabil gjennom hele perioden, med unntak av 1910.

Det er denne forskjellige utviklingen i tilknytning til sjøfartsnæringen mellom uthavnene i perioden 1900-1950 jeg i det følgende skal se nærmere på.

2.2.3 Sjøfarten

Skipsfarten hadde i siste del av 1800-tallet sannsynligvis vært den viktigste inntektskilden,

⁶⁰ Birkenes 1966: 182

⁶¹ Birkenes 1966: 231

ikke bare for Loshavn/Eikvåg, men også for Sæløer og Korshavn. Nedgangen for seilskipsfarten på slutten av 1800-tallet og gjennom 1900-tallet påvirket alle uthavnene i utvalget, men i ulik grad. Loshavn/Eikvåg var i større grad knyttet til seilskipsfarten i form av en maritim tilpasning via tjenester enn de øvrige uthavnene. Sysselsettingen innen sjøfarten var også høy rundt århundreskiftet. I 1900 hadde 44,9 % av de yrkesaktive her sitt hovedyrke innen sjøfart. Skipsfarten var godt representert i Loshavn/Eikvåg på 1800-tallet og selv om andelen tilknyttet næringen gikk ned etter 1875, var den likevel fortsatt høy ved århundreskiftet.⁶² Antall sjømenn på stedet oversteg summen av sjøfolkene i Korshavn og Sæløer i 1900 (se tab 10).

I form av sysselsetting var likevel samtlige uthavner tett tilknyttet sjøfarten. I Korshavn hadde 31,6 % av de yrkesaktive tilknyttet sjøfart, mens andelen for Sæløer lå på 70,6 %. Den høye prosentandelen for Sæløer tilsier at 8 av 10 yrkesaktive i Sæløer i 1900 var sjøfolk.

I Sæløer reiste man i første del av 1900-tallet oftest i utenriksfart, men et skifte rundt 30-årene medførte at man i større grad gikk inn i kysttrafikken. Etter 30-årene var det bare noen få tilfeller av at man gikk inn i utenriksfart.⁶³ I Loshavn/Eikvåg hadde utenriksfart en sterk tradisjon, og den ble opprettholdt gjennom hele perioden. Det var tilfeller av at man gikk inn i utenriks så sent som på 70- og 80-tallet. Det eksisterte noen tilfeller av kystfart, men det var lite utbredt. I 30-årene var det bare 3 kystseilere i Loshavn. Dette var for det meste fraktfart mellom øst- og vestlandet, eksempelvis mellom Halden og Bergen hvor man fraktet trelast vestover og tok med seg ulike varer tilbake.⁶⁴ Korshavn var tilknyttet både utenriks- og kystfart, men forholdet mellom dem viser ingen klar forskjell. Utenriksfarten forsvant imidlertid ikke som i Sæløer. Den eksisterte fortsatt i 1950 hvor to av fire sjøfolk seilte utenriks.

I 1900 var det fortsatt høy prosentandelen av sjøfolk i uthavnene, og man var nå midt i en nedgangstid. Som nevnt tidligere i kapittelet, ble det langt færre sjøfolk i alle uthavnene i utvalget i perioden 1900 til 1910. Dette skyldtes i stor grad dårlige tider for seilskipsfarten. Fra 1910 kom en bedre periode for Vest-Agder med økende antall registrert tonnasje. Dette var den siste æra for treseilskipene, før avslutningen av første verdenskrig sender skipsfarten inn i en kraftig nedgangsperiode.⁶⁵ Nedgangen skapte problemer for mange sjøfolk med å

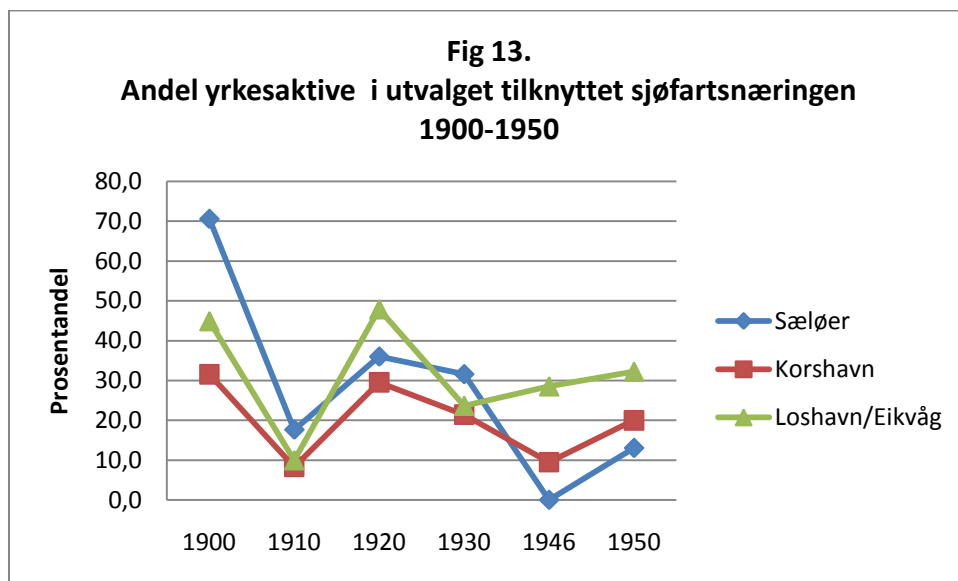
⁶² Hundstad 2004: 136

⁶³ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

⁶⁴ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁶⁵ Slettan 1998: 410

skaffe hyre, og en nedgang i antall yrkesaktive tilknyttet sjøfarten mellom 1920 og 1930 var resultatet (se fig 13 og tab 10).

Tab 10. – Antall yrkesaktive tilknyttet sjøfartsnæringen i utvalget 1900-1950:

	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1900	12 (17)	12 (38)	31 (69)
1910	3 (17)	3 (36)	7 (70)
1920	9 (25)	13 (44)	23 (48)
1930	6 (19)	9 (42)	9 (38)
1946	0 (22)	4 (42)	14 (49)
1950	3 (23)	7 (35)	10 (31)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 13 og tabell 10: Folketellingene 1900-1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

Sæløer endrer seg i stor grad med hensyn til næringstilknytning i perioden. Uthavnen går fra å ha den høyeste andelen sjøfolk i 1900 til å ha den laveste andelen i 1950. Endringen kom som en kombinasjon av dårligere forhold for sjøfart og bedre teknologi og forutsetninger for fiske, og som nevnt i forrige del, ble fiskerierne utbredt her i denne perioden.

Utviklingen mellom 1900 og 1950 gikk i bølger, og som vist i figur 13, med noen få avvik, fulgte uthavnene samme mønster. Mønsteret kan trolig også spores tilbake til den nasjonale utviklingen. Et eksempel er utviklingen mellom 1946 og 1950. Etter 2. verdenskrig kom en liten oppgangsperiode for uthavnene. I samme periode ble farsundsflåten gjenreist etter tapene

den hadde lidd under krigen, og i 1950 var den allerede oppe i førkrignivået.⁶⁶ Denne utviklingen må ha påvirket oppgangen i uthavnene. Samtidig dukker dette mønsteret opp igjen i den nasjonale utviklingen. Norsk sjømannsforbund opplevde en økt tilslutning etter krigen. Mellom 1945 og 1960 meldte det seg inn 118 000 nye medlemmer, og hovedtyngden av disse kom i årene 1947-1950. Ettersom medlemstallet gjenspeilte handelsflåtens vekst indikerer dette en nasjonal oppgangsperiode.⁶⁷ Oppgangen i uthavnene var dermed også en del av en nasjonal utvikling.

Sammenlagt gikk likevel sjøfartsnæringen tilbake i alle uthavnene i utvalget mellom 1900 og 1950. Loshavn/Eikvåg skilte seg likevel ut fra de to øvrige. Etter 1930 var andelen sjøfolk på stedet stadig stigende. I 1946 var hver fjerde yrkesaktive i Loshavn/Eikvåg fortsatt tilknyttet sjøfartsnæringen, mens bare hver tiende var sjømann i Korshavn. I Sæløer var det i 1946 ingen registrerte sjømenn. Etter den nevnte oppgangsperioden mellom 1946 og 1950 var sjøfartsnæringen i tilbakegang. I Korshavn og Sæløer ble den en marginal næring, mens Loshavn/Eikvåg som eneste uthavn holdt andelen sjømenn høy og ignorerte fisket. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

Sjøfarten i nærrområdene: I Spind har skipsfart vært en viktig næring i tiden før 1900-tallet. Med befolkningsnedgangen utover århundret har antall sjøfolk også gått tilbake, og ved skatteligningen i 1935 fantes bare 34 sjøfolk igjen. Likevel hevder Jakob Birkenes, tidligere lærer, lokalhistoriker og forfatter av *Spind – En bygdebok*, at sjøfarten den gang fortsatt var viktig for bygdas næringsliv.⁶⁸ Austad hadde i motsetning til Spind få naturlige havner, utover Korshavn og Sæløer, som kunne gi grobunn for skipsfart, og hoveddelen av sjøfolk kom trolig fra disse to uthavnene som tilfellet var med fiskerieringen (se tab 9).

Tab 11. – Austad og Spind:

Andel yrkesaktive tilknyttet sjøfart og transport 1910-1946:

År	Spind	Austad
1910	0,61	0,45
1920	6,83	6,19
1930	4,22	5,51
1946	6,45	5,06

⁶⁶ Abrahamsen 2007: 159

⁶⁷ Olstad 2006: 422-423

⁶⁸ Birkenes 1966: 182, 202

Kilder til tabell 11: Norges Offisielle Statistikk – Folketellinger 1910-1950:

NOS V. 211 (1910): 186-187

NOS VII. 131 (1920): 140-141

NOS VIII. 196 (1930): 132-133

NOS I. 41 (1946): 202-203

I Spind var kystfarten utbredt på 1800-tallet, men etter 1890 var det slutt, og utenriksfart ble enerådende. Mot slutten av 1800-tallet var distriktets antatt største reder hjemmehørende her. Han eide da 10 skip som var i langfart, og lå i opplag i Farsund om vinteren. De gode tidene på 1800-tallet fortsatte ikke etter århundreskiftet. Både folketall og sjømenn gikk tilbake.⁶⁹ Om næringen var mye mer utbredt på 1800-tallet er usikkert, men det er trolig ettersom redervirksomheten var høyere på denne tid. På 1900-tallet synes det likevel klart at det samlet sett, som i Austad, var en liten andel tilknyttet denne næringen i forhold til jord- og skogsbruket (se tab 6).

2.2.4 Andre yrker

Selv om næringene gårdsdrift, fiske og sjøfart i samtlige uthavner har vært viktige var det også gjennom hele perioden personer med tilknytning til andre yrker enn de tradisjonelle. En undersøkelse av denne utviklingen kan brukes til å danne et bilde av hvilke alternative arbeidsmuligheter som fantes i uthavnene. Det var likevel ikke bare arbeid lokalt i uthavnene eller i nærområdene som gav inntekter. Tidvis foregikk det også arbeidsvandring fra uthavnene til USA.

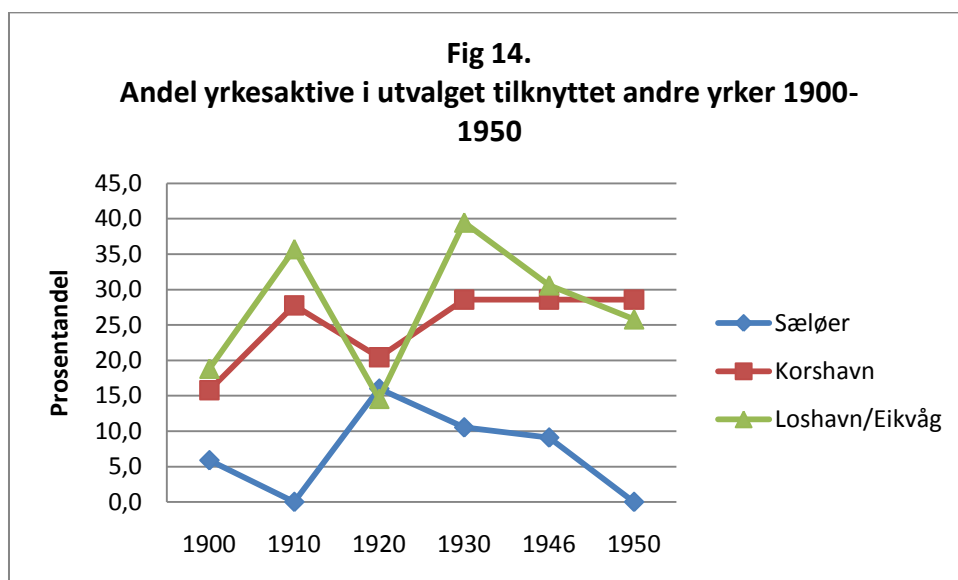
I 1900 var det bare én person i Sæløer med et yrke utenfor de tradisjonelle næringene (fiske, sjøfart og gårdsdrift). Men i Korshavn og Loshavn/Eikvåg var andelen henholdsvis 15,8 % og 18,8 % (se fig 14). Under nedgangsperioden for sjøfartsnæringen mellom 1900 og 1910 var det mange i Loshavn som periodevis reiste til USA og tok seg annet arbeid. I 1910 var 14 av til sammen 25 personer med tilknytning til andre yrker, i USA. Her tok de arbeid med alt fra tømmerarbeid til bygningsvakt. Mange av dem endte med arbeid på havnen i New York. Selv om det også kom en liten økning i Korshavn, var det få som reiste til USA på denne tiden. Etter 1910 ble det bedre tider for sjøfarten. Mellom 1910 og 1920 økte andelen sjømenn kraftig i Loshavn/Eikvåg. Samtidig gikk andelen personer med andre yrker tilsvarende tilbake (se fig 10). Det vi ser er trolig arbeidsvandrerne i USA som kom hjem og gikk inn i sjøfarten igjen. I Korshavn kom på samme tid bare en liten tilbakegang.

---

⁶⁹ Birkenes 1966: 200-204

Tiden mellom 1910 og 1920 var for samtlige uthavner preget av at flere ble sjøfolk. Samtidig kom det også stadig flere fiskere i uthavnene. Dette tærte både på gårdsdrift og andre yrker. Etter 1920 kom tilbakeslaget for sjøfarten og flere gikk over i andre yrker. Det var også enkelte i Loshavn/Eikvåg som valgte å reise tilbake til USA. I 1930 var 4 av 15 personer, med andre yrker, i USA.

Det var først utover 30-årene at folk fra Sæløer for alvor begynte å reise til USA. Dette registreres ikke av noen folketelling (16 års opphold mellom 1930 og 1946), og omfanget blir dermed vanskelig å måle. Turene til USA var for det meste i form av arbeidsvandring for perioder på noen år av gangen. Denne type vandring skal også ha foregått i Korshavn på 20- og 30-tallet. Det var også enkelte tilfeller av slike turer herfra til Amerika etter 2. verdenskrig.⁷⁰

Tab 12. – Antall yrkesaktive tilknyttet andre yrker 1900-1950:

	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1900	1 (17)	6 (38)	13 (69)
1910	0 (17)	10 (36)	25 (70)
1920	4 (25)	9 (44)	7 (48)
1930	2 (19)	12 (42)	15 (38)
1946	2 (22)	12 (42)	15 (49)
1950	0 (23)	10 (35)	8 (31)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 14 og tabell 12: Folketellingene 1900-1950 for Austad og Vanse/Lista. Se fig 1.

⁷⁰ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Sigurd Pedersen og Eilert Sørrodd – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972); Svein Olav Fredriksen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

Foruten arbeidsvandring eksisterte det i varierende grad lokale arbeidsmuligheter og tjenestetilbud. Jeg skal her forsøke å gi en oversikt.

Rundt 1900 var samtlige uthavner av størrelse nok til kunne understøtte eksistensen av landhandel. Loshavn hadde periodevis opptil flere. I 1930- og 1940-årene var det trolig 2 butikker i Loshavn, men siste butikk stengte i 1950-årene.⁷¹ I Sæløer forsvant trolig landhandelen et stykke utover 1900-tallet, før den igjen dukket opp rundt 1960 og eksisterte fram til 1971.⁷² Korshavn har hatt landhandel gjennom hele perioden, bortsett fra 1920-tellingen. Hva dette skyldes er imidlertid uklart.

I både Korshavn og Loshavn/Eikvåg var det en stund tollstasjoner med tilknyttet tollbetjent. Mellom 1900 og 1920 ble trolig tollstasjonen i Korshavn nedlagt da det ikke er spor etter dette yrket i etterkant. For Loshavn/Eikvåg finner vi yrket tolloppsinsmann fram til tellingen i 1946. Foruten hovednæringene var det få yrker som skiller seg ut ved å oppnå større tilslutning. En viktig bedrift for Loshavn var båtbyggeriet som hadde flere ansatt og eksisterte i en lengre periode. Det dukker opp første gang i 1920-tellingen og siste gang i 1946. Bedriften skal ha vært i virksomhet fram til 1960, og oppstarten skjedde rundt 1914. Båtbyggeriet var drevet av to brødre som tilegnet seg kunnskapen på en overfart til Amerika. Det ble bygget motor- og racerbåter.⁷³

Andre tilleggsinntekter var brenning av tareaske fram til rundt 1916 da de ble utkonkurrert av japanerne. Fram til da hadde dette vært en betydelig bedrift hvor man lastet opp skuter med mellom 100 og 150 tonn tareaske og fraktet denne til Skottland. Dette ble også regnet for en god biinntekt for dem som eide strandretten hvor taren ble brent.⁷⁴ Det var også tilfeller av tarebrenning under Andre verdenskrig, men bare for eksport innenlands.⁷⁵ Dette ble drevet over hele Listalandet, men er ikke å spore lenger østover i utvalget.

Turistvirksomhet har det vært lite å spore i samtlige uthavnssamfunn. I dag er riktignok Korshavns turistvirksomhet betydelig, men i første del av 1900-tallet var dette ikke vanlig foruten besøk av venner og familie sommerstid. Sommeren var den hardeste tiden i uthavnene da både slåtten, samt hummer- og makrellfisket pågikk, og en viss misunnelse overfor de som arbeidet på fastlandet var derfor ikke utenkelig.⁷⁶ I Sæløer eksisterte det ingen

---

⁷¹ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁷² Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

⁷³ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁷⁴ Leonard Olsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

⁷⁵ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁷⁶ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

form for vertshus, og overnatting foregikk dermed privat. I Loshavn ble det opprettet et pensjonat i 30-årene. Dette ble siden utvidet ytterligere på 50-tallet, og fikk etter hvert plass til rundt 20 gjester.⁷⁷

Utbredelsen av andre yrker enn de tradisjonelle har vært forskjellig i uthavnene. I Korshavn ble andre yrker mer vanlig fra 1920 og utover, mens andelen i Sæløer har holdt seg lag gjennom hele perioden. I Loshavn/Eikvåg har utviklingen gått i bølger og fulgt utviklingen i sjøfartsnæringen tett (se fig 10). Det kan tyde på at en veksling mellom sjøfart og yrker på land har vært vanlig gjennom perioden. I Sæløer vekslet man heller mellom sjøfart og fiske, trolig på grunn av få arbeidsmuligheter utover de tradisjonelle. De lokale arbeidsmulighetene tyder også på forskjeller mellom uthavnene. I Korshavn var yrkene utenfor de tradisjonelle oftest lokalisert i uthavnene, mens i Loshavn/Eikvåg var det mange som hadde sitt arbeid utenfor hjemstedet. Gjerne i kommunen eller staten. I Sæløer var det få arbeidsmuligheter i uthavnen og avstanden til fastlandet vanskeliggjorde arbeidsmuligheter i stat og kommune. De få som tok seg arbeid innen andre yrker fikk dette i Korshavn.

2.2.5 Oppsummering av næringsutviklingen mellom 1900 og 1950

I del 2.2.1 til 2.2.4 har vi gjennomgått endringene i tilknytning til hovednæringene gårdsdrift, fiske og sjøfart, samt for andre yrker som ikke passer inn i hovednæringene. Selv om samtlige av uthavnene hadde sine hovednæringer her, viser gjennomgangen at disse varierte mellom uthavnene. I 1900 hadde samtlige uthavner en større andel av sine yrkesaktive menn tilknyttet sjøfartsnæringen. Gårdsdrift var lite utbredt bortsett fra Korshavn som i størst grad hadde de naturlige forutsetningene. Det var på samme tid bare en liten andel yrkesaktive fiskere i Sæløer og Korshavn, mens Loshavn/Eikvåg lå klart høyest. Sjøfarten var den viktigste næringen i Sæløer i 1900, mens Korshavn var mest knyttet til sjøfart og gårdsdrift. For Loshavn/Eikvåg var sjøfart og fiske mest sentralt.

Utgangspunktet slik den framstår i 1900 var dermed ulikt for alle uthavnene. Man tilpasset seg til de naturlige ressursene i nærområdet. Likevel kan man undre hvorfor fisket var mindre viktig for Sæløer og Korshavn på denne tiden enn for Loshavn/Eikvåg som hadde bakgrunn som skipsfartsuthavn og en tidligere sterk skipperkultur? Fiskerens status var dermed ikke nødvendigvis sett ned på i Loshavn/Eikvåg rundt 1900, selv om inntekten var dårlig.⁷⁸ Fisket framstod ikke bare som en sekundærnæring, som tilfellet var i Ny-Hellesund

---

⁷⁷ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁷⁸ Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

rundt århundreskiftet.⁷⁹ Utgangspunktet endret seg likevel for samtlige uthavner gjennom perioden, og for enkelte næringer var endringen stor.

Hvis vi ser på perioden under ett, viser utviklingen av yrkesaktive tilknyttet gårdsdrift en sammenlagt nedgang mellom 1900 og 1950. Den mest dramatiske nedgangen kom i Korshavn som i 1900 hadde høyest andel gårdbrukere. Samme utvikling kom også i Spind og Austad som begge i denne perioden hovedsakelig var forbundet med gårdsdrift. I Sæløer og Loshavn/Eikvåg var utviklingen mer stabil, selv om en liten nedgang kan spores. For samtlige steder var likevel nedgangen mindre knyttet til prisnedgangen i mellomkrigstiden siden produksjonen til eget bruk og ikke for et marked var det mest vanlige.⁸⁰ Samtidig hadde Korshavn størst forutsetning for produksjon utover eget behov, og var nok mest utsatt for endringene på denne tiden.

Både andelen og antallet sjømenn minket i alle uthavnene. Både i Korshavn og Loshavn/Eikvåg sank andelen sjømenn betraktelig, henholdsvis med 11,6 % og 12,6 %. I Sæløer var likevel endringen mye større. I starten av århundret hadde 70,6 % av de yrkesaktive mennene her sitt hovedyrke innen sjøfartsnæringen. I 1950 var andelen nede i 12 %. I 1946 hadde andelen vært helt nede i 4,5 %. Samtlige uthavner fikk en oppgang innen sjøfartsnæringen mellom 1946 og 1950. Dette samsvarer med en tilsvarende nedgang innen fisket.

I fisket var det varierende utvikling blant stedene, men sammenlagt ser vi en oppgang i perioden 1900 til 1950. Loshavn/Eikvåg som allerede var en sterk aktør innen fiskenæringen fortsatte fra 1920 å øke jevnt gjennom perioden. I 1950 var andelen fiskere på sitt høyeste. Kapittel 4 vil likevel vise at den følgende tiden ble en nedgangsperiode.

Fisket i Korshavn og Sæløer ble gjennom første halvdel av 1900-tallet stadig mer utbredt. Begge opplevde likevel en nedgangsperiode mellom 1946 og 1950. Sannsynligvis som på bakgrunn av en økning i farsundsflåten og bedre tider for sjøfarten.

Fiskenæringen var, etter nedgangen i skipsfarten, den siste naturlige ressursen man kunne dra nytte av på disse ressursbegrensede stedene, og en omstilling var dermed viktig for å kunne beholde sitt eksistensgrunnlag. I tillegg kom motorbåten til å bli stadig mer aktuell for fiskenæringen, og selv om den for den første generasjonen som tok den i bruk både kunne være knotete, bråkete og vanskelig å håndtere, fikk den en viktig rolle i effektiviseringen av fisket. Lønnsomheten i fisket ble dermed bedre enn den tidligere hadde vært. Gjennombruddet

---

⁷⁹ Sørensen 1983: 305

⁸⁰ Masdalen 1991: 69-70, Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009); Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

for motoren kom i første del av 1900-tallet, og sammen med en prisoppgang rundt århundreskiftet må fisket ha virket forlokkende.⁸¹

Samlet sett gikk største andel av yrkesaktive i uthavnene fra sjøfart til fiske i løpet av perioden. Loshavn/Eikvåg og Korshavn, som er de største uthavnene i utvalget viser klar transisjon mellom de to næringene, men Sæløer har vist størst evne til å tilpasse seg nye muligheter. Ved århundreskiftet hadde 5,9 % av de yrkesaktive i uthavnen fiske som hovednæring, mens 70,6 % var tilknyttet sjøfart. I 1950 var situasjonen snudd på hodet. På denne tiden var 82,6 % av de yrkesaktive fiskere, mens 13 % fortsatt var i sjøfart.

Noe av svaret kan trolig hentes i kombinasjonen av de to næringene. Sæløer hadde mange kystseilere med egne fartøyer, og disse fartøyene gjorde det enklere å drive fiske i dårlige tider. Slik byttet man mellom næringene utover 1900-tallet, og utviklet dermed ekspertise innen begge næringer. Loshavn/Eikvåg var i større grad knyttet til utenriksfart, og kombinasjonen med fiskenæringen ble dermed vanskeligere enn for kystseilere. Korshavns utvikling viser en gradvis minkende tilknytning til gårdsdrift og sjøfart. Fisket overtar som viktigste næring, men også andre yrker utover de tradisjonelle var i 1950 blitt vanligere. Andelen tilknyttet andre yrker i Korshavn lå i 1950 på 28,6 %. I Loshavn/Eikvåg var tilsvarende andel 25,8 %. For begge uthavnene viser dette en utvikling bort fra de tradisjonelle næringene. Folkene her så trolig større muligheter innen andre yrker. Denne utviklingen kom til å fortsette, og etter 2. verdenskrig ble stat og kommune en viktig arbeidsplass for mange. Dette skal jeg komme tilbake til i kapittel 4. I Sæløer var man tett knyttet til de tradisjonelle næringene. Gårdsdriften var marginal som næring, selv om den fortsatt var viktig for å forsyne husholdet. Sjøfarten hadde gjennom perioden stadig blitt mindre, og i 1950 var man nesten ensidig tilknyttet fiskenæringen.

2.3 Oppsummering av perioden

Hvorfor ser vi en befolkningsmessig framgang i Sæløer (+8,2 %) samtidig som de andre uthavnene i utvalget går enten noe (Korshavn -19,2 %) eller drastisk (Loshavn/Eikvåg -42,8 %) tilbake mellom 1900 og 1950? En forklaring kan inneholde flere momenter. Ikke alle er sikre, men basert på kartleggingen av perioden i forhold til kontekst, kan visse faktorer understøttes.

For det første ser vi at Korshavn og Loshavn/Eikvåg på flere områder utviklet seg i samme retning. Begge steder var tett knyttet til sjøfart ved inngangen til århundret, men

---

⁸¹ Slettan 1998: 371-373, Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

fiskenæringen ble gradvis viktigere. Begge uthavner ligger også på eller i nær tilknytning til fastlandet. Korshavn fikk ikke broforbindelse før i 1973, men lå tett opptil fastlandet med tilgang til veinettet. Loshavn/Eikvåg ble tilknyttet veinettet i 1907, og selv om privatbilen ikke var utbredt på stedet på mange år, fikk veien økende betydning, samt at man ble tettere knyttet til resten av Lista og Farsund by. Etter hvert også ved hjelp av busstilbud, selv om rutetilbudet var for dårlig til å kunne brukes til arbeidspendling.⁸² Denne tilknytningen til fastlandet åpnet likevel opp for å søke arbeid utover de tradisjonelle næringene. Denne tendensen finnes både i Korshavn og Loshavn/Eikvåg. I 1950 hadde 28,6 % i Korshavn yrker utenom de tradisjonelle næringene (15,8 % i 1900), mens det samme var 25,8 % i Loshavn/Eikvåg (18,8 % i 1900). Menneskene her var dermed på vei bort fra de vanlige yrkene som preget uthavnene på 1800-tallet.

Denne utviklingen er finner jeg ikke i Sæløer, som i stedet går fra å være dominert av sjøfolk i 1900 til å bli enda mer preget av fiskenæringen i 1950. Sæløer gjennomgår en fullstendig omtilpasning i løpet av perioden og trolig har dette tre årsaker:

- (1) den tette tilknytningen til kystfart, som enklere tillot en kombinasjon med fiske,
- (2) at samfunnet var lite og mer tilpasningsvennlig og
- (3) at fisket i starten av 1900-tallet var inne i en god periode med utbredelsen av motor i fiskefartøyene og en prisoppgang på fisk. Begge medførte bedre inntekter.

Både Loshavn/Eikvåg og Korshavn henger med på faktor 3, men faktor 1 og 2 er forbeholdt Sæløer og representerer i stor grad årsaken til Sæløers særegne utvikling i perioden. Sæløer fortsetter imidlertid å være sterkt tilknyttet de tradisjonelle næringene. Tiden var god og optimistisk for uthavnen så sent som 1950, med tanke på økningen av nyfødte mellom 1946 og 1950 (se fig 2). Likevel var Sæløer også, med dens ensidige tilpasning til fiskenæringen, sårbar overfor nedgang.

---

⁸² Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

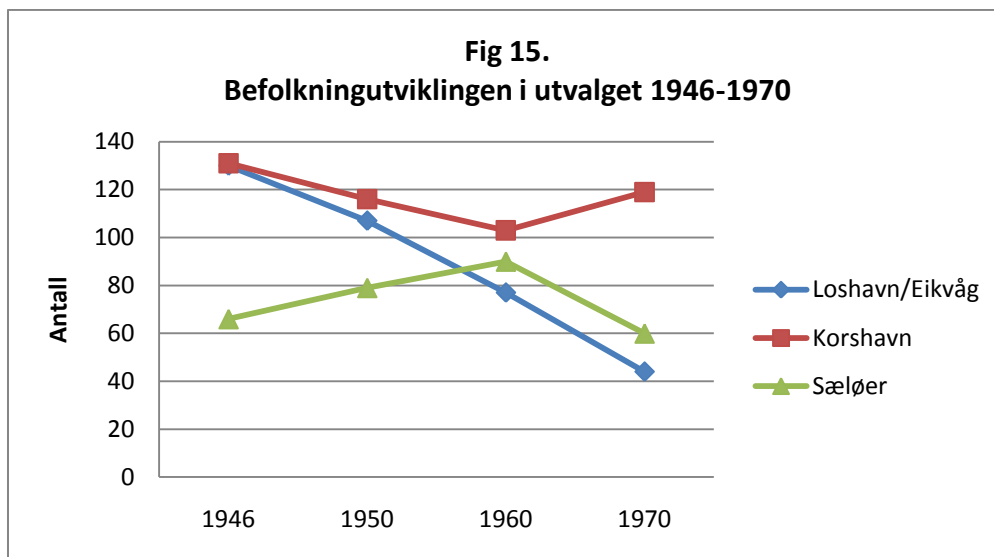
Kapittel 3: Befolkningsutviklingen mellom 1950 og 1970

3.0. Innledning

I dette kapittelet ser jeg nærmere på befolkningsutviklingen i perioden fra 1950 til 1970. Dette var en tid hvor flere av uthavnenes utvikling endret seg radikalt. Jeg mener svaret på uthavnenes situasjon slik den er i dag ligger i endringene som kom i denne perioden. Jeg skal derfor i dette kapittelet både vise hvilke endringer som kom, hvorfor uthavnene utviklet seg i ulike retninger, og hva som lå bak endringene.

3.1. Vendepunktet

Etter 1960 snudde befolkningsutviklingen for Korshavn og Sæløer. Sæløers befolkning falt øyensynlig brått og plutselig med 1/3, mens Korshavn gikk fra befolkningsnedgang til oppgang. For Loshavn/Eikvåg fortsatte befolkningsnedgangen også i dette tiåret og i 1970 hadde stedet bare 38 innbyggere. Mellom 1900 og 1970 falt befolkningen her med til sammen 149 personer, og Loshavn/Eikvåg gikk dermed fra å være den største uthavnen til å bli den minste.

Tab 13. – Befolkningsutviklingen i utvalget 1946-1970:

År	Loshavn/Eikvåg	Korshavn	Sæløer
1946	130	131	66
1950	107	116	79
1960	77	103	90
1970	44	119	60

Kilder til figur 15 og tabell 13: Folketellingene 1946-1970

Statsarkivet i Kristiansand;

1031 Austad: 1946 (pk.1110) og 1960 (pk.1311)

1041 Lista: 1946 (pk.1125-1131) og 1960 (pk.1322a-1324b)

Riksarkivet i Oslo:

1041 Lista: 1950 (pk.1104),

1031 Austad: 1950 (pk.1088)

1032 Lyngdal: 1970 (pk.160-165 1C 183 4/3-4)

1003 Farsund: 1970 (pk.95-106 1C 183 4/3-4)

Jeg mener den markante befolkningsendringen for Korshavn og Sæløer fra 1960 var sentral for deres videre utvikling mot situasjonen vi ser i dag. Derfor valgte jeg å gå denne perioden tettere i sømmene. Dette innebar at jeg, i motsetning til forrige periode (1900-1950), undersøkte uthavnene på individnivå. Noe som tillot meg å danne meg et bedre bilde av hvilke faktorer som påvirket befolkningsutviklingen.

Dette kapittelet vil i stor grad være viet til å forklare hvilke forhold som spilte inn i utviklingen som skjedde etter 1960, og være delt i to. Den første delen vil basere seg på å avdekke hvilke faktorer som var avgjørende for endringen i befolkningsutviklingen. Faktorene som påvirker befolkningsutviklingen er antall fødte, døde, innflyttede og utflyttede. For å kartlegge endringene innen og mellom disse faktorene best mulig var det naturlig å sammenligne situasjonen mellom 1960 og 1970 med det forgående tiåret.

Den andre delen vil gå nærmere inn på hendelsene og menneskene som bodde der, og se på de forhold som kan ha hatt betydning for befolkningsutviklingen. Hvilke valg hadde menneskene og hva var deres motivasjon for å flytte eller for å bli værende? Her vil jeg se på både lokale forhold i uthavnene som samfunn, samt eksterne forhold som kunne virke inn.

3.2. En demografisk forklaring på befolkningsutviklingen

Det finnes fire faktorer som påvirker befolkningsutviklingen på et demografisk nivå: Hvor mange fødes, hvor mange dør, hvor mange flytter inn og hvor mange flytter ut? Alle faktorene kan påvirke befolkningsutviklingen i begge retninger, og dermed må samtlige faktorer undersøkes for å kunne finne årsaken bak utviklingen. Av denne grunn vil jeg i det følgende gjennomgå alle fire faktorene på følgende måte:

1. Utviklingen mellom 1960 og 1970 sammenlignes med forgående tiår (1950-1960)
2. Faktorene undersøkes enkeltvis
3. Faktorene undersøkes i forhold til sin motsetning: Fødte – døde og innflyttede – utflyttede

Ved å skille ut fødte og døde som en egen gruppe og undersøke forholdet mellom dem, og gjøre det samme med innflyttede og utflyttede, vil dette sammenlagt danne en bedre oversikt over hvilke årsaker som hadde mest betydning for befolkningsutviklingen.

Nærmere forklart kan vi ved å undersøke forholdene mellom fødte og døde kunne fastslå om dette forholdet gikk i minus eller pluss (sum = X). Med andre ord, om antallet fødte var høyere eller lavere enn antall døde. Det samme kan gjøres med forholdet mellom innflyttede og utflyttede (sum = Y). Til slutt kan disse sammenlignes for å danne et bilde av hvilken faktorgruppe som påvirker befolkningsutviklingen mest (Årsaksforklaring = X + Y).

3.2.1. Fødte og døde

Ved å kartlegge utviklingen på individnivå ved hjelp av folketellingene har jeg klart å skaffe meg et godt bilde av personenes liv og virke, men jeg har også kunnet bruke folketellingene til å kartlegge antall fødte og døde gjennom oppgavens tidsperiode. Den klareste indikatoren på at en person var død, ut fra kildematerialet, var hvis vedkommendes ektemann/ektemake ved neste telling var registrert som enkemann/enke. Det ble verre hvis vedkommende var enke/enkemann eller ugift. For slike tilfeller satte jeg opp andre kriterier som jeg fulgte. Forventet levealder for personer født før 1950 var under 70 år.⁸³ Jeg valgte derfor å legge grensen for dødelighet til denne alderen. Dette betyr at det i de tilfeller hvor personen ikke lenger var registrert i en folketelling, var over 70 år og jeg ikke hadde indikatorer på noe annet, ble registrert som avdød.

Denne metoden har to potensielle feilregistreringsmuligheter: (1) For det første kunne det eksistere tilfeller av at en person levde kortere enn den avsatte grensen. Gjennomsnittsalderen tilsa ikke at alle levde opp til denne alderen. (2) For det andre ville personer født midt på 1800-tallet normalt leve betydelig kortere enn 100 år senere. (3) For det tredje var det naturlig at det fantes tilfeller av personer som levde lengre enn gjennomsnittet vil tilsa. Alle disse tre mulighetene kan medføre feilregistreringer og dette må tas hensyn til når en skal bedømme i hvilken grad dødsfallene påvirket befolkningsutviklingen. Derfor er det viktig å se på tallene som indikatorer med en viss feilmargin.

---

⁸³ Statistisk sentralbyrå 2008

Basert på overnevnte kriterier kom jeg fram til denne tabellen:

Tab 14. – Befolkningsendring i utvalget:

Basert på fødte og døde mellom 1951 og 1970:

		1951-1960	1961-1970
Sæløer	Født	23	4
	Død	2	9
	Endring	21	-5
Korshavn	Født	16	23
	Død	13	12
	Endring	3	11
Loshavn/Eikvåg	Født	11	2
	Død	16	13
	Endring	-5	-11

Kilder til tabell 14: Folketellingene 1950-1970. Se fig 15

Resten av denne delen vil jeg bruke til å gjennomgå hver av uthavnene for å undersøke hvor stor påvirkning forholdet mellom fødte og døde hadde på den samlede befolkningsutviklingen.

Ved å sammenligne utviklingen mellom 1961 – 1970 med tiåret før ser vi at *Sæløer* hadde den største endringen. Den viktigste årsaken til denne endringen blir klar når vi undersøker antall fødsler som går fra 23 mellom 1951-1960 til 4 mellom 1961-1970. I tillegg øker antall døde fra 2 til 8. Dette medførte at man gikk fra en befolkningsøkning på 21 det første tiåret til en befolkningsnedgang på 4 det neste. Ser man på befolkningsutviklingen sammenlagt for *Sæløer* i perioden, er en nedgang på 5 lite. *Sæløer*'s totale befolkningsnedgang var på 30 mellom 1960 og 1970, og dermed spilte også inn- og utflyttingen en viktig rolle for befolkningsutviklingen i denne perioden. Likevel varsler nedgangen i antall fødte at de yngre familiene var på vei bort fra uthavnen.

For *Loshavn/Eikvåg* ble det mellom 1951 og 1970 født mindre enn det døde, men mellom 1961 og 1970 kom det en kraftig nedgang i antall fødte, samtidig som antall døde holdt seg relativt stabilt (se tab 14). Dette medførte at det døde 11 personer flere enn det ble født. Når den sammenlagte befolkningsnedgangen i *Loshavn/Eikvåg* var på 39 personer, betyr dette at det negative forholdet mellom døde og fødte bare utgjorde $\frac{1}{4}$ av befolkningsnedgangen. Årsaken til den største delen av nedgangen må derfor nødvendigvis finnes i forholdet mellom inn- og utflyttede.

I Korshavn ble det mellom 1961 og 1970 født flere enn tiåret før, og med et stabilt antall døde gjennom perioden var dette en viktig årsak til befolkningsutviklingen sammenlagt. Mellom 1961 og 1970 ble det født 11 flere enn det døde. I samme periode økte befolkningen med 16 personer. Dermed var det økte antallet fødsler en viktig faktor for befolkningsøkningen.

I neste del skal jeg undersøke de to siste faktorene som sammen med døde og fødte påvirker befolkningsutviklingen demografisk.

3.2.1. Innflytting og fraflytting

Undersøkelsen av folketellingene for perioden har gitt meg mulighet til å kartlegge befolkningsutviklingen helt nede på individnivå. Dette betyr at jeg ikke bare kan se hvor mange som dro, men også hvem som dro. Om det var enkeltflyttinger eller familier som brøt opp og flyttet fra uthavnene.

Denne delen blir delt i to. I begge delene vil jeg sammenligne perioden 1961-1970 med tiåret før (1951-1960). Jeg kommer først til å gjennomgå utviklingen i forholdet mellom de som flytter inn til uthavnene og de som flytter fra. Her vil jeg også undersøke hvor stor betydning denne utviklingen fikk for den samlede befolkningsutviklingen til de enkelte uthavnene.

Til slutt vil jeg se på forholdet mellom enkelt- og familieflyttinger i samme periode. I denne delen legger jeg vekt på å undersøke to forhold: (1) Hvorvidt antallet enkeltflyttingene går opp, noe som kan indikere mindre eller lite fristende arbeidsmuligheter både for vokse og ungdom. (2) I hvilket omfang hele familier flytter ut. Sistnevnte ble mer omfattende og endelig enn enkeltutflyttinger som samtlige uthavner fram til da hadde vært vant med.

Innflytting og utflytting 1950-1970: En sammenligning av disse to tiårene viser at stadig flere både i Sæløer og Loshavn/Eikvåg valgte å flytte ut. Samtidig var det færre som flyttet inn. Antall innflyttede ble redusert kraftig det siste tiåret, og for begge stedene eksisterte det nesten ikke innflytting i 1970. Også ved inn- og utflyttede var situasjonen i Korshavn annerledes enn de andre uthavnene. Antall innflyttere holder seg på et stabilt og relativt høyt nivå i forhold til folketallet (se fig 16). Antall utflyttede ble nesten halvert mellom 1961 og 1970, og i 1970 hadde antall innflyttede oversteget utflyttede med 5 personer. Situasjonen var dermed snudd.

Tab 15. - Befolkningsendring i utvalget:

Basert på inn- og utflyttede mellom 1951 og 1970:

		1951- 1960	1961- 1970
Sæløer	Innflyttet	11	3
	Utflyttet	21	28
	Endring	-10	-25
Korshavn	Innflyttet	30	30
	Utflyttet	46	25
	Endring	-16	5
Loshavn/Eikvåg	Innflyttet	18	5
	Utflyttet	43	27
	Endring	-25	-22

Kilder til tabell 15: Folketellingene 1950-1970. Se fig 15

Ved å studere disse tallene i forhold til den samlede befolkningsutviklingen ser vi følgende:

Sæløer: Mellom 1951 og 1960 økte befolkningen med 11 personer. I denne perioden var det likevel allerede flere utflyttere enn innflyttere. Mer nøyaktig var det 10 flere utflyttere enn innflyttere. Neste tiår ble forskjellen enda større. Det var på denne tiden 25 flere utflyttere enn innflyttere. Når den samlede befolkningsutviklingen likevel medførte en oppgang på 11 personer mellom 1951 og 1960, betyr det at andre faktorer var viktigere for at utviklingen gikk i denne retningen. Dette tiåret var det mange fødte og få døde i Sæløer, og dette var viktig for at det fortsatt ble en oppgang i perioden. Hadde antallet fødte vært lavere, ville derfor en nedgang kommet tidligere. Mellom 1961 og 1970 var antall utflyttete kommet opp på et antall hvor ikke engang de høye fødselstallene fra forrige tiår kunne ha hindret en nedgang. Når antall fødsler i tillegg gikk fra 23 til 4 mens antall døde økte fra 2 til 9, måtte det gå nedover (se tab 14). Både forholdet mellom fødsler og døde, samt inn- og utflyttede endte opp i minus. Kombinasjonen av den økende utflyttingen og den minkende innflyttingen var, sammen med det store fallet i antall fødsler, hovedårsaken til Sæløers nedgang i denne perioden.

Loshavn/Eikvåg: I motsetning til Sæløer var befolkningsutviklingen mellom 1951 og 1960 forlengst i tilbakegang. I denne perioden flyttet det 25 personer mindre til de to uthavnene enn

de som flyttet ut. Neste tiår fortsetter med en nedgang på 22 personer, en liten reduksjon på grunn av et fall i antall utflyttede. Hvorfor gikk tallet på utflyttede personer ned dette tiåret i forhold til forrige? Et svar er at befolkningen nå begynte å bli så lav at antall utflyttede nødvendigvis måtte gå ned. Befolkningen var i 1970 på 44 personer, og tiåret fram til 1970 flyttet 43 av de 77 personene som bodde der i 1960. For å finne et svar her må vi se på hvilke grupper som flyttet og hvem som ble igjen. Dette blir lagt fram i del 3.2.4.

Korshavn: Mellom 1951 og 1960 ser vi av tabell 14 at det i dette tiåret flyttet 16 flere personer ut enn de som flyttet til uthavnen. Det var også dette som var avgjørende for befolkningsnedgangen i Korshavn i samme periode. Neste tiår (1961 – 1970) ser vi en mer utjevning av forholdet mellom inn- og utflyttede. Antall utflyttede sank kraftig. I løpet av denne perioden flyttet det flere personer til uthavnen enn de som flyttet ut. Korshavn fikk en befolkningsoppgang i denne perioden, men forholdet mellom inn- og utflyttede utgjorde bare en oppgang på 5 av 16 personer. Den resterende oppgangen skyldes en stor økning i antall fødte (se tab 14).

Enkelt- og familieflyttinger:

Tab 16. – Enkelt- og familieutflytting fra utvalget 1951-1970:

Sæløer	1950 - 1960	Ant.	K	M	Sum	1960 - 1970	Ant.	K	M	Sum
Familie- flytting		3			9	Familie- flytting	2			11
Enkelt- Flytting		12			12	Enkelt- Flytting	18			18
			15	6	21			17	12	29
Korshavn	1950 - 1960	Ant.	K	M	Sum	1960 - 1970	Ant.	K	M	Sum
Familie- flytting		7			27	Familie- flytting	4			9
Enkelt- Flytting		19			19	Enkelt- Flytting	15			15
			22	24	46			11	13	24
Loshavn/Eikvåg	1950 - 1960	Ant.	K	M	Sum	1960 - 1970	Ant.	K	M	Sum
Familie- flytting		6			18	Familie- flytting	3			11
Enkelt- Flytting		25			25	Enkelt- Flytting	16			16
			16	27	43			10	17	27

Kilder til tabell 16: Folketellingene 1950-1970. Se fig 14.

De naturlige begrensningene av tilgjengelige landressurser og steder for nybygg medførte at ikke alle som vokste opp her kunne bli boende. Dette var ikke nytt, og foregikk gjennom hele perioden jeg har undersøkt i oppgaven. Det var tradisjonelt eldste sønn som overtok bruket, mens resterende sønner og døtre som ikke kunne gifte seg inn i et hushold i uthavnen, eller anskaffe seg eiendom, måtte reise ut. Enkeltflyttinger fra uthavnene var derfor et vanlig syn allerede før 2. verdenskrig. Etter krigen ble det vanligere å ta utdanning utover folkeskolen. Dette medførte at ungdommer måtte pendle eller flytte ut av uthavnen. Så lenge det fantes ungdommer som fortsatt valgte å slå seg ned i uthavnene, ville det fortsatt kunne eksistere unge familier her. Derfor kan nødvendigvis ikke enkeltflyttingene alene sees på som bakgrunn for at eksempelvis Sæløer ble fraflyttet i løpet av 1900-tallet. Det var først når hele husholdet valgte å flytte at det ikke var noen vei tilbake.

Familieflytting kan trolig regnes som en mer endelig handling enn om ugifte ungdommer flytter ut. Ungdommene hadde bare seg selv å ta hensyn til, og hadde familier som fortsatt bodde i uthavnen. En potensiell tilbakeflytting var dermed en større mulighet enn for et hushold. Både med hensyn til arbeid og utdanning var det innen et hushold flere individer å ta hensyn til, noe som gjorde et nytt oppbrudd og tilbakeflytting mindre sannsynlig. Derfor kan vi også si at terskelen for at en familie flyttet ut av en uthavn nødvendigvis måtte være høyere enn ved enkeltflyttinger. Forskningen til Ottar Brox viser blant annet at når ungdom slo seg ned og stiftet familie, ble sannsynligheten for utflytting kraftig redusert.⁸⁴ Når familier likevel valgte å bryte opp fra stedet og flytte ut, måtte enten livsbetingelsene på stedet være for dårlige eller tilsvarende gode utenfor uthavnen.

Tallene i tabell 15 viser likevel en nedgang i antall familier som flyttet ut fra uthavnene mellom 1950 og 1970. For Korshavn og Loshavn/Eikvåg var det også nedgang i antall enkeltflyttinger i samme periode, mens Sæløer fikk en fordobling. Som jeg skal komme tilbake til senere i dette kapittelet (del 3.3) og i kapittel 4 skyldes denne endringen flere faktorer. Blant annet en kombinasjon av stadig flere ungdommer og unge voksne fra Sæløer som flyttet ut for å ta utdanning, samt en utbygging av fiskeindustrien i Korshavn. Sistnevnte gav tidvis arbeid til menn og kvinner i alle aldre. Dermed hadde ungdommer her større arbeidsmuligheter og dermed ble også mulighetene for at de slo seg ned større. For Sæløer gikk derfor antall enkeltflyttinger opp, mens det i Korshavn flyttet både færre familier og enkeltpersoner. I Loshavn/Eikvåg hadde fraflyttingen pågått gjennom hele 1900-tallet, og i 1960 var det bare 77 personer igjen. Stedet var på dette tidspunktet det minste i utvalget,

---

⁸⁴ Brox 1971: V 10

ungdommene var på vei bort og det var de eldre som begynte å dominere stedet. Av 77 personer i 1960 var 17 (22,1 %) i Loshavn/Eikvåg under 15 år mens 24 (31,2 %) var over 60 år. Et tiår senere (1970) var det 38 personer igjen på stedet. Av disse var 5 (13,2 %) under 15 år mens 16 (42,1 %) var over 60 år. Dette mener jeg forklarer nedgangen i antall utflyttinger. Det lave antallet personer måtte nødvendigvis medføre at det ikke var like mange igjen som flyttet ut, hverken familier eller enkeltpersoner.

Mens Loshavn/Eikvåg var kommet så langt i avfolkningen at antallet utflyttere begynte å gå tilbake, snudde tilbakegangen i Korshavn. Blant annet på grunn av industrisatsningen, noe som trolig også var årsaken til at langt færre familier valgte å flytte ut. I Sæløer var det, som jeg skal komme tilbake til, lite som kunne holde på ungdommen, og med innføring av 9-årig grunnskole i 1968 fortsatte fraflyttingen i økende grad utover 1970-tallet. Trolig var det i 1980 så få som 17 personer igjen her ute.⁸⁵ På bakgrunn av dette mener jeg at familieflyttinger ikke ble utbredt i Sæløer før etter 1970.

Befolkningsutviklingen i nærområdet: Befolkningsnedgangen i Spind og Austad fortsatte etter 2. verdenskrig, og mellom 1950 og 1970 gikk innbyggertallet ned med henholdsvis 14,1 % og 36,1 %. I de fire uthavnene var utviklingen sterkt varierende for samme periode. Mellom 1950 og 1970 falt befolkningen i Loshavn/Eikvåg med 58,9 %, Sæløer 24,1 % mens Korshavn økte sin befolkning med 2,6 % (se tab 14). Med denne type variasjon også mellom uthavnene blir det vanskelig å konkludere med at nærområdene ble rammet av samme problemer som uthavnene. Samtidig gir denne utviklingen et godt bilde av et distrikt med avfolkningsproblemer. Det var på denne tiden ikke bare heiegårder og uthavner som ble rammet av fraflytting, men også flere byer blant annet i Vest-Agder. Farsund var en av disse. Befolkningen i Farsund gikk tilbake i første del av 1900-tallet og økte ikke igjen før etter 1930, og da i et sakte tempo.⁸⁶ Årsaken var blant annet at mange valgte å flytte ut. Farsund, Lista, Herad og Spind var alle rammet av fraflytting, og dette er med på å forklare tilbakegang i befolkningen både i Spind og Loshavn/Eikvåg.⁸⁷ Austad hadde omtrent samme natur- og næringsmessige rammebetingelser som Spind, og var derfor trolig også rammet av samme problemer. Befolkningsmessig fulgte stedene hverandre stort sett gjennom 1900-tallet. Både Spind og Austad var dominert av primærnæringer, hvor gårdsdriften var viktigst. På landsbasis var primærnæringene i sterk tilbakegang, en utvikling som også må ha rammet

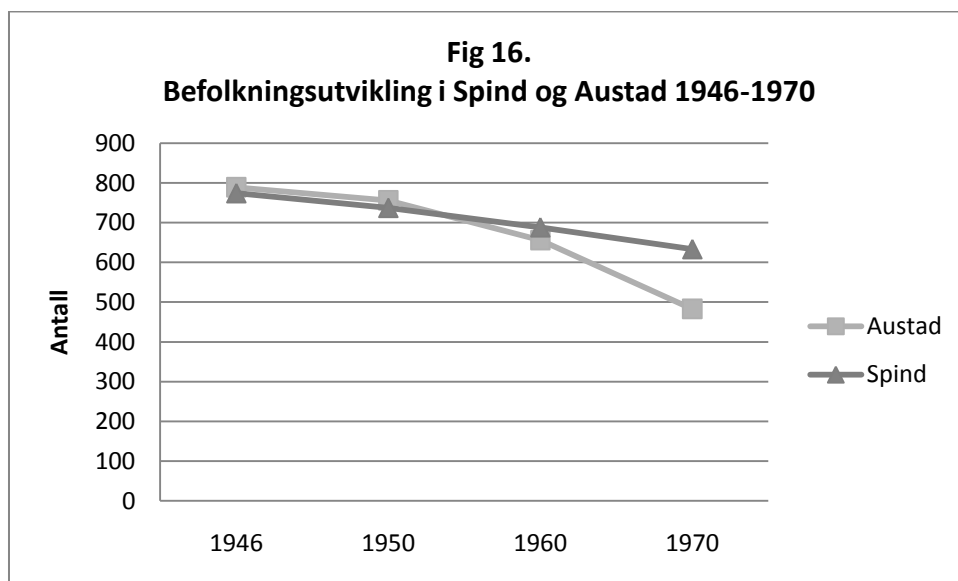
---

⁸⁵ Eikeland 1981: 444; Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

⁸⁶ Myklebost 1979: 13

⁸⁷ Abrahamsen 2007: 106-107

distriktet. Det gikk en strøm av mennesker fra yrker innen primærnæringer til nye og gamle sentrum for industri og tjenester.⁸⁸

Tab 17. – Befolkningsutvikling i Spind og Austad 1946-1970:

Folketellingsår	Austad	Spind
1946	789	774
1950	756	737
1960	656	688
1970	483	633

Kilder til figur 16 og tabell 17:

Norges offisielle statistikk: Folketellingene for Austad og Spind 1946-1970:

NOS XI 002 (1946): 10

NOS XI 145 (1950): 75

NOS XII 108 (1960): 56

Statistiske kommunehefter (SSB), Folke- og bolig telling 1. november 1970:

1032 Lyngdal: 22

1003 Farsund: 22

3.2.2. Oppsummering av den demografiske forklaringen

Sammenlignet med perioden 1951-1960 var tiåret 1961-1970 preget av endringer og forstekninger av eksisterende utvikling. For Sæløer snudde befolkningsoppgangen til en

⁸⁸ Aukrust 1965: 100-105

nedgang. Ca. 1/3 av befolkningen forsvant mellom 1961 og 1970. Korshavn gikk fra nedgang til oppgang i samme periode, mens den negative befolkningsutviklingen i Loshavn/Eikvåg fortsatte og ble forsterket i løpet av disse to tiårene. Ved å undersøke de demografiske faktorene som påvirket befolkningsutviklingen har jeg kommet fram til de viktigste årsakene på det demografiske nivået.

Ved å sette opp sammenhørende faktorer mot hverandre (fødte-døde og innflyttede-utflyttede) skapte jeg en oversikt over befolkningsendringer basert på forholdet mellom dem (tab 14 og 15). Ved å studere befolkningsendringene kunne jeg få et inntrykk av hvilke faktorer som påvirket utviklingen mest.

For Sæløer var en plutselig og kraftig befolkningsnedgang mellom 1961 og 1970 preget av at alle fire faktorer i stor grad endret seg i negativ retning. Befolkningsoppgangen tiåret før ble en realitet som en følge av det høye antallet fødsler. Neste tiår var antall fødsler lavere enn antall døde. Samtidig eksisterte det nesten ikke lenger innflytting til Sæløer, mens utflyttingen økte. Forholdet mellom inn- og utflyttede gav kanskje størst utslag på befolkningsutviklingen, men den store nedgangen i antall fødsler var også en viktig årsak til at befolkningsnedgangen var så stor som den ble.

For Korshavn var det to faktorer som var avgjørende for befolkningsutviklingen som gikk fra nedgang til oppgang. I perioden 1961 til 1971 økte antall fødsler fra 16 til 23, mens antall utflyttede gikk kraftig tilbake fra 46 til 25. De resterende faktorene holdt seg på samme nivå gjennom begge tiårene. Årsaken til endringene innen fødsler og utflyttere skal jeg drøfte senere i kapitlet.

Loshavn/Eikvåg var i 1950 allerede inne i en nedgangsperiode som varte gjennom hele perioden fram til 1970, og fortsatte i etterkant. På bakgrunn av dette skulle man kunne anta at trendene man fant i tiåret 1951 til 1960 ville fortsette neste tiår, og det er i stor grad riktig. Imidlertid oppdaget jeg en nedgang i antall utflyttere i siste tiår, og jeg antar at en av årsakene bak denne nedgangen har vært en lav gjenværende befolkning (se tab 14).

I samme periode kom også en kraftig reduksjon i antall innflyttere. Samtidig ble bare to personer mellom født 1961 og 1970. Dette kan indikere at det var få yngre familier fortsatt boende her. Nedgangen i antall fødsler og innflyttere medførte at den negative befolkningsendringen ble forsterket i perioden mellom 1961 og 1970, selv om antall utflyttere gikk tilbake. (Se endring for Loshavn/Eikvåg tab 14 og 15, samt befolkningsutviklingen i tab 13). Nedgang i antall fødsler kan som nevnt indikere at de yngre familiene flyttet ut. Det kan også indikere at ungdommen flyttet ut før den slo rot. I neste del skal jeg gå nærmere inn på endringene som særlig Sæløer og Loshavn/Eikvåg opplevde i perioden. Ungdommen dro og

det lokalsamfunnet ble gradvis forgubbet.

3.3. Forgubbing og svinnende ungdom

Dag Hundstad knytter de økte utdannelsesmulighetene utover 1900-tallet til strømmen av ungdommer som flyttet ut fra uthavnene. Få eller ingen andre arbeidsmuligheter enn fiske gjorde at mange aldri flyttet tilbake. Resultatet var utsiling av de yngre generasjonene og en forgubbing av uthavnssamfunnet.⁸⁹ Loshavn/Eikvåg, som også var med i Hundstads utvalg, var på 1800-tallet knyttet til skipsfarten via tilpassede tjenestenæringer. Når skipsfarten gikk tilbake og uthavnene mistet den funksjonen de opprinnelig hadde hatt, ble Loshavn/Eikvåg rammet hardere enn Sæløer og Korshavn som enklere kunne tilpasse seg til andre næringer. Årsaken var at disse uthavnene ikke hadde vært like sentrale innen skipsfarten og dermed heller ikke hadde gjort seg like avhengige av den. Når nedgangen kom, led ikke hele samfunnet i samme grad som i Loshavn/Eikvåg og andre lignende uthavnssamfunn som Hundstad i hovedsak beskriver.

Forrige kapittel viste at befolkningsnedgangen i Loshavn/Eikvåg kom tidlig og varte gjennom hele første halvdel av 1900-tallet. Ved å undersøke alderssammensetningen i denne perioden finner jeg at andelen personer over 60 år i Loshavn/Eikvåg gjennom hele 1900-tallet var betydelig høyere enn i Korshavn og Sæløer (se tab 19). Dette viser at forgubbingen av Loshavn/Eikvåg kom mye tidligere enn tilfellet var de andre stedene. Mellom 1960 og 1970 endret situasjonen seg.

Fram til dette punkt hadde andelen over 60 år i Sæløer vært svært lav. Dette kunne indikere to ting. Enten var forholdene så harde at få ble gamle her ute, eller det ble opprettholdt et større tilskudd gjennom fødsler og/eller unge innflyttere og/eller at få unge flyttet ut. Det er lite sannsynlig at førstnevnte forhold var en viktig årsak. Det er ingenting som tyder på at man levde kortere her enn i de andre uthavnene.

---

⁸⁹ Hundstad 2004: 110

Tab 18. – Aldersfordelingen i utvalget 1920-1970:

Prosentandel	Under 15 år		
År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1920	35,8	38,5	16,9
1946	33,3	31,3	14,6
1950	40,5	30,2	15,0
1960	40,0	24,3	22,1
1970	18,3	27,7	11,4
Prosentandel	Under 30 år		
År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1920	67,2	71,1	41,6
1946	56,1	46,6	36,2
1950	62,0	41,7	34,6
1960	56,7	42,2	35,1
1970	41,7	50,4	25,0
Prosentandel	Over 60 år		
År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1920	4,5	12,2	25,4
1946	9,1	15,3	28,5
1950	6,3	18,1	28,0
1960	12,2	19,4	31,2
1970	23,3	16,8	36,4

Kilder til tabell 18: Folketellingene 1920, 1946-1970. Se tabell 1 og 15.

Perioden 1950 til 1970 sett under ett viser at den samlede befolkningen i Sæløer begynte å bli eldre. Andelen over 60 år ble firedoblet i løpet av 20 år, mens prosentandelen av personer under 15 år ble halvert i samme tidsrom. Mellom 1960 og 1970 økte andelen yngre personer i Korshavn, mens det ble litt færre eldre. Loshavn/Eikvåg fulgte Sæløer og andelen personer under 15 år ble halvert mellom 1960 og 1970, mens andelen over 60 år fortsatte å øke. Ut fra dette kan vi se at Sæløer som samfunn på denne tid var i ferd med å bli forgubbet som en følge av at ungdommen forsvant. Disse symptomene var likevel enda sterkere i Loshavn/Eikvåg. Befolkningen her hadde gradvis blitt eldre gjennom 1900-tallet, og i 1970 var mer en 1/3 over 60 år. Ved å høyne alderen vi undersøker fra de under 15 år til de under 30 år kan vi få et innblikk i utviklingen til hele den yngre delen av befolkningen i uthavnene. Samlet sett ble det klart at denne gruppen stort sett fulgte samme utvikling andelen under 15 år (se tab 19).

Oppsummert kan vi si at det mellom 1950 og 1970 ble stadig flere eldre personer i

Loshavn/Eikvåg og Sæløer. I Korshavn ble andelen eldre etter 1960 derimot mindre. En nesten fordobling i antall fødsler (tab 13), og dermed en fordobling i andelen under 15 år (tab 14) var klart medvirkende til denne endringen.

De unge flytter: En økende andel eldre i uthavnene på bekostning av de yngre leder fram til spørsmålet om hvorfor denne utviklingen forekom i uthavnene, og da særskilt i Sæløer og Loshavn/Eikvåg. Et enkelt svar er at de flyttet. Motivasjonen for å flytte kommer jeg tilbake til i kapittel 5, men kort fortalt var ofte årsaken at man søkte en bedre tilstand en den man hadde. For mange på denne tiden mente dette å ta seg utdanning, og det var da helst aktuelt for den oppvoksende generasjonen. En undersøkelse av aldersfordelingen på de som flyttet fra uthavnene mellom 1950 og 1970 viser at ungdomsflyttingen var stor samtlige steder etter 2. verdenskrig. Ved å sammenligne perioden 1951-1960 med 1961-1970 kom det fram at andelen utflyttere under 30 år ble større i alle uthavnene, men det var likevel klare forskjeller.

Tab 19. – Aldersfordeling for utflyttede personer i utvalget 1950-1970:

Sæløer	Andel/Periode	1951-1960	1961-1970
	Under 30 år	57,1 %	78,6 %
	Under 40 år	76,2 %	92,9 %
	Utflyttede		
	Menn	6	12
	Kvinner	15	16
	Sum	21	28

Korshavn	Andel/Periode	1951-1960	1961-1970
	Under 30 år	45,7 %	48,0 %
	Under 40 år	63,0 %	64,0 %
	Utflyttede		
	Menn	22	11
	Kvinner	24	14
	Sum	46	25

Loshavn/Eikvåg	Andel/Periode	1951-1960	1961-1970
	Under 30 år	30,2 %	40,7 %
	Under 40 år	55,8 %	55,6 %
	Utflyttede		
	Menn	24	17
	Kvinner	19	10
	Sum	43	27

Kilder til tabell 19: Folketellingene 1950-1970. Se tabell 15.

Av tabell 19 framstår ungdomsflyttingen som vesentlig alle steder, men det er samtidig tydelig at den var vesentlig sterkere i Sæløer enn i de øvrige uthavnene. At 78,6 % av personer som flyttet ut mellom 1961 og 1971 var under 30 år og 92,9 % var under 40 år, gir et representativt bilde av hvem som flyttet. At Loshavn/Eikvåg hadde lavest andel var trolig på grunn av den lave konsentrasjonen av unge bosatte på denne tiden.

Tiden mellom 1960 og 1970 var dermed mest preget av ungdomsfraflyttingen, og samtidig ble stedet stadig mer forgubbet. Loshavn/Eikvåg hadde opplevd fraflytting og befolkningsnedgang over en lengre periode, og allerede i 1960 var andelen over 60 år over 31 %, noe som tyder på at forgubbingen av stedet var godt på vei. Andelen eldre personer fortsatte å øke til 36,4 % i 1970 (se tab 19).

I Korshavn var det fortsatt en relativt høy andel av personer opptil 39 år som flyttet mellom 1960 og 1970 (64 %), men en kombinasjon av nedgang i antall utflyttede fra forrige tiår (tab 13), sammen med en nesten fordobling i antall fødsler (tab 14) bidro likevel til at andelen personer over 60 år ble mindre. Samtidig ble andelen under 15 år fordoblet. Korshavn var dermed eneste uthavnen i utvalget som på dette tidspunktet ikke var rammet av forgubbing, men faktisk hadde en økende andel av yngre personer i befolkningen.

3.4. Hva påvirket de demografiske faktorene?

Gjennom dette kapitlet har jeg gjennomgått hvilke demografiske faktorer som lå bak endringen i befolkningsutviklingen som flere av uthavnene opplevde etter 1960. Det ble også klart at befolkningen i flere uthavner ble eldre eller at det skjedde en forgubbing av lokalsamfunnene. Samtidig ble befolkningen i Korshavn etter 1960 yngre. Den demografiske forklaringen her var at befolkningen økte, flere ble født, færre flyttet ut og den yngre delen av befolkningen ble dermed større.

I denne delen skal jeg gå nærmere inn på hva som påvirket de demografiske faktorene som igjen påvirket befolkningsutviklingen. Hvorfor sank fødselstallet kraftig i Sæløer og Loshavn/Eikvåg mellom 1960 og 1970 samtidig som Korshavn opplevde en sterk økning i fødselsantallet? Hvorfor sluttet folk å flytte til Sæløer og Loshavn/Eikvåg? Hva var motivasjonen for å flytte ut fra uthavnene, og hvilke muligheter hadde de som ble igjen?

Kommunikasjonsproblemene: Mellom 1950 og 1970 ble overgangen til høyere prioritering av landeveisfartøy tydelig. I 1960 falt begrensingen på kjøp av biler bort.⁹⁰ Statsstøtten for den

---

⁹⁰ Thuesen 2000: 396

lokale rutebåten ”Farøy” ble halvert for 1962. Begrunnelsen var at man ønsket en mer rasjonell og rimeligere løsning. De minst bebodde stedene ble dermed nedprioritert.⁹¹ Selv om protestene fra fiskelagene i distriktet var sterke og man argumenterte med at en nedleggelse ville bety fraflytting,⁹² var ikke kommunene i området (med unntak av Spind) villige nok til å ta den økonomiske børen som måtte til for å bevare ruta. Sommeren 1962 gikk dermed ”Farøy” i opplag.⁹³ En ny og mindre rute ble satt opp ett år senere, men nedleggelsen av ”Farøy” medførte trolig at mange innså hvor avhengige de hadde vært av dette rutetilbudet, og at man ikke kunne ta for gitt at dette tilbudet ville vare. Fjordruta hadde vært et viktig element ikke bare for passasjerfrakten, men like mye for frakt av varer til uthavnene og fisk fra fiskelaget i Korshavn til Farsund. En nedleggelse betød at de selv måtte forsøke å opprettholde en forbindelse i privat regi. I siste instans er det rimelig at å anta at dette bidro til å avfolke uthavnene. Et dårligere rutebåttilbud påvirket alle uthavnene, men i ulik grad. Folket i Sæløer merket nok denne overgangen mest. Uthavnen ligger på en øy, og et godt stykke fra fastlandet. Dermed var man avhengige av kommunikasjon over sjøen. Korshavn ligger også på en øy (Revøy), men tett opptil land. Kommunikasjon sjøveien var nødvendig, men på grunn av kort avstand kunne den også kombineres med landveis fartøy fra Lundegård på fastlandssiden. Loshavn/Eikvåg er eneste uthavn i utvalget som ligger på fastlandet. Nedleggelsen av kystruta fikk likevel betydning for stedet. Kystrutetilbudet hadde eksistert siden 20-årene, og hadde hatt mange funksjoner for stedet. Den kom en gang i uken, og ble brukt for alt fra passasjerfrakt til frakt av dyr til slakter. Man kunne også kjøre i privat regi, men dette var tyngre og disse fartøyene hadde mindre plass. Likevel fikk ikke nedleggelsen samme betydning som i de andre uthavnene. Veien kom allerede i 1907, og var på dette tidspunktet (1950-1970) blitt sentral for kommunikasjonen, men siden restriksjonene på bilder ikke falt fra før 1960 var det få som fikk seg biler i uthavnen i denne perioden. Det eksisterte imidlertid også et bussrutetilbud, men gikk for sjelden til å kunne frakte arbeidsfolk med arbeid utenfor uthavnen.⁹⁴ At veien hadde fått større betydning enn kystruten på 60-tallet bekreftes likevel ved at den nye rutebåten ikke la ruten innom Loshavn/Eikvåg annet enn som et innslag for sommerturistene når været var fint.⁹⁵

På bakgrunn av dette fikk et dårligere og mer usikkert kystrutetilbud mest betydning for bosetningen i Korshavn og Sæløer siden begge uthavnene ligger på øyer som på 60-tallet

---

⁹¹ Farsunds Avis 01.11.1961

⁹² Farsunds Avis 15.01.1962, Farsunds Avis 28.02.1962

⁹³ Farsunds avis 04.07.1962

⁹⁴ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

⁹⁵ Farsunds Avis 09.08.1963

ikke var tilknyttet fastlandet. I Korshavn hadde man imidlertid i starten av 60-tallet påbegynt en vei fra Korshavn til Revøysundet. Her hadde man planer om å få i gang ferjetrafikk til Lundegård på fastlandssiden. Samtidig var håpet at man skulle få en bro, da man anså dette som en bedre løsning.⁹⁶ Det ble etter hvert klart at en ferje ville koste for mye til å kunne være økonomisk forsvarlig. Trafikken til og fra ville trolig ikke være stor nok til at det kunne lønne seg i lengden. At man likevel anså at Korshavn hadde en framtid foran seg kom fram under et intervju med veisjefen i Vest-Agder gjort i 1963. Ved å vurdere næringsgrunnlaget på øyene ble det klart at Korshavn, som Flekkerøy, Hidra og Skjernøy, var ”blomstrende steder som [syntes] å ha framtiden for seg”.⁹⁷

Kommunestyret i den nye storkommunen Lyngdal ba i 1965 om at en bro over Revøysundet måtte bli fremmet som fylkesveganlegg. Seks år senere, sommeren 1971, stod broen ferdig (innviet på høsten).⁹⁸ Dermed var Korshavn og resten av befolkningen på Revøy tilknyttet fastlandet, og var dermed ikke lenger avhengige av kystruta. Både frakt av fisk fra salgslaget og bussrute kunne nå gå helt fram til Korshavn, samtidig var trolig veiforbindelsen et tilsprang til en økning i anskaffelse av privatbiler. Denne utviklingen er nok også en direkte årsak til at ruteforbindelsen sjøveien etter hvert ble nedlagt for godt.

Industri og nye arbeidsmuligheter: I 1961 startet arbeidet med dypbrønnsboring i Korshavn i tilknytning til et vannforsyningsanlegg for fiskerflåten. Brønnen ble ferdigstilt september 1961, og gav til sammen 121.000 liter i døgnet. Dette betød at man ikke bare kunne forsyne fiskerflåten, men også det private og annen industri. Boringens utgifter var dekket av staten med 95 %.⁹⁹ Støtten fra kommune og stat viser at det fortsatt var tro på at man kunne bygge opp en industri her ute. Samme år startet også et brødrepær fra Sæløer opp med salting av makrell i Korshavn, noe som gav arbeid til rundt 10 mann. Fisken ble i stor grad sendt til Sør-Amerika. Folket her ute hadde lenge håpet på at de store bodene langs havnen skulle bli tatt i bruk av nye bedrifter, og man håpet på ytterligere virksomhet.¹⁰⁰ Samme år, og med et klart flertall, ble det vedtatt at fiskernes salgslag skulle få en ny brygge og ny mottaksstasjon med plass til et senere tiltenkt lager for is. Anlegget stod ferdig i 1963.¹⁰¹ I en artikkel i Farsunds Avis sommeren 1962 fokuserer artikkelforfatteren på Sæløer og Korshavns evne til å motsette seg avfolkningstendensen. Vedkommende henviser blant annet til den

---

⁹⁶ Farsunds Avis 09.07.1962

⁹⁷ Farsunds Avis 26.08.1963

⁹⁸ Eikeland 1981: 338-339

⁹⁹ Farsunds Avis 09.06.1961, Farsunds Avis 29.09.1961

¹⁰⁰ Farsunds Avis 14.06.1961; Bjarne Gabrielsen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Eikeland 1981: 279

¹⁰¹ Farsunds Avis 14.08.1961; Farsunds Avis 28.10.1963

oppblomstrende industrien tilknyttet fiskenæringen i Korshavn. Salting av makrell og nedleggelse av reke er nevnt. En god sesong, mente forfatteren, kunne holde virksomheten i gang nesten hele året. De nye jobbene gav også bedre levemuligheter for dem som var knyttet til landejorden, samt til husmødre som dermed kunne tjene noen ekstra kroner.¹⁰² I et leserbrev i Farsunds Avis fra 1963 bemerkes det at Korshavn var ”det eneste sted i det tidligere Austad hvor det er arbeidsplasser for befolkningen”.¹⁰³

En utbygging av fiskeindustrien var sannsynligvis i høy grad medvirkende til en bedre framtidstro for Korshavn. En framtidstro som medførte at fraflyttingen nesten ble halvert. Samtidig må denne utviklingen ha påvirket øyfolket i Sæløer som selv ikke hadde stort andre muligheter enn fiske. Det må ha virket mer forlokkende å flytte til Korshavn i denne perioden, for mellom 1960 og 1970 økte antallet personer som flyttet fra Sæløer til Korshavn til 12. Forrige tiår var antallet 5. Dette betyr at godt over 1/3 av de som flyttet fra Sæløer valgte å bosette seg i Korshavn. At folk fra Sæløer begynte å innse at Korshavn hadde framtiden mer for seg ble dermed mer tydelig på 60-tallet. Dette tydeliggjøres også når to brødre fra Sæløer valgte å starte opp salting av makrell i Korshavn i stedet for i Sæløer. Den ene av dem var i 1970 bosatt i Korshavn. Begge flytter ut fra Sæløer før 1970.

Hverken i Sæløer eller Loshavn/Eikvåg var det på 60-tallet industri å oppspore. I Sæløer eksisterte det kun én butikk som i slutten av tiåret ble overtatt av skolelæreren. Da skolen ble lagt ned i 1971, og læreren flyttet til Korshavn, ble også butikken lagt ned.¹⁰⁴ Siste båtbyggeren i Loshavn/Eikvåg la opp rundt 1960, og siste butikken stengte dørene på 50-tallet. I samme periode ble skolen lagt ned. Eneste form for tjenestevirksomhet som fortsatt ikke hadde lagt inn årene, var et pensjonat i Loshavn som ble drevet fra 1930 til midten av 70-tallet. Denne forretningen gikk derimot bra, selv om det kun ble drevet som et sommerpensjonat. Så sent som i midten av 60-årene var pensjonatet fullt opp med gjester (20-30 hver dag i juli som var den beste måneden).¹⁰⁵ Dette var likevel ikke en virksomhet som gav mange arbeid eller påvirket mange økonomisk. Uten egen industri og med få arbeidsmuligheter var Sæløer og Loshavn/Eikvåg avhengige av de tilgjengelige ressursene som eksisterte, og av dette var fisket det mest vanlige. Mangel på industri og tjenestevirksomhet medførte også at det sjelden fantes muligheter for husmoren til å kunne bidra med ekstrainntekter. I Korshavn fantes det derimot, med den oppvoksende industrien, flere muligheter for husmoren til å skaffe ekstrainntekter ved å jobbe på fiskelaget eller med

---

¹⁰² Farsunds Avis 09.07.1962

¹⁰³ Farsunds Avis 21.09.1963

¹⁰⁴ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

¹⁰⁵ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009); Farsunds avis 26.08.1966

salting av makrell.

Korshavn kom dermed styrket gjennom perioden 1960 til 1970. Uthavnen hadde nå en fiskeindustri i vekst med statlig støtte og arbeid til flere. I tillegg ble de gradvis knyttet til fastlandet ved utbyggingen av veien Korshavn-Revøysund som kulminerte med byggingen av broen over Revøysundet og knyttet Korshavn til fastlandet. En bro som ble fremskyndet av en voksende fiskeindustri på stedet.¹⁰⁶ For Loshavn/Eikvåg ble kystruta, butikk, skole og båtbyggeri lagt ned på 50- og starten av 60-tallet, noe som må ha bidratt til at fraflyttingen fortsatte.

For Sæløer som fram til 1960 hadde hatt befolkningsoppgang, var fire årsaker viktige for den økende fraflyttingen og befolkningsnedgangen som fulgte: (1) *Den voksende industrien i Korshavn* på 60-tallet en viktig faktor som fikk mange flere enn tiåret før til å flytte til Korshavn. (2) *Nedleggelsen av kystruta* og den usikkerheten som må ha fulgt i etterkant medvirkende til at flere valgte å flytte. Avhengigheten av et rutetilbud ble mer klart når uthavnsbefolkningen innså at det var på vei bort. (3) *Nyheten om broen*. En bro over Revøysundet hadde lenge vært et ønske fra befolkningen i Korshavn, og da det fra kommunens side i 1965 ble søkt om byggingen av denne bidro dette til at personer utenfra vegret seg for å slå seg til i Sæløer. Dette kommer også fram av at antall innflyttere til Sæløer gikk fra 11 mellom 1951 og 1960 til kun 3 mellom 1961 og 1970. Korshavn ble dermed mer attraktiv som bosted på grunn av broen, mens Sæløer ble mindre attraktiv. Korshavn ekspanderte dermed på bekostning av Sæløer, og den enes brød ble den andres død. (4) *Det nye utdannelsessamfunnet*. Det var nå bedre muligheter for ungdommen enn tidligere, og for uthavner som Sæløer, med lite annet arbeid enn som fisker, var nok dette fristende for mange. At mange yngre flytter ut fra Sæløer mellom 1960 og 1970 har jeg allerede påvist i delkapittel 3.3, hvor så mange som 78,6 % av befolkningen under 30 år flyttet ut (se tab 19). Jeg skal gå nærmere inn på denne siste årsaken i det følgende.

Utdannelse og utflytting: For den yngre generasjonen som vokste opp etter 2. verdenskrig var livet som fisker ikke alltid attraktivt. Sikre inntekter, faste arbeidstider og regulerte ferier var nok fristende både for ungdommen som vokste opp i perioden og for de yngre og mindre etablerte familiene. For stadig flere ble utdanning utover folkeskolen veien å gå, og dette betød at man måtte reise ut. Enten ved dagpendling eller ved å flytte på hybel.¹⁰⁷

I Nord-Norge var hovedinnteksgrunnlaget i utkantene langs kysten ofte en kombinasjon mellom sjarkfiske og småbruk. Dette ble på denne tiden regnet som ulønnsomt

---

¹⁰⁶ Farsunds Avis 25.06.1965

¹⁰⁷ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

av myndighetene, og både foreldre- og den oppvoksende generasjonen var kjent med dette. Ungdommen ble dermed i stor grad oppfordret til å tilpasse seg muligheter utenom husholdet, og dette innebar å søke arbeid eller utdanning i byene. Ved å søke andre muligheter mistet imidlertid ungdommen kunnskapen og erfaringen som måtte til for å kunne drive et lønnsomt sjarkfiske, og mange flyttet aldri tilbake.¹⁰⁸ Lignende utvikling skjer langs kysten i Sør-Norge, og Hundstad, som undersøker uthavner langs Agderkysten, legger vekten på det han kaller ideene om ”utdanningsamfunnet” som årsaken til ungdomsutflyttingen i perioden.¹⁰⁹

Også blant uthavnene i utvalget er det påvist en stor del av de som flyttet ut var ungdommer, selv om tallene varierte mellom stedene. Motivene disse hadde for å flytte ut var nok i hovedsak utdanning. Dette er imidlertid vanskelig å trekke noen konklusjon på bakgrunn av tallmaterialet. Det som kan slås fast er at av de som flyttet ut fra Sæløer i perioden 1960 til 1970 var 78,6 % under 30 år, 48 % i Korshavn og 40,7 % i Loshavn/Eikvåg (se tab 19). De representerte en betydelig del av utflytterne, og vi kan derfor betegne dette som en periode sterkt preget av ungdomsutflytting i alle uthavnene.

Tab 20. – Antall utflyttede fra utvalget under 30 år – 1950-1970:

Utflyttere 1951-1960	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
Mellom 15 og 30 år:	9	16	10
Opp til 29 år	10	21	13
Utflyttere 1961-1970	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
Mellom 15 og 30 år:	20	11	10
Opp til 29 år	22	12	11

Kilder til tabell 20: Folketellingene 1950-1970. Se tab 15.

Nesten alle av disse unge utflyttede under 30 år var i aldersgruppen 15 til 29 år i 1960, og hadde dermed også fullført folkeskolen (se tab 20). Dette styrker idéen om at utdanning og arbeid utenfor uthavnen må ha vært motivasjonen her som ellers i Agder og som i Nord-Norge.

Endring i næringsgrunnlag: Et siste moment som ikke er behandlet her er utviklingen innen de ulike næringene, og hvilken rolle disse spilte for fraflyttingen. Dette blir imidlertid for stort til å behandle her, og blir et eget emne som jeg skal ta for meg i neste.

¹⁰⁸ Brox 1966: 76-78

¹⁰⁹ Hundstad 2004: 110

3.5. Oppsummering av kapittel 3

Gjennom kapittel 3 har jeg forsøkt å gi en oversikt over befolkningsutviklingen i perioden 1950 til 1970 og videre drøfte hva som kan ha påvirket denne utviklingen. Dette har jeg løst ved først å kartlegge de demografiske faktorene som direkte påvirket befolkningsutviklingen (forholdet mellom fødte og døde og inn- og utflyttede) i del 3.2. Deretter har jeg i del 3.5 gått nærmere inn på forholdene som påvirket disse faktorene. På denne måten tror jeg at jeg har klart å skaffe et godt bilde av den ulike befolkningsutviklingen til uthavnene i perioden og hvorfor den er forskjellig.

Mellom 1950 og 1960 fortsatte utviklingen mer eller mindre som den har gjort en stund tilbake. Befolkningen i Korshavn og Loshavn/Eikvåg var på vei tilbake, mens Sæløer nådde en befolkningstopp på 90 personer i 1960. Sæløers befolkning lå bare 13 personer under Korshavns og var på god vei til å passere uthavnen i 1970. Mellom 1960 og 1970 snudde situasjonen for Sæløer og Korshavn. Sæløer mistet 1/3 av befolkningen (fra 90 til 60) mens Korshavn økte sin befolkning fra 103 til 119. For Loshavn/Eikvåg var imidlertid lite endret. Befolkningsnedgangen fortsatte og antallet innbyggere gikk fra 77 til 44 personer i 1970.

En nærmere undersøkelse viste at Sæløers store nedgang skyldtes en kraftig reduksjon i antall fødte og innflyttede samtidig som antall døde og utflyttede økte. For Korshavn ble befolkningsoppgangen påvirket av en nesten fordobling av fødte personer, samtidig som langt færre flyttet ut (fra 46 til 25 personer). Antallet døde og innflyttede var nærmest konstant i perioden. I Loshavn/Eikvåg forstærket den negative utviklingen med større styrke på grunn av en stor tilbakegang av fødte og innflyttede. At langt mindre flyttet ut i samme periode hjalp likevel ikke mye.

Bakgrunnen for endringene i befolkningsutviklingen i Sæløer og Korshavn var mange. Nedleggelsen av fjordrutebåten "Farøy" sommeren 1962 var første tegn på et dårligere rutetilbud langs kysten. Selv om det kom andre rutetilbud etter "Farøy" var det alltid usikkert hvorvidt man kunne drive lønnsomt etter at statstøtten ble halvert i 1962 for deretter å falle fra i 1963. Mangelen på kystrute rammet i størst grad Sæløer som ikke var tilknyttet fastlandet. Korshavn var på 50- og 60-tallet ikke tilknyttet fastlandet, men den nære beliggenheten til fastlandet samt at man fikk planer om å bygge bro over Revøysundet bidro til at Korshavn ikke merket frafallet av kystruta i like stor grad som Sæløer. For Loshavn/Eikvåg som ligger på fastlandet var allerede veien blitt viktig for kommunikasjonen, og frafallet av kystruten fikk derfor ikke stor betydning for fraflyttingen.

For Sæløer fikk nyheten om den kommende broen over Revøysundet effekten av at innflyttingen gikk tilbake. Korshavn ble mer attraktiv å bosette seg i, noe som framgår av at det mellom 1960 og 1970 var en stor økning i personer som flyttet fra Sæløer til Korshavn. En større utbygging av industri tilknyttet fiskenæringen i Korshavn fra starten av 60-tallet medførte trolig også at Korshavn ble mer attraktiv å bosette seg i. Flere og varierte arbeidsmuligheter var nok forlokkende framfor det ensidige arbeidstilbudet for den oppvoksende generasjonen i Sæløer. Arbeid og utdanning utenfor uthavnen var også årsaken til den store andelen av ungdom og unge voksne som flyttet ut av uthavnene i perioden. Sæløer skilte seg likevel ut ved at over $\frac{3}{4}$ av de som flyttet ut mellom 1960 og 1970 var under 30 år, og omtrent samtlige av disse var mellom 15 og 29 år. Samme utvikling rammet også Loshavn/Eikvåg og medførte at befolkningen i de to uthavnene stadig ble eldre. I Korshavn var derimot de yngre i ferd med å bli dominerende i uthavnen. Mer enn halvparten var under 30 år i 1970 (se tab 19).

Oppsummert kan vi derfor si at det var flere grunnleggende årsaker til at befolkningsutviklingen i Sæløer snudde og sammen med Loshavn/Eikvåg opplevde en kraftig befolkningsnedgang. Fraflyttingen av den yngre delen av befolkningen var gjennomgående hovedårsaken til nedgangen, og bakgrunnen ligger mest trolig i mangelen på industri, noe som manglet helt i Sæløer og Loshavn/Eikvåg på 60-tallet. I tillegg ble dårligere kommunikasjon avgjørende for Sæløer.

Kapittel 4: Næringsutvikling mellom 1950 og 1970

4.0. Innledning

I forrige kapittel gjennomgikk jeg befolkningsutviklingen i uthavnene mellom 1950 og 1970, og så nærmere på hvilke årsaker som lå bak denne utviklingen. Her kom det fram at befolkningsutviklingen var forskjellig for uthavnene, og at tiden rundt 1960 markerte en endring i utviklingen for Sæløer og Korshavn. Sæløers befolkning hadde jevnlig økt fra 1930, men etter 1960 kom en kraftig nedgang. Denne kom til å fortsette etter 1970 og førte til at Sæløer til slutt ble helt avfolket i løpet av 1900-tallet. Utviklingen i Korshavn var motsatt. Etter 1960 gikk den fra befolkningsnedgang til en oppgang. Dette skulle bli starten på en oppgangsperiode hvor Korshavn framstod som et livskraftig sted i et fraflyttingsrammet område. Jeg kommer tilbake til denne delen i kapittel 5. For Loshavn/Eikvåg var befolkningsnedgangen allerede kommet langt, og perioden 1950 til 1970 var bare en fortsettelse av denne nedgangen.

Fire årsaker var sentrale til endringene i befolkningsutviklingen som fant sted etter 2. verdenskrig. Samtlige årsaker ble i forrige kapittel relatert til hendelser på slutten av 50-tallet og i første del av 60-tallet. Disse var (1) industriutbyggingen tilknyttet fiskerinæringen i Korshavn, (2) nedleggelsen av kystruta og frafallet av statstilskuddet, (3) nyheten om bro over Revøysundet (viktig for Korshavn og Sæløer), og (4) det nye utdannelsessamfunnet som gjorde det enklere og mer aktuelt for oppvoksende generasjoner å ta utdanning utover folkeskolen.

Første og siste årsak var også relatert til næringsstilknytningen og utviklingen innen de ulike tradisjonelle næringene i uthavnene (fiske, gårdsdrift og sjøfart), og vil derfor også undersøkes i dette kapittelet. I tillegg vil jeg se hvorvidt uthavnsbefolkningen forsøkte seg innenfor andre yrker.

Målet med kapittelet er å undersøke sammenhengen mellom næringsutviklingen og befolkningsendringene som foregikk mellom 1950 og 1970 i de fire uthavnene. Jeg kommer her, som i forrige kapittel, til å starte med en demografisk tilnærming til næringsutviklingen i perioden. Jeg har gjennomgått utviklingen til hver av de tradisjonelle næringene (gårdsdrift, fiske og sjøfart). I tillegg har jeg sett på utviklingen innenfor yrker som ikke hørte inn under de tradisjonelle og forsøkt å danne et bilde av hvor viktig disse ble for uthavnene. I siste del av kapittelet er det satt av plass til en nærmere drøfting hva som kan ha påvirket endringene i næringsstrukturen og hvorvidt dette sammenlagt utgjorde en viktig årsak til

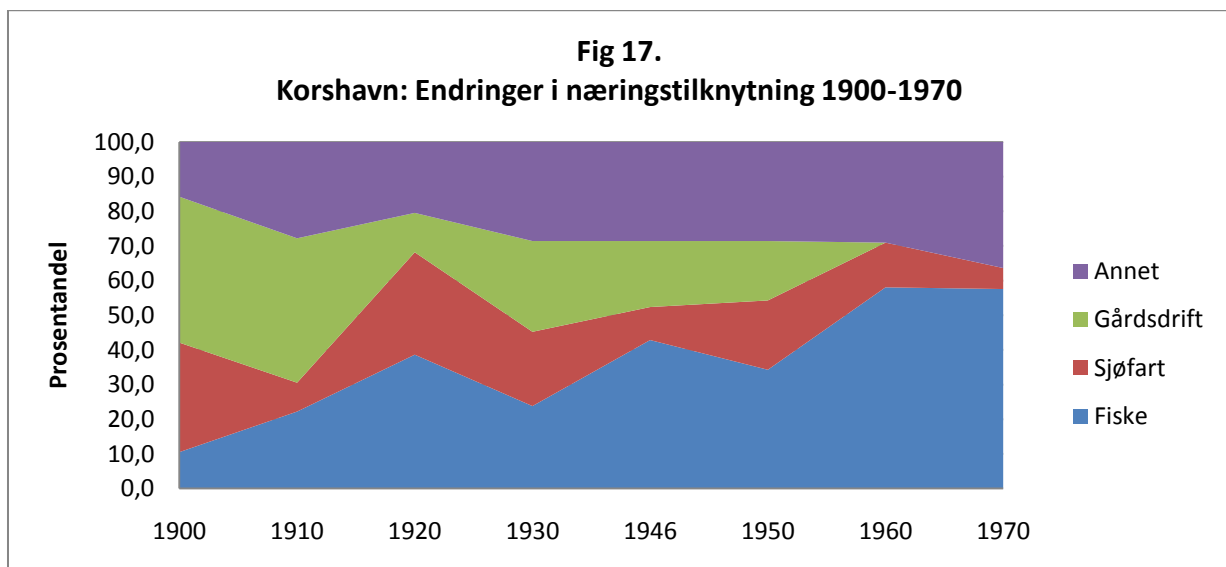
befolkningsutviklingen.

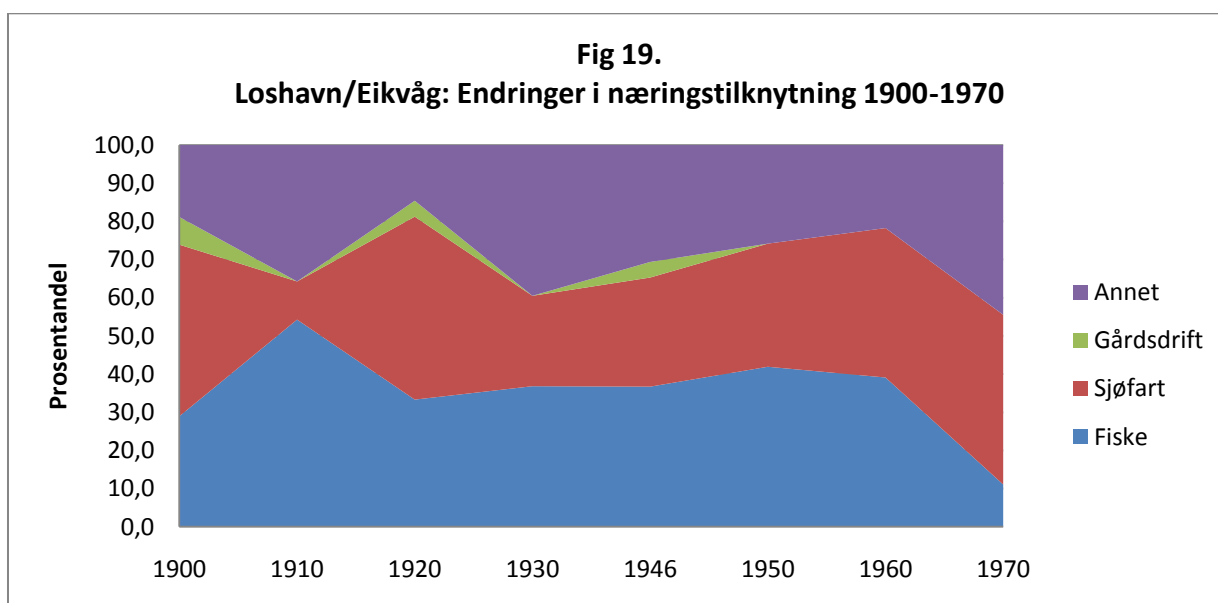
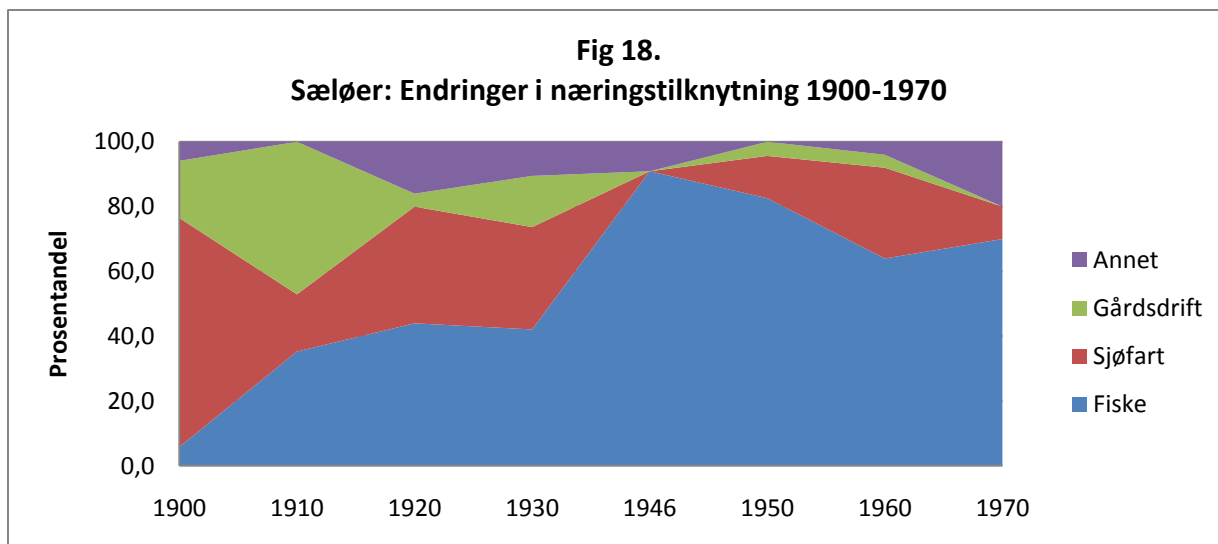
Før jeg går inn på tallmaterialet vil jeg bemerke at selv om jeg her bare behandler næringsutviklingen basert på hovedyrke, var det på denne tiden fortsatt vanlig at man syslet med småjobber for hverandre, drev litt oppdyrking av jorden, eller fisket litt på si. Selv om man hadde sitt hovedvirke innenfor eller utenfor de tradisjonelle næringene ble gjerne de lokale ressursene også utnyttet. Jeg har derfor den oppfatning av at mangesysleriet som sådant ikke tok slutt i uthavnene selv om biyrker sjeldent ble registrert i folketellingene etter 1950. Jeg valgte likevel i oppgaven å legge fokus på hovedyrket siden dette framstod som en mer målbar utvikling.

4.1. En kartlegging av næringsstrukturen 1950-1970

I denne delen vil jeg gjennomgå utviklingen innen de ulike tradisjonelle næringene. I tillegg vil jeg undersøke hvilke andre næringer man forsøkte å livnære seg på, og graden av tilknytning til denne type "utradisjonelle" yrker. Gjennomgangen vil være basert på data fra folketellingene fra perioden 1950 til 1970.

Nå følger en full oversikt over endringene i næringsstrukturen for uthavnene Korshavn, Sæløer og Loshavn/Eikvåg 1900-1970:

Kilder til figur 17, 18 og 19: Folketellingene 1900-1950. Se fig 7,8 og 9. Folketellingene 1960-1970. Se fig 15.

Jeg har her valgt kun å bruke data om yrkesaktive menn (dvs. fra ca. 15 år og oppover), og årsaken til dette er at kvinnene i uthavnene, også i dette tidsrommet, sjelden har oppgitt andre yrker enn husmor. Det finnes enkelte som oppgir seg som gårdbrukerkone, og jeg vet at flere periodevis fikk seg ekstraarbeid (blant annet på Fiskernes salgslag i Korshavn), men sammenlagt blir det tydelig at kvinnene i stor grad hadde hjemmet som sin arbeidsplass. Jeg kommer inn på emnet kvinner og arbeid senere i kapittelet.

I folketellingene var det mennene som oftest var registrert som yrkesaktive, og som dermed danner grunnlag for en undersøkelse av endringer i næringstilknytning. Ved å avgrense undersøkelsen til de yrkesaktive mennene i utvalget vil resultatet være tilstrekkelig til å kunne spore utviklingen innen de ulike næringene.

I perioden 1950 til 1970 var det få som oppgav en binæring i folketellingen, og

dermed har denne tilleggsopplysningen ikke kunnet benyttes i dette kapittelet. All informasjon om næringstilknytning er dermed basert på hva som er oppgitt som hovedyrke. Dermed må visse forbehold tas om at det eksisterer tilleggsnæringer som ikke kommer fram her.

Jeg kommer, med grunnlag i figur 17-19, i det følgende til å foreta en grundig gjennomgang av endringer i næringstilknytningen for uthavnene i utvalget i perioden.

4.1.1. Gårdsdrift

Gårdsdrift som næring hadde tradisjonelt hatt trange kår i uthavnene, noe også kapittel 2 viste. Korshavn framstod her som uthavnen med de beste naturgitte forholdene for gårdsdrift og jordbruk ved utnyttelse av jordforholdene på resten av Revøy.

Det var også i Korshavn at man holdt lengst på denne næringen. I 1950 var andelen gårdbrukere 17,1 % av til sammen 35 yrkesaktive. Mellom 1950 og 1960 forsvant de siste av dem, og i 1960 var det ingen som oppgav å være gårdbruker. Dette forholdet endret seg ikke fram til 1970.

Sæløer har, som en liten øygruppe med kupert terreng, aldri hatt gode muligheter for jordbruk, og ingen her ute kunne være selvforsynt ved gårdsdrift alene. Fra toppen i 1910 ble det stadig færre gårdbrukere i Sæløer (se fig 8). I 1950 talte de bare 4 %, og i 1970 var det ikke en eneste gårdbruker igjen her ute.

I likhet med Sæløer var heller ikke Loshavn/Eikvåg velsignet med gode forutsetninger for gårdsdrift, men man forsøkte seg med dyrehold av sau og høns, og mange dyrket grønnsaker og hadde frukttrær. Andelen registrert som gårdbruker holdt seg lav gjennom 1900-tallet (se fig 19). I 1900 var den på 7,2 %, og høyere enn dette kom den aldri. I 1950 var siste gårdbruker borte.

Av dette fremgår det at gårdsdrift aldri har vært den viktigste næringen i uthavnene. Mer viktig var havets ressurser og sjøfarten. Jordbruket hadde fra gammelt av vært en del av kvinnenenes ansvar. Dette var særlig utbredt i uthavner med tett tilknytning til maritime næringer hvor mennene var borte i lengre perioder av gangen.¹¹⁰ På 1900-tallet ble fiske og kystseiling mer utbredt i uthavnene som en følge av at seilskipsfarten gikk tilbake, og mennene var dermed mer hjemme. Til tross for dette ble gårdsdrift ikke mer utbredt. Snarere tvert imot.

Utviklingen innen gårdsdrift fikk trolig mest å si for Korshavn som hadde de beste

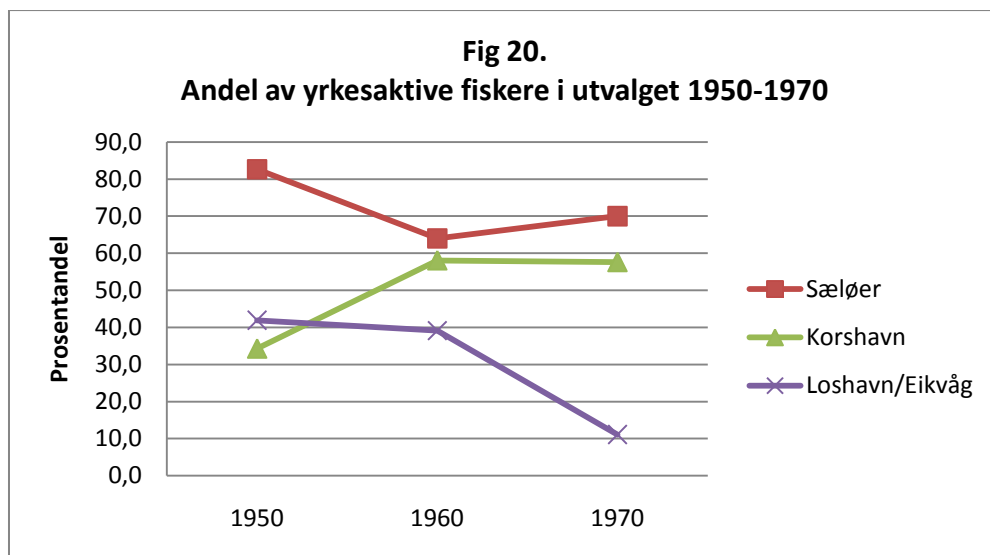
---

¹¹⁰ Hundstad 2004: 32

forholdene for denne næringen, men heller ikke her kan konsekvensene ha vært store. Av de opprinnelige gårdbrukerne på 17,1 % av de yrkesaktive i 1950 flyttet flere ut. De som ikke flyttet var i 1960 blitt pensjonister, og dermed ikke registrert som yrkesaktive lengre. Det er dermed ingen indikator på at det var vanskelig å drive gård i Korshavn, men på den andre siden var det ingen nye som tok opp yrket, og gårdsdriften som hovednæring forsvant.

4.1.2. Fisket

I kapittel 2 kom det fram at fiskenæringen ble stadig viktigere i første halvdel av 1900-tallet. Etter nedgangen i skipsfarten begynte flere å utnytte disse maritime ressursene, og innføringen av motor i fiskefartøyer fra 20-30-tallet bidro til å revolusjonere effektiviteten i fisket. I 1950 var en større andel av de yrkesaktive i samtlige uthavner tilknyttet denne næringen.

Tab 22. – Antall yrkesaktive fiskere i utvalget 1950-1970:

År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1950	19 (23)	12 (35)	13 (31)
1960	16 (25)	18 (31)	9 (23)
1970	14 (20)	19 (33)	1 (9)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 20 og tabell 22: Folketellingene 1950-1970. Se fig 15.

Korshavn: Som nevnt i kapittel 3 ble industrien tilknyttet fiskenæringen fra starten av 60-tallet kraftig utvidet i Korshavn. Dette var trolig som en årsak av trengende behov for et bedre leveringstilbud for en stadig økende fiskeflåte. Dette mener jeg understøttes av at også Norges

makrellag i samme periode (1965) åpnet et nytt og stort anlegg i Agnefest innerst i Rosfjorden (Lyngdal kommune).¹¹¹ Fiskeflåten i Korshavn og Sæløer økte på 60-tallet, men også fartøyene ble større. Hovedandelen av dem lå mellom 20 og 30 fot, men mellom 1960 og 1970 kom stadig flere fartøyer over 40 fot (se tab 26 og 21). Dermed var det mellom 1966 og 1971 flere som valgte å investere i store fartøyer til tross for reduksjonen i ressursgrunnlaget etter 1965.¹¹² Reduksjonen i antall fartøyer i Korshavn på denne tiden kan tyde på at flere valgte å gå sammen om å anskaffe større fartøyer. I 1971 hadde 2 av 6 fartøyer over 40 fot fra Korshavn flere eiere, mens samtlige av denne type fartøyer fra Sæløer hadde flere eiere.

Tab 26. – Antall fiskefartøyer i Korshavn og Sæløer 1960-1971:

Ant. Fartøyer	1960	1966	1971
Korshavn	24	32	29
Sæløer	17	19	21

Kilder til tabell 26: Register over merkepliktige norske farkoster 1960, 1966 og 1971 (RMNF). Informant Oddvar Johannessen.

RMNF – (1960) VA-A Austad: 832-833

RMNF – (1966) VA-LD Lyngdal: 735-737

RMNF – (1971) VA-LD Lyngdal: 523-525

Tab 21. – Antall fiskefartøyer i Korshavn og Sæløer fordelt på størrelse 1960-1971:

Korshavn			
Fot:	1960	1966	1971
<-- 19	3	2	1
20-29	18	27	23
30-39	2	0	2
40 -->	1	3	6
Sæløer			
Fot:	1960	1966	1971
<-- 19	0	0	0
20-29	15	16	18
30-39	1	1	1
40 -->	1	2	2

Kilder til tabell 21: Register over merkepliktige norske farkoster 1960, 1966 og 1971. Se tab 21. Informant Oddvar Johannessen.

I 1950 var andelen fiskere 34,3 % av 35 yrkesaktive. Ti år senere var andelen oppe i 58,1 % av til sammen 31 yrkesaktive personer. Allerede i 1950 var fisket den største

¹¹¹ Eikeland 1981: 280

¹¹² Eynden 1997: 67

næringen, og i 1960 hadde over halvparten av de yrkesaktive dette som sitt levebrød. Denne økningen var trolig en viktig årsak til at det ble aktuelt å utvide og tilrettelegge fiskeindustri i Korshavn. Det er likevel viktig å bemerke at denne økningen ikke bare skyldes at flere ble fiskere i Korshavn, men at flere fra Sæløer flyttet til Korshavn i denne perioden og fortsatte som fiskere herfra. Dette er også én av årsakene til at andel fiskere i Sæløer går ned i samme periode.

Fra 1960 til 1970 gikk andel fiskere noe ned, fra 58,1 % til 56,3 %. Dette skyldtes ikke nedgang i fisket. Det ble ikke færre fiskere, men antallet holdt seg konstant. Årsaken til at andelen går den var en kombinasjon av befolkningsøkning og at flere i denne perioden fant seg arbeid utenfor de tradisjonelle næringene.

Sæløer: Uthavnen var ved inngangen til 1900-tallet dominert av sjøfartsnæringen, men mange gikk raskt inn i fiskenæringen og i 1950 var det fisket som var den klart mest dominerende næringen i Sæløer. På denne tiden var andelen fiskere på 82,6 % av 23 yrkesaktive (19 av 23). Det neste tiåret falt andelen til 64 % av 25 yrkesaktive. Én årsak var at enkelte flyttet til Korshavn. En annen og viktigere årsak var at mange i denne perioden valgte å gå inn i sjøfart, og da i første rekke kystfarten. Det var på denne tiden, i motsetning til Loshavn/Eikvåg, ikke utbredt tradisjon for utenriksfart i Sæløer. Som nevnt i kapittel 2 var kombinasjonen av fiske og kystfart mer vanlig da samme fartøy kunne benyttes til begge næringer og slik veksle mellom dem alt etter hva som var mest lønnsomt.¹¹³

Mellom 1960 og 1970 økte andelen fiskere i Sæløer til 70 %, men antall yrkesaktive var nå nede i 20 (se tab 22). Andelen gir dermed et feilaktig inntrykk av en oppgang ettersom antall fiskere i 1970 faktisk var lavere enn i 1960. Det er likevel viktig å huske på at befolkningen i Sæløer gikk tilbake med 1/3 i samme periode, og den fortsatt høye andelen tilknyttet fiskenæringen viser at fisket var den mest tilgjengelige og aktuelle næringen for de som fortsatt valgte å bo her ute. En undersøkelse av yrkesaktive som flyttet mellom 1960 og 1970, viser at det ikke er store forskjeller mellom antall fiskere og sjømenn som flyttet. Av 4 sjømenn og 5 fiskere flyttet alle fiskere til Korshavn, mens sjømennene flyttet til Korshavn, Lyngdal, Farsund og Flekkefjord. Det merkelige her er at av de sjøfolkene som flyttet ut, var det få som var tilknyttet utenriksfarten. At det også var få av disse sjømennene som flyttet til Korshavn kan komme av at Korshavn tross alt fortsatt var en øy på 60-tallet, og kommunikasjonsproblemene fra og til arbeid ville fortsatt til en viss grad eksistere også her. At disse valgte å flytte til helt andre strøk kan tyde på at de ønsket å bo mer sentralt. Om

---

¹¹³ Bjarne Gabrielsen og Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

fiskere flyttet til Korshavn, ville de kunne fortsette som fiskere, og samtidig komme nærmere industrien og dermed flere arbeidsmuligheter for familien. Dette styrker, etter min mening, tanken om at det var enklere for fiskere å fortsette sin tilværelse i området enn for sjømenn i utenriksfart.

Samtidig viser folketellingene at den store overgangen fra fiskere til kystseilere kom mellom 1950 til 1960, men at de fleste ikke kunne holde dette gående og returnerte til fiskenæringen mellom 1960 og 1970 (se del 4.1.3). Fisket ble omtrent den eneste gjenværende aktuelle næringen i Sæløer. En svikt i denne næringen ville derfor bety krise for de fleste her ute.

Loshavn/Eikvåg: Ved inngangen til 1900-tallet hadde Loshavn/Eikvåg den høyeste andelen fiskere i utvalget, og befolkningen her hadde som i Korshavn og Sæløer gått raskt over til fiske det første tiåret av 1900-tallet, men i motsetning til Sæløer fortsatte ikke oppgangen etter 1910. Etter 1920 ble fisket gradvis mer utbredt. Likevel ble Loshavn/Eikvåg forbigått av de to andre uthavnene i tiden etter 2. verdenskrig.

I 1950 var andelen fiskere i Loshavn/Eikvåg kommet opp i 41,9 % av den gang 31 yrkesaktive personer. Etter dette ble det stadig færre fiskere her ute, og i 1970 var det bare én fisker igjen. Blant de få yrkesaktive personene som fortsatt var bofaste her på denne tiden, var det sjøfart og andre yrker utenom de tradisjonelle som var mest utbredt.

Bakgrunnen for nedgangen i fisket var ikke så mye at innbyggerne byttet næring eller flyttet ut, selv om det også finnes flere tilfeller av dette, men viktigere er det at forgubbingen slo kraftig til mellom 1960 og 1970. I dette tiåret var det mange tidligere yrkesaktive fiskere som enten ble pensjonister eller døde. Samtidig var det ingen ungdommer igjen som kunne ta opp fiskeyrket. Bakgrunnen for den lave rekrutteringen til fiskenæringen kan trolig også relateres til at havnen i Loshavn var for liten å kunne understøtte et større antall fiskefartøyer. Det eksisterte lokale krefter som i starten av 50-tallet ønsket å bygge ut havnen med molo, men selv om planene for anlegget hadde vært ferdige i mange år ble utbyggingen ikke prioritert. Loshavn lå utenfor kommunens interesseområder. Dette kunne vært starten på en utvidet og modernisert fiskeribedrift på stedet, men i stedet ble det starten på slutten for fisket i Loshavn/Eikvåg.¹¹⁴

Fiskenæringen ble etter 2. verdenskrig det vanligste levegrunnlaget for Sæløer og Korshavn, og framsto som den eneste reelle gjenværende næringen for en uthavn som Sæløer, med få andre arbeidsmuligheter. For Korshavn ble fisket stadig viktigere gjennom denne

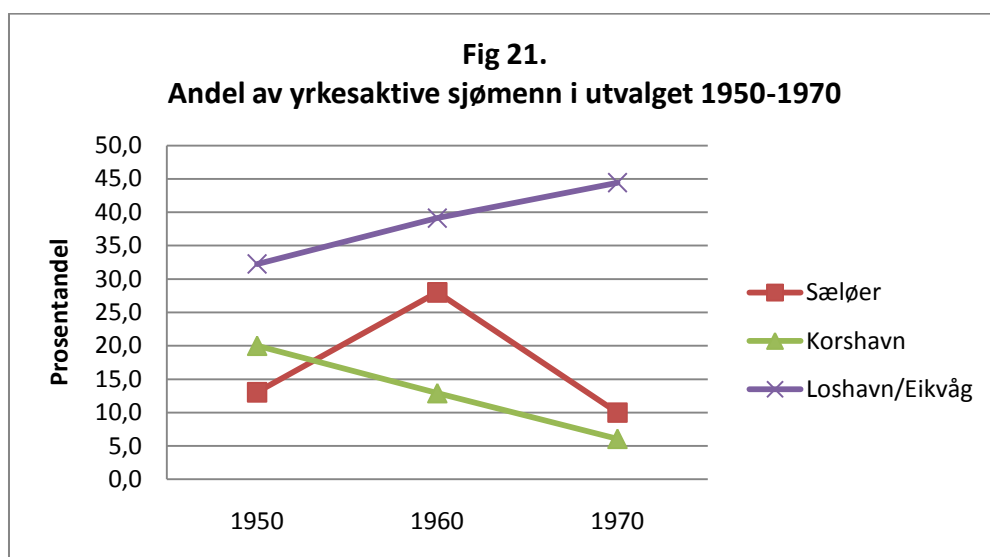
---

¹¹⁴ Farsunds Avis 23.01.1951

perioden, og en utvidelse av fiskeindustrien understreker dette. I Loshavn/Eikvåg var et kapittel innen fiskerieringen forbi da forgubbingen av samfunnet medførte et stort frafall av fiskere mellom 1960 og 1970. Ved periodens slutt var fisket her av liten betydning. De fleste her var tilknyttet sjøfart eller andre yrker utenom de tradisjonelle næringene.

4.1.3. Sjøfarten

Rundt århundreskiftet (1900) var sjøfartsyrket svært utbredt i uthavnene. I Sæløer var andelen 70,6 %, Korshavn 31,6 %, mens Loshavn/Eikvåg hadde 44,9 % (se fig 13). Sjøfarten var for de fleste uthavnene trolig den viktigste næringen på dette tidspunktet. Dette skulle endre seg i løpet av 1900-tallet.

Tab 23. – Antall yrkesaktive innen sjøfart 1950-1970:

År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1950	3 (23)	7 (35)	10 (31)
1960	7 (25)	4 (31)	9 (23)
1970	2 (20)	2 (33)	4 (9)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 21 og tabell 23: Folketellingene 1950-1970. Se fig 15.

Korshavn: I 1950 var andelen yrkesaktive med sitt hovedyrke innen sjøfartsnæringen 20 % av 35 personer. På dette tidspunktet var fisket mer utbredt enn sjøfart, og fikk stadig høyere andel gjennom perioden (se fig 17). Samtidig var det stadig flere som søkte andre yrker enn de tradisjonelle. De neste tyve årene minket det på sjøfolk i Korshavn, og i 1970 var de bare 2

av 33 yrkesaktive personer igjen. Bakgrunnen for nedgangen var at sjøfolkene enten flyttet ut eller gikk over til å bli fiskere. Samtidig var det få nye som ble sjømenn.

Sæløer: Sammenlagt gjennom perioden 1950 til 1970 ble sjøfartsnæringen mindre utbredt. Andelen var 13 % av 23 personer i 1950 og endte på 10 % av 20 personer i 1970. Likevel kom det en oppgang mellom 1950 og 1960 hvor andelen var 28 % av 25 yrkesaktive personer. Den direkte årsaken for denne plutselige oppgangen var at mange ungdommer gikk inn i sjøfarten, men også fordi flere fiskere med egne fartøyer nå gikk over i kystfart. Av 7 yrkesaktive sjømenn i 1960 var 4 av dem kystseilere. tre av kystseilerne var registrert som fisker ved tellingen i 1950, mens den siste var barn på denne tiden og gikk derfor rett inn i kystfarten. Hvorfor mange på denne tiden valgte å gå over i sjøfarten kommer jeg tilbake til i del 4.2. Det var likevel få av disse som fortsatte i sjøfarten. Mellom 1960 og 1970 hadde omtrent samtlige enten flyttet ut eller gått tilbake til fisket.

Loshavn/Eikvåg: For uthavnene Loshavn/Eikvåg stod sjøfarten sterkt til det siste. Her var utenriksfart stadig mest utbredt blant sjøfolkene, selv om kystfart forekom. Mellom 1950 og 1970 var det, i motsetning til de andre uthavnene, nesten aldri skifte fra sjøfart til et annet yrke eller omvendt. Loshavn/Eikvåg var eneste uthavner hvor andelen sjøfolk økte gjennom perioden. Den økte fra 32,3 % (av 31 yrkesaktive personer) i 1950 til 44,4 % (av 9 yrkesaktive personer) i 1970. At nesten halvparten av de gjenværende yrkesaktive personene i Loshavn/Eikvåg i 1970 var sjøfolk kan indikere at denne yrkesgruppen, som fikk sin inntekt utenfra og store deler av tiden bodde på sin arbeidsplass, var best egnet til å bo her ute. Lange fartstider på sjøen medførte at sjøfolkene ikke hadde behov for å pendle ofte til arbeid, og dermed la heller ikke yrket like store begrensninger på hvor de kunne bo. Omtrent samtlige sjømenn her ute var i utenriksfart. Foruten sjøfolkene var en like stor andel tilknyttet yrker utenfor de tradisjonelle næringene. Fiske og gårdsdrift var dermed i 1970 lite utbredt på stedet.

Sjøfart som næring hadde for mange gjennom 1900-tallet vært en sentral inntektskilde, men mindre utbredt blant uthavnene. Næringen fikk mindre betydning, mens fisket og andre yrker ble mer sentrale. Som den eneste uthavnen steg andelen gjennom hele perioden i Loshavn/Eikvåg, og i 1970 var den 44,4 % av til sammen 9 yrkesaktive. Perspektivet blir likevel noe annerledes når stedet på samme tid nesten hadde like mange pensjonister som alle yrkesaktive til sammen.

Andelsøkningen til tross. Sjøfolkene ble, som i de øvrige uthavnene, færre i samme periode. Dette var et resultat av befolkningsnedgangen. Likevel, sett i forhold til

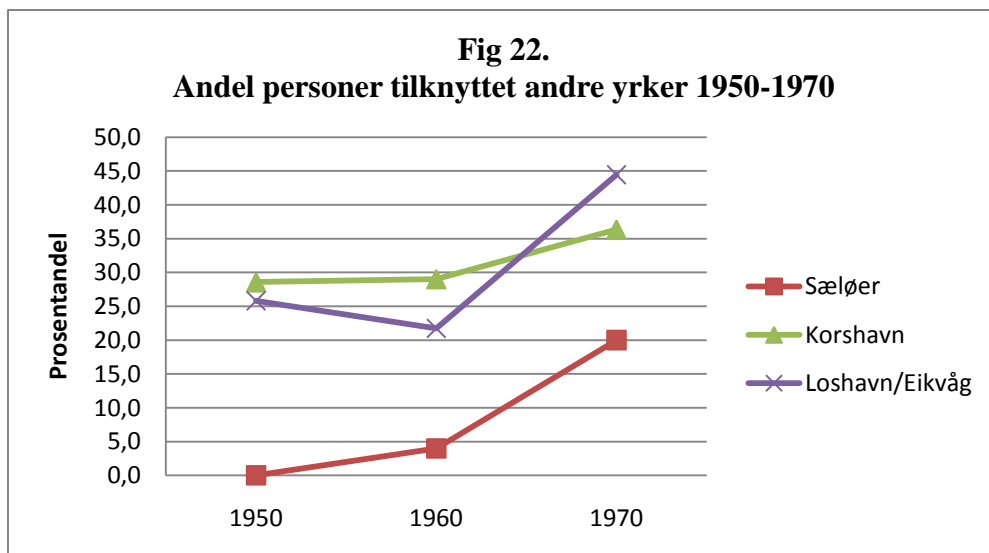
befolkningsmengde og øvrige næringer her, var det sjøfartsnæringen som i perioden viste seg som den enkeltnæringen som var mest levedyktig og sentral for levegrunnlaget til de få yrkesaktive som ble igjen i Loshavn/Eikvåg.

I løpet av perioden ser vi likevel en stadig økning av yrkesaktive som finner sitt arbeid utenom de tradisjonelle næringene. I neste del skal jeg se nærmere på denne utviklingen.

4.1.4. Andre yrker

Jeg har valgt å skille ut de yrker som ikke kunne plasseres innenfor de tradisjonelle næringene (fiske, sjøfart og gårdsdrift) i en egen del. Jeg vil i denne delen undersøke to elementer vedrørende de ”utradisjonelle” yrkene. For det første vil jeg, som i de øvrige delene, undersøke utbredelsen av denne type yrker i uthavnene, men jeg kommer også til å se nærmere på hvor disse arbeidsstedene var lokalisert. Med andre ord om det var arbeid som ble utført lokalt i uthavnene, eller utenfor uthavnene i eller utenfor kommunen.

I alle uthavnene eksisterte det alt fra starten av 1900-tallet folk med arbeid utenfor de tradisjonelle næringene. I 1900 var denne andelen på henholdsvis 15,8 % for Korshavn, 5,9 % for Sæløer og 18,8 % for Loshavn/Eikvåg (se fig 14). Selv om andelen var lav for alle uthavnene skilte Sæløer seg likevel ut med en andel på bare 5,9 %. Dette kom trolig av at Sæløer var en øygruppe og et lite sted. Havnen var liten, og hadde få muligheter til å tilrettelegge for annen industri og andre yrker enn de tradisjonelle. Beliggenheten medførte også at det ble vanskelig å kunne pendle til en jobb på fastlandet. Selv om Korshavn fram til 1971 heller ikke var tilknyttet fastlandet, var beliggenheten så nær fastlandet at pendling ikke var like vanskelig. I tillegg gav en større havn bedre muligheter til å skape industri i Korshavn. Hvordan var så situasjonen i 1950?

Tab 24. – Antall yrkesaktive med andre yrker 1950-1970:

År	Sæløer	Korshavn	Loshavn/Eikvåg
1950	0 (23)	10 (35)	8 (31)
1960	1 (25)	9 (31)	5 (23)
1970	4 (20)	12 (33)	4 (9)

Merk: Tallene i parentes er den samlede summen av yrkesaktive for uthavnen.

Kilder til figur 22 og tabell 24: Folketellingene 1950-1970. Se fig 15.

Korshavn: I 1950 var andelen kommet opp i 28,6 % av den gang 35 yrkesaktive personer. På denne tiden var flere som arbeidet ved sagbruket i Korshavn. Dette var en kombinert sagbruk og trelastforretning som ble startet opp i 1936, og som dekket de naturlige behovene på de treløse øyene.¹¹⁵ Andre i 1950 var snekkere, mens resten var tilknyttet landhandelen, fiskebutikken og fiskernes salgslag. Sagbruket/trelasthandelen ble lagt ned en gang på 60-tallet, for i 1970 var det likevel ingen registrert med arbeid her. De som i 1960 hadde jobbet der, var i 1970 enten gått over i snekkeryrket, pensjonert eller flyttet ut.

I 1960 var det få endringer fra 1950, men fram til 1970 økte andelen til 37,5 % av 32. Her var over 1/3 av alle yrkesaktive tilknyttet andre yrker enn de tradisjonelle, og det var bare fisket som var større. Bortsett fra sagbruket eksisterte det få tilfeller av at man søkte mot samme type arbeid lokalt innenfor Korshavn. Fiskernes salgslag var trolig den største bedriften i Korshavn, men få hadde sitt hovedyrke her. I tillegg var det nå flere som hadde sitt hovedyrke tilknyttet arbeidssteder utenfor Korshavn. Flest av disse arbeidet i Lyngdal, men flere hadde også sitt arbeid i Farsund.

¹¹⁵ Eikeland 1981: 265

Sæløer: Uthavnen hadde rundt 1900 den laveste andelen personer med andre yrker, og i 1950 var alle tilknyttet de tradisjonelle næringene. Fisket var svært utbredt, og få andre næringer var på denne tiden aktuelle her ute. I 1960 hadde 4 % av 25 yrkesaktive andre yrker, men i løpet av det neste tiåret steg andelen til 20 % av 20 yrkesaktive personer. Dette var fortsatt ikke høye tall, men for et lite øysamfunn med få naturlige forutsetninger for andre næringer og yrker, var det likevel merkbart. At samtlige av disse, foruten én (læreren på folkeskolen), hadde sitt arbeid utenfor Sæløer, understreker da også nettopp at det ikke var gode forutsetninger for annet arbeid i Sæløer.

Loshavn/Eikvåg: Hver fjerde yrkesaktive mann i Loshavn/Eikvåg hadde i 1950 sitt hovedvirke utenfor de tradisjonelle næringene. Befolkningen sank gjennom hele perioden, og det vises godt ved at antall yrkesaktive også gikk ned. Dette hang også sammen med at mange av de tidligere yrkesaktive ble pensjonister eller døde, og, som nevnt i del 4.1.2, var dette godt synlig mellom 1960 og 1970 da fiskerne nesten forsvant.

I 1960 gikk andelen ned til 21,7 % av på den tid bare 23 yrkesaktive. Dette kom av at flere personer med andre yrker valgte å flytte i denne perioden. Andre ble pensjonert eller byttet yrker. Etter 1960 forsvant den siste bedriften i Loshavn, og de fleste med andre yrker hadde i 1960 sitt arbeid utenfor Loshavn/Eikvåg. I 1970 var det bare 9 yrkesaktive personer igjen, og blant dem hadde 4 andre yrker. Fiske og gårdsdrift var på denne tiden ikke lenger utbredte hovedyrker. Bare sjøfarten var fortsatt utbredt blant de få yrkesaktive som var igjen.

Figur 22 viser at andelen personer tilknyttet andre yrker økte gjennom perioden. Selv om antallet personer med andre yrker gikk ned, eller i bølger som i Korshavn, viser andelsøkningen at å ta seg arbeid innenfor andre yrker ble mer vanlig i uthavnene enn tidligere. Man kan kanskje si at å forsøke å livnære seg innenfor andre yrker enn de tradisjonelle var for mange et siste forsøk på fortsatt å kunne bo her ute. For mange innebar dette imidlertid å måtte ta opp arbeid utenfor uthavnen, noe som igjen kunne påvirke motivasjonen til å flytte ut for godt. Når et fotfeste på fastlandet var oppnådd, ble det også enklere å ta skrittet fullt ut.

4.1.5. Oppsummering av næringsstrukturen

Mellom 1950 og 1970 forsvant gårdsdrift som hovedyrke fra alle fire uthavnene. Dette betyr ikke at gårdsdrift ikke lenger eksisterte, men fordi ingen satte dette som et biyrke, er det vanskelig å dokumentere hvor mange som beskjeftiget seg med gårdsdrift som tilleggsnæring. Det er likevel grunn til å tro at gårdsdrift som næring var marginal i 1970. Utviklingen av

sjøfartsnæringen viste store variasjoner mellom uthavnene. For Korshavn gikk andelen ned hele veien, mens utviklingen gikk motsatt for Loshavn/Eikvåg. I Sæløer økte både andelen og antallet sjømenn i 1960, men allerede i 1970 var de fleste av de tidligere sjømennene flyttet eller gått over til fisket. Hvorfor fikk vi en så forskjellig utvikling i denne perioden? Mye av årsakene kan vi trolig legge til tradisjon og/eller nye muligheter.

Sjømennene i Loshavn/Eikvåg ble, som i de andre uthavnene, færre i løpet av perioden, men mer som en følge av befolkningsnedgangen enn vanskelige forhold. Den høye andelen indikerer at å være sjømann i utenriksfart gav bedre forutsetninger for å fortsette å bo her enn for fiskere, eller kystseilere.

At andelen sjømenn i Korshavn gikk ned i perioden kan høyst trolig skyldes delvis de nye mulighetene som dukket opp ved utvidelsen av Fiskernes salgslag og oppstart av makrellsalting, men også delvis fordi mange sjømenn flyttet ut i perioden. De som flyttet, var i utenriksfart. Samme utviklingen kom i Sæløer hvor sjømennene i utenriksfart flyttet til Lyngdal, Farsund og Flekkefjord. Motivasjonen for å flytte kan jeg bare spekulere i, men å trekke mot sentrale strøk med bedre kommunikasjons- og/eller arbeidsmuligheter kan være en mulighet. I Farsund på slutten av 60-tallet var det et klart ønske fra sjømannsfruene at mennene deres skulle få seg fast arbeid hvis Elkem Alcoa skulle starte opp (startet opp for fullt i 1971).¹¹⁶ Det er derfor viktig ikke å utelukke at nettopp denne gruppen også kunne være sentral for valget om å flytte fra utkantstrøk mot mer sentrumsnære områder. Motivasjon for utflyttingen kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

Både i Korshavn og Sæløer var fisket den dominerende og uten tvil viktigste inntekten til husholdet. For Sæløer var fisket på denne tiden trolig det eneste yrket på stedet som kunne tilby nok inntekter og stabilt arbeid. Det eksisterte lite annet man kunne ta seg til, og valgmulighetene for den oppvoksende ungdommen var heller liten. Det var fiske eller å flytte ut. De få som tok seg annet arbeid, måtte pendle til fastlandet. For Korshavn, som var et større sted og nærmere fastlandet, fantes det flere muligheter, noe vi ser av den økende andelen yrkesaktive utenom de tradisjonelle næringene. I 1970 hadde over 1/3 av 33 yrkesaktive personer i Korshavn sitt hovedarbeid i andre yrker, og i motsetning til både Sæløer og Loshavn/Eikvåg var mange av disse jobbene lokale. For de som hadde sin jobb på fastlandet var veien betydelig kortere enn for de som pendlet fra Sæløer. Loshavn/Eikvåg var den gang den eneste uthavnen som var tilknyttet fastlandet, og det var trolig enklere her å skaffe seg annet arbeid utenfor de tradisjonelle næringene. Dette vises også i perioden ved at andelen i

---

¹¹⁶ Abrahamsen 2007: 320

andre yrker holdt seg høy.

4.1.6. Næringsutviklingen i Austad og Spind

I nærområdene var det nedgangsperiode for både primærnæringer og sjøfart mellom 1950 og 1970. I Spind og Austad var Jord- og skogsbruk den mest utbredte av de tradisjonelle næringene, men det var også en betydelig andel som begynte å ta seg arbeid utenfor disse næringene. Både for Spind og Austad omfatter denne andelen, som ellers i oppgaven, alt utenfor jord- og skogsbruk, fiske og sjøfart. Utviklingen i nærområdene avviker dermed mye fra uthavnene. Andelen yrkesaktive med andre yrker økte i uthavnene i perioden, men kom her aldri opp i mer enn 44,4 % (Loshavn/Eikvåg 1970). I tillegg ble fiskenæringen svært utbredt både i Korshavn, Sæløer og til dels også Loshavn/Eikvåg (fram til 1960). Når den samlede andelen fiskere for Austad var lav gjennom perioden, betyr dette at det omtrent bare var i Korshavn og Sæløer at fisket fortsatte å være utbredt som hovedyrke. Det var stort sett også bare her ute det fantes rene yrkesfiskere på 1960-tallet.¹¹⁷ Andelen sjøfolk ble lavere mellom 1950 og 1970, selv om den økte noe fram til 1960 (se tab 25). Flere av uthavnene hadde en tilsvarende økning i sjøfartsnæringen i samme periode (se fig 17-19), og oppgangen skyldtes derfor trolig bedre arbeidsmuligheter for hele distriktet.

Spind følger samme utvikling som Austad, og den høye andelen tilknyttet andre yrker var nok en følge av at begge steder var landfaste. Nedgangen 1950 til 1970 var en fortsettelse av en lengre nedgangsperiode for primærnæringene i tiden før 1950 (se tab 6). Nedgangen var ikke unik for distriktet. På landsbasis sank andelen fra 26 % i 1950 til 12 % i 1970. Tyngdepunktet i økonomien ble forskjøvet fra jordbruk til industri og derfra til tjenesteyting. I 1970 omfattet tertiærsektoren 51 % av de yrkesaktive for hele landet.¹¹⁸

Det eksisterte likevel få arbeidsmuligheter utover de tradisjonelle næringene i Spind og Austad. Begge steder lå derimot i relativ nærhet til utbygde sentrum. Befolkningen i Austad kunne søke arbeid i Lyngdal, mens folk i Spind lå midt i mellom Farsund og Lyngdal og ble i perioden trafikkert av bussruteselskapet ”De sammensluttede bilruter”.¹¹⁹ Lyngdal hadde lenge vært en utpreget jordbrukskommune, men på 50- og 60-tallet hadde mye blitt gjort for å tilrettelegge for industrireising. I 1952 startet Fibofabrikken A/S opp i Lyngdal, og ble kommunens største bedrift. Den ble utvidet med nye avdelinger på 60-tallet.¹²⁰ Bedrifter

---

¹¹⁷ Salen og Fahlstrøm 1964: 80

¹¹⁸ Hodne 1981: 589-590

¹¹⁹ Kommuneinndelingskomitéen og Schei 1961: 49

¹²⁰ Salen og Fahlstrøm 1964: 91, 101-102

som dette hadde stort sysselsettingsbehov, og avstanden hit for arbeidere fra Spind og Austad var overkommelig. Jeg mener derfor det er sannsynlig at også mange fra disse områdene tok seg arbeid i Lyngdal i denne perioden.

Tab 25. – Austad og Spind:

Andel yrkesaktive i nærområdene 1950-1970:

Austad				
År	Jord- og skogbruk	Fiske og fangst	Sjøfart	Andre yrker
1950	28,5	8,5	6,6	56,4
1960	15,9	9,4	9,3	65,4
1970	19,4*	19,4*	5,1	75,5

Spind				
År	Jord- og skogbruk	Fiske og fangst	Sjøfart	Andre yrker
1950	26,3	6,2	5,7	61,8
1960	18,5	4,1	9,7	67,7
1970	6,7*	6,7*	3,7	89,6

*Fra og med tellingen i 1970 ble jord- og skogsbruk slått sammen med fiske og fangst i den opptrykkede statistikken fra SSB. Dermed ble det ikke lenger mulig å følge utviklingen individuelt.¹²¹

Kilder til tabell 25: Folketellingene 1950-1970:

Norges offisielle statistikk – Folketellingen 1. desember 1950:

NOS XI 221 (1950): 26-27

Statistiske kommunehefter – Folketellingen 1. november 1960:

1031 Austad: 6

1040 Spind: 6

Statistiske kommunehefter – Folke- og bolig telling 1. november 1970:

1032 Lyngdal: 24

1003 Farsund: 24

¹²¹ Bakgrunnen for at Jord- og skogsbruk ble slått sammen kan trolig relateres til tilbakegangen i primærnæringene i tiden forut for tellingen i 1970.

4.2. Hva påvirket de demografiske faktorene?

I denne delen skal jeg se nærmere på hva som lå bak endringene i næringstilknytningen for perioden 1950 til 1970. Hva påvirket utviklingen?

4.2.1. Sjøfarten

I tiden etter siste verdenskrigs slutt ble farsundsflåten gjenreist. Den nedslitte flåten ble for det meste solgt, og fortjenesten, samt tilgjengelige summer i Northrasher, ble brukt til nykontraheringer og innkjøp av Libertyskip og T-2 tankskip. Ved inngangen til 1950 passerte farsundsflåten førkrigsnivået på 150 000 bruttotonn. Denne veksttakten ble noe slakkere på 50-tallet og inngangen til 60-tallet, og midt på 60-tallet forsvant en del av farsundsflåten til redere i Kristiansand.¹²² På landsbasis var trenden etter 2. verdenskrig at primærnæringene jordbruk og fiske gikk tilbake, mens sjøtransport hadde en økning. Som i Farsund begynte den kraftige økningen like etter krigen å bremse ned fra 50-tallet, men næringen fortsatte likevel å øke. Selv om også farsundsflåten var i vekst fram til midten av 60-tallet klarte den ikke å holde følge med Norgesflåten etter 1950 og utover. Samtidig strømmet folk bort fra strøk med ensidig tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiskenæring. Mange søkte heller arbeid i industri og tjenestesentrum.¹²³ Farsund hadde på denne tiden stor mangel på industri, og det fantes derfor få andre alternativer til sjøfart, fiske, gårdsdrift og pendling til Amerika. Utflytting var da siste alternativ.¹²⁴ Dette endret seg på 70-tallet da aluminiumsverket kom i Lundevågen, men det ligger utenfor oppgavens avgrensning.

I alle fire uthavner ble det færre sjømenn mellom 1950 og 1970. Sett i perspektiv av de øvrige næringene skilte likevel Loshavn/Eikvåg seg ut fra de to andre uthavnene ved at andelen sjømenn faktisk økte på samme tid (se 4.1.3.). Loshavn/Eikvåg hadde en sterkere tradisjon for sjøfartsnæringen og utenriksfart enn de øvrige uthavnene, og jeg mener dette også var medvirkende til at andelen ble holdt på et høyere nivå her enn andre steder. Loshavn/Eikvåg var på slutten av 1800-tallet blant uthavnene som Dag Hundstad påpeker hadde en maritim monokultur og var avhengige av frekvente skipsanløp. Da seilskipene sluttet å komme hadde mange uthavner problemer med å omstille seg, og som i Loshavn/Eikvåg var en naturlig handlingsstrategi at man flyttet fra uthavnen. Dette vises ved at Loshavn/Eikvågs innbyggertall synker jevnt utover 1900-tallet. Det var i tillegg den maritime monokulturen og tilpasningen til seilskipsfart som jeg mener var bakgrunnen til

---

¹²² Abrahamsen 2007: 159,161,163

¹²³ Aukrust 1965: 100-104

¹²⁴ Abrahamsen 2007: 319

uthavnens tette tilknytning til sjøfarten. Andre næringsveier har vært forsøkt, men den eneste næringen som man har holdt på gjennom 1900-tallet var sjøfartsyket. Fiskerieringen ble riktignok gradvis mer utbredt fram til 1950, men den fikk aldri samme betydning her som uthavnene lenger øst i fjorden.

Korshavn og Sæløer skilte seg ut fra Loshavn/Eikvåg ved å være mer orientert mot fiskerieringen etter 2. verdenskrig. På begge steder var det sjømenn tilknyttet både utenriks og kystfart. Felles for begge steder var imidlertid at det ble færre sjøfolk og flere fiskere. Noen sjømenn ble fiskere, men mange flyttet ut. De som flyttet var helst tilknyttet utenriksfarten. Kystseilere i Sæløer ble stort sett igjen eller gikk over til fisket, mens det var få kystseilere igjen i Korshavn etter 2. verdenskrig.¹²⁵ Fordi sjømenn tilknyttet utenriksfart stort sett flyttet ut var det nesten ikke sjømenn igjen her i 1970. For fiskere i Korshavn og Sæløer ble fiskerieringen stadig viktigere etter 2. verdenskrig, og på slutten av perioden var næringen en desidert hovednæring for disse uthavnene.

4.2.2. Fisket

Etter 2. verdenskrig kom en høy vekst i tallet på sysselsatte arbeidstakere i Vest-Agder, til tross for lav vekst i den totale yrkesbefolkningen. Dette var et uttrykk for at flukten fra primærnæringene jordbruk og fiske var sterk i fylket.¹²⁶ Samme utviklingstrekk kom også på landsbasis.¹²⁷ I denne delen skal jeg vise hvordan og hvorfor denne utviklingen ikke stemmer for alle uthavnene i utvalget. Mens Loshavn/Eikvåg mistet omtrent samtlige fiskere mellom 1950 og 1970 blomstret fisket i Korshavn og til dels også i Sæløer, og fisket ble her den viktigste næringen.

Før oppstarten av fiskernes salgslag i Farsund var de lokale fiskerne mer eller mindre prisgitt hva distriktets fiskeforhandlere ville gi dem. For fiskere i Korshavn og Sæløer var det ikke bare avstanden til Farsund som skapte problemer, men også fordi man her foretrakk å ta i mot fisk fra egne lokale fiskere. Andre fiskere var dermed henstilt til å levere der det ble tatt i mot, noe som kunne resultere i at innkjøpsprisene ble presset ned.¹²⁸ Oppstarten av salgslaget i Farsund i 1935 og senere en filial i Korshavn i 1946,¹²⁹ medførte at distriktets fiskere kunne forvente rimelige leveringsmuligheter til en garantert minstepris.¹³⁰

---

¹²⁵ Svein Olav Fredriksen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

¹²⁶ Aukrust 1965: 108

¹²⁷ Cappelen og Hellesøy 1981: 146

¹²⁸ Eynden 1997: 36-37

¹²⁹ Eikeland 1981: 279,300

¹³⁰ Eynden 1997: 8-9

I motsetning til Korshavn fikk ikke Loshavn/Eikvåg eget mottak. Årsaken var trolig at avstanden mellom mottaket i Farsund og i Vestbygda på Lista var for kort til at et tredje mottak her var nødvendig. I tillegg var fisket ikke like utbredt her som lenger øst. Fiskerne i Loshavn/Eikvåg leverte derfor stort sett fangsten til Farsund, en avstand omtrent tre ganger så lang som mellom Korshavn og Sæløer. Det er likevel ikke trolig at dette fikk store konsekvenser for utflyttingen. Nedgangen i antall fiskere i perioden skyldes ikke så mye utflytting, men heller at de fleste ble pensjonister eller døde. Når heller ingen av de få gjenværende ungdommene tok opp yrket, døde fiskenæringen gradvis ut i perioden.

I Korshavn ble det på slutten av 50-tallet og starten av 60-tallet satset på å tilføre ny og utvide eksisterende fiskeindustri. Både dypvannsboring etter vannforsyning til fiskeflåten,¹³¹ utvidelse av mottaket,¹³² samt opprettelse av fiskeforedlingsindustri på starten av 60-tallet,¹³³ bidro til å legge forholdene bedre til rette for avlevering av større fiskemengder. Den korte avstanden mellom Korshavn og Sæløer gjorde det naturlig for fiskere i Sæløer å ta i bruk dette mottaket. Alternativer for avlevering var Farsund og etter hvert, fra 1964-65, Norges Makrellag i Agnefest i Lyngdal, men avstanden gjorde denne turen mindre attraktiv.¹³⁴ Dermed ble det enklere å være fisker, også i Sæløer. Likevel var det en rekke fiskere som flyttet fra Sæløer til Korshavn på 60-tallet. Dermed var avstanden av betydning, selv om andre faktorer også var sentrale for dem som valgte å flytte herfra. Faktorer som mangel på kommunikasjon, nyheter om kommende bro i Korshavn. I tillegg var utdanning og ungdomsfracflytting en viktig årsak til fraflyttingen. Som jeg nevner i kapittel 3, var mangel på industri og arbeid i Sæløer bakgrunnen for at mange måtte få seg utdannelse og arbeid andre steder. På 50- og 60-tallet var fiskenæringen eneste mulighet hvis du ikke eide eller kunne ta hyre på et kystfartøy og slik kunne gå inn i kystfart, noe det var flere som gjorde rundt 1960. De få som gikk inn i utenriksfart i samme periode, var borte innen 1970. I Sæløer var det lite annet enn fiskere som kunne bo, og selv for disse fristet Korshavn naturlig nok mer. I motsetning til den ensidige tilknytningen som eksisterte i Sæløer på denne tiden, eksisterte det flere arbeidsmuligheter i Korshavn. Storparten av de yrkesaktive var tilknyttet fiskenæringen, men mange hadde andre jobber, og stadig flere søkte over i yrker utenfor de tradisjonelle næringene (se fig 22).

---

¹³¹ Farsunds Avis 29.09.1961; Eikeland 1981: 404-405

¹³² Farsunds Avis 27.11.1961; Eikeland 1981: 279

¹³³ Farsunds Avis 14.06.1961 ; Eikeland 1981: 279

¹³⁴ Sigurd Pedersen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972); Bjarne Gabrielsen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

4.2.3. De ”utradisjonelle” yrkene

Som nevnt i del 4.2.2. økte antallet sysselsatte lønnstakere i Vest-Agder. Selv om fisket var den mest utbredte næringen i Korshavn og Sæløer mellom 1950 og 1970 var det klare tegn på at flere, særlig blant de yngre, ønsket andre alternative yrkesmuligheter. For steder som Sæløer uten industri og dominert av fiskenæringen var alternative yrker omtrent synonymt med å flytte ut, i alle fall til Korshavn. Korshavn fremstod utover 60-tallet som et sted som ikke bare tilbød arbeid for ikke-fiskere innen fiskeindustrien, men også arbeid for begge kjønn og i alle aldre (se del 4.2.4.). Foruten arbeid i fiskeindustrien og landhandelen (som gav arbeid til begge kjønn), var trolig arbeid på sagbruket som forsynte uthavnene viktigst, men få av dem var igjen på 60-tallet og det ble lagt fullstendig ned på 70-tallet.¹³⁵ Flere av de tidligere arbeiderne på sagbruket fikk seg arbeid i Farsund. Flere som anleggsarbeidere og på aluminiumsverket. Korshavn hadde likevel flere alternative yrkesmuligheter enn Sæløer, men en voksende befolkning måtte stadig oftere søke arbeid utenfor uthavnen. I motsetning til Sæløer medførte ikke dette alltid til at man flyttet ut. Flere valgte fortsatt å bo i Korshavn, selv om de arbeidet i Lyngdal og Farsund.

I Loshavn/Eikvåg forsvant fiskerne mellom 1950 og 1970. Igjen var sjømenn i utenriksfart og de som fikk seg andre yrker. Siste industrien som eksisterte i Loshavn/Eikvåg var båtbyggeriet i Loshavn. Dette er siste gang registrert i 1960. I 1970 var det bare et lite familiedrevet pensjonat igjen. At man tok et ”utradisjonelt” yrke var ingen forutsetning for å kunne bli boende. Flere av disse flyttet ut i løpet av perioden. Likevel var det lønnsarbeid og sikker inntekt som trolig måtte til for å kunne bli værende her.

4.2.4. Kvinner i arbeidslivet

Etter 2. verdenskrig, og kanskje særlig etter 1950, søkte stadig flere kvinner ut i arbeidslivet. Tidligere var kvinnene i arbeidslivet i stor grad vært forbeholdt de ugifte, og som ofte var tilsatt som tjenestejenter. Ble man gift var det ytterst sjelden man tok opp arbeid utover hus- og gårdsstell. I første del av 1900-tallet var det stort sett bare i tilfeller hvor kvinnene var blitt enker at man kunne se dem som fiskere. De fleste levde likevel på pensjon etter mannen, eller på økonomisk støtte fra barna.

Mellom 1950 og 1960 ble antallet gifte kvinner som søkte ut i arbeid fordoblet på landsbasis (fra 39 000 gifte kvinner i 1950 til 79 000 gifte kvinner i 1960).¹³⁶ I uthavnene var det i perioden 1950 til 1970 fortsatt sjelden at kvinner tok opp et yrke. På denne tiden var det

---

¹³⁵ Personlig meddelt av Svein Olav Fredriksen (16.01.2010)

¹³⁶ Aukrust 1965: 98

imidlertid flere som tok utdanning utover folkeskolen, og som ble en del av bølgen av ungdommer som flyttet fra uthavnene. Ved oppstarten av makrellflekking og -salting i Korshavn på 60-tallet ble det likevel muligheter for arbeid i perioder, også for kvinnene. Flere kvinner fra Sæløer deltok også i dette arbeidet.¹³⁷

Uthavnsfruene var også ofte sterkt delaktige i deler av mannens fiskeyrke. Denne rollen finnes også i fiskevær på samme tid. Her var kvinnene viktige bidragsytere til at fiskesystemet fungerte, og de har blitt karakterisert som fiskenæringens bakkemannskap.¹³⁸ Det er all grunn til å tro at et lignende forhold også foregikk i de fiskeridominerte uthavnene i sør. Selv om kvinnenens bidrag var viktig ble husholdet sittende med én inntektskilde. Denne situasjonen virker ikke å ha vært betinget av om uthavnen lå på fastlandet eller ikke. Den var heller betinget av tilgangen på lokal industri med arbeidsmuligheter for kvinner.

For Sæløer, som var et øysamfunn avhengig av privat båtskyss, var det vanskeligere for kvinner å ta opp arbeid utenfor uthavnen. Når det heller ikke fantes industri i uthavnen, var det få muligheter igjen. For Korshavn lå begge mulighetene til stede, både gjennom lokal industri hvor man kunne få arbeid, og eksternt gjennom nær tilknytning til fastlandet (og etter 1971) tilknyttet fastlandet, noe som gjorde det mulig å søke arbeid også utenfor uthavnen. Jeg registrerte likevel ikke en overgang fra husmortilværelsen til yrkeskvinner i perioden fram til 1970, og det var dermed trolig først etter 1970 at denne overgangen ble tydelig. Den kom aldri for Sæløer, og trolig heller ikke for Loshavn/Eikvåg. For Korshavn som befestet seg med lokal industri og økende befolkning fikk man også bedre økonomi gjennom kvinnenens inntog på arbeidsmarkedet, og dermed en økende grad av hushold med to inntekter.

Oppsummert kan vi si at det var små forskjeller mellom uthavnene i perioden når det gjaldt kvinnenens yrkestilknytning. På samtlige steder var husholdene avhengige av mannens inntekter, mens kvinnene holdt hus og gård. Forskjellene lå i større grad i hvor avhengige man var av stabiliteten i inntektene og framtiden til mannens yrke. I Sæløer var dette trolig mest synlig da man var ensidig avhengig av fisket for å kunne fortsette å bo her ute.

4.3. Oppsummering av kapittel 4

Gjennom kapitlet har jeg forsøkt å gi en innsikt i utviklingen innenfor de såkalte tradisjonelle næringene (jordbruk, fiske og sjøfart) i uthavnene i perioden 1950 til 1970. Vi har også sett på utviklingen innefor andre mer utradisjonelle yrker. Ut fra denne utviklingen

---

¹³⁷ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009); Svein Olav Fredriksen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

¹³⁸ Niemi, Smith-Simonsen, og Balsvik 2009: 388

kan det trekkes et næringsmessig skille mellom Loshavn/Eikvåg i vest og Sæløer/Korshavn i øst. I samtlige fire uthavner hadde riktignok alle tre næringer vært aktuelle, men med forskjellig utbredelse. Gårdsdrift hadde i alle uthavnene blitt marginal i perioden med hensyn til næringstilørighet. For Loshavn/Eikvåg ble fisket redusert kraftig etter 1950, mens andelen sjømenn fortsatt var høy. I Korshavn og Sæløer ble fisket stadig mer viktig og mer utbredt, mens sjøfarten gradvis ble redusert til en lite betydelig næring. Ut fra dette blir det klart at man på vestre side av skillet fikk en sone hvor sjøfart og utenriksfart fortsatte som en viktig næring, og tradisjonene tilbake til Loshavn/Eikvågs storhetstid på 1800-tallet kan ha spilt en rolle. På østsiden dominerte fiskenæringen gjennom en stor satsning på utvidet og ny fiskeindustri i Korshavn, en utvikling også Sæløer fikk fordeler av.

Dette skillet symboliserer ikke bare større forskjeller mellom uthavnenes hovednæringer, men også hvilke uthavner som ikke fulgte utviklingen i resten av Vest-Agder. Korshavn og Sæløer skilte seg ut nettopp fordi man her satser på fisket, en næring som man på landsbasis søkte bort fra.

I forrige kapittel nevnte jeg industri som en viktig forutsetning for en uthavn, enten i uthavnen eller like ved. På bakgrunn av dette mener jeg at Korshavn langt på vei begrenset fraflytting på grunn av makrelleventyret som gav sparket til storsatsningen på fiskeindustrien på 60-tallet. Den negative befolkningsutviklingen mellom 1950 og 1960 ble snudd til befolkningsøkning fram til 1970. Industrien hindret utflytting samtidig som den bidro til innflytting, blant annet fra Sæløer. For Sæløer var det viktig at det kom industri så nært som i Korshavn, men utover 1960-tallet var det trolig at dette også har hatt en tiltrekningskraft som medvirket til økt flytting fra Sæløer til Korshavn. Det ble rett og slett enklere å bosette seg her. For Loshavn/Eikvåg var det få muligheter til å skape industri og uthavnen ble gradvis tømt for folk. I 1970 var det stort sett eldre pensjonister igjen. De få gjenværende yrkesaktive (9 personer) var tilknyttet sjøfart eller utradisjonelle yrker. For mennesker fra et sted i utkanten som Loshavn/Eikvåg var det sannsynligvis vanskelig å få arbeid, og selv om utdanning kunne tas innenfor kommunen var det lite industri og arbeidsmuligheter også her. Dermed var det for mange utelukket å bli boende i Loshavn/Eikvåg siden man risikerte å måtte flytte ut, hvis man ikke ønsket å gå inn i sjøfart, fiske, gårdsdrift eller å pendle til Amerika. Loshavn/Eikvåg ble låst i et avfolkningsspor. For Sæløer var situasjonen relativt lik. Uthavnen med fiske som eneste arbeidsmulighet kunne ikke lenger holde på ungdommen, og selv flere av de etablerte fiskerne flyttet utover 60-tallet til Korshavn. Dermed ble stedet, som i Loshavn/Eikvåg, stadig mer avfolket fra 1960 og utover, og i 1970 hadde forgubbingen begynt å vise seg.

Dermed fremstår Korshavn som en slags suksessoppskrift for hvordan en uthavn kunne klare seg i denne tidsperioden. Uthavnen utvidet fiskeindustrien i det makrellfisket gikk over til å overta som viktigste fiskesort, slik at fisket ble mer lokalt enn under sildefisket. Industrien gav en rekke arbeidsplasser, og den nære tilknytningen til fastlandet medførte både enklere pendling til arbeid utenfor uthavnen, samt mulighet for å bli tilknyttet via bro. Industrien var helt klart viktig for suksess, men den geografiske nærheten til fastlandet var samtidig viktig for å hindre at Korshavn ble isolert i samme grad som Sæløer.

Kapittel 5: Svikt i systemet og avfolkning

5.0. Innledning

Gjennom dette kapittelet vil jeg rette meg mot menneskene i uthavnene. Første del vil fokusere på menneskenes valgmuligheter i uthavnen og hva som eventuelt motiverte dem til å flytte ut. Siste del av kapittelet viser hvordan menneskene i uthavnene var en del av et lokalt sysselsettingssystem med gjensidig avhengighet mellom mennesker, ressurser og tjenestetilbud. Svikt i et av leddene ville kunne føre til at hele systemet raknet.

5.1. Valg og motivasjon ved utflytting

Inn- og utflytting kan alltid spores tilbake til valg og motivasjon. Med dette menes hvilke valgmuligheter man sitter med der man er fra, og hva som eventuelt motiverer vedkommende til å dra. Valg og motivasjon henger derfor sammen. Motivet for å dra finnes ofte ved å undersøke hvilke valgmuligheter utflytteren hadde på stedet han/hun kom fra.

Jeg har gjennom de to forrige kapitlene gjennomgått utviklingen i utvalget mellom 1950 og 1970, og vist til at det oppstod en markert endring i befolkningsutviklingen både i Korshavn og Sæløer rundt 1960. Mens det i kapittel 3 ble påvist at befolkningsendringen på 60-tallet skyldes både endringer i samferdselstilbud og et mer utbredt utdannelsetilbud for ungdommen, kom det fram av kapittel 4 at utviklingen av industri samt mangel på sådant, fikk mye å si for om ungdommen ble værende eller flyttet ut. I denne delen vil jeg ta for meg de, etter min mening, tre viktigste faktorene som påvirket valgmulighetene og som motiverte til å flytte ut i samme perioden. Grovt sett kan disse deles inn i økonomiske, sosiale og politiske faktorer. Jeg kommer i hovedsak i dette kapittelet til å holde meg i tiden etter 2. verdenskrig da det først og fremst var her de store utflyttingsbølgene kom.

5.1.1. Geografi, industri og inntekt

Forrige kapittel viste at for Korshavn var industrien en viktig årsak til at befolkningsnedgangen ble snudd til oppgang etter 1960. Folk i Korshavn hadde varierte arbeidsmuligheter, butikk, skole og et siste viktig punkt var nærhet til fastlandet. Korshavn var på 60-tallet ikke tilknyttet fastlandet, men nyheten om broen sirkulerte på denne tiden.¹³⁹ Både industri og den kommende tilknytningen til fastlandet gjorde Korshavn til et attraktivt

---

¹³⁹ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

sted å slå seg ned. Tilgang på industri og den geografiske plasseringen var dermed viktige årsaker til at færre flyttet fra, flere flyttet til, og at ungdommen slo rot her. Endringen skjedde i stor grad på grunn av utvidelse og nyetablering av fiskeritilknyttet industri på starten av 60-tallet og nyheten om broen fikk fart på seg da eksport av fisk langs vei framfor sjøveien stadig ble mer aktuelt. Endringen kom som en følge av stadig større krav til kvalitet og holdbarhet. Bedre og utbygde veinett, samt bedre tilgang på kjøretøy medførte at lastebilen utkonkurrerte motorskøytene når det gjaldt transport av fisk.¹⁴⁰

For de øvrige uthavnene, Loshavn/Eikvåg og Sæløer, var mangelen på industri en fellesfaktor. Sæløer hadde ikke hatt industri tilknyttet stedet siden første kvartal av 1900-tallet. På 1960-tallet var beboere fra Sæløer sterkt delaktige i industrisatsningen i Korshavn, noe som kanskje kan si litt om hva slags tro på framtiden til Sæløer man hadde på denne tiden. I Loshavn/Eikvåg hadde det eksistert få former for industri på 1900-tallet. Mest betydelig var kanskje eksporten av tareaske helt i starten av 1900-tallet, samt opplagssted for reparasjoner av mindre seilskuter som seilte på Østersjøen.¹⁴¹ Det ble også drevet med fiskeoppkjøp en periode. Utover 1900-tallet er det lite annen industri enn et båtbyggeri i Loshavn som la opp rundt 1960. Foruten dette var det riktignok en stund både skomaker i Eikvåg og butikker i Loshavn. Siste butikk stengte dørene på 50-tallet, og utover 60-tallet var det lite annet i drift i Loshavn/Eikvåg enn et pensjonat i Loshavn.¹⁴²

Foruten mangel på industri er den geografiske plasseringen ulik for Loshavn/Eikvåg og Sæløer. Loshavn/Eikvåg er den eneste uthavnen i utvalget som i undersøkelsesperioden var tilknyttet fastlandet, mens Sæløer ligger som en øygruppe ute i fjorden og ikke i umiddelbar nærhet til fastlandet som tilfellet er for Korshavn. For Loshavn/Eikvåg hindret ikke fastlandstilknytningen befolkningen fra gradvis å flytte ut, men for Sæløer fikk fraværet av denne tilknytningen nesten umiddelbare konsekvenser når det oppstod problemer med samferdselssystemet på 60-tallet. Når kommunikasjonen sviktet og det ble vanskeligere å bo her ute, ble Sæløer et mindre aktuelt sted å bosette seg. Sæløer ble i utgangspunktet rammet fordi det ble for dyrt å opprettholde driften av fjordruten ”Farøy” til en stadig synkende utkantbefolkning i fjordstrøkene, men paradoksalt var Sæløer eneste uthavnen i utvalget som etter 2. verdenskrig hadde befolkningsøkning. Det ligger litt ironi over det hele når nedleggelsen av den statsstøttede ruteforbindelsen, på grunn av befolkningsnedgangen rundt Sæløer, også bidro til befolkningsnedgang her, og et ustabil rutetilbud medførte flere

---

¹⁴⁰ Hundstad 2004: 104

¹⁴¹ Leonard Olsen – Intervjuet av Hartvig W. Dannevig (1972)

¹⁴² Arthur Danielsen og Arthur Danielsen Jr. – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

innflyttere til Korshavn fra Sæløer. 13 av 28 utflyttere fra Sæløer på 60-tallet flyttet til Korshavn.¹⁴³

Inntekt som motivasjon: Mangel på industri gav færre valgmuligheter for den eldre, og for den oppvoksende generasjonen, og det var få yrkesmuligheter utover fiske og sjøfart i uthavnene. Ungdom ble på denne tiden gjerne oppfordret av foreldre til å ta seg en tilleggsutdannelse i tilfelle dårlige tider. En informant påpeker blant annet at han selv hadde interesse av å bli fisker, men at hans far ba han om å vente med det til han hadde fullført utdannelsen som rørlegger. Når han så var ferdig, gikk han aldri tilbake til å bli fisker.¹⁴⁴ At inntekten var høyere som rørlegger er kun delvis sannheten her fordi man periodevis kunne tjene godt som fisker, men fast arbeid på fastlandet betydde fast lønn og ferie, en ny tilværelse fra det delvise selvforsyningshusholdet i uthavnen. Med delvis mener jeg at kontantinntekten på denne tiden hadde fått sitt inntog gjennom spesialiseringen av fiskeyrket.

For den eldre generasjonen på 60-tallet som allerede var etablert i et yrke, eventuelt også med familie, var det trolig vanskelig å flytte ut av flere årsaker. For det første oppnådde man ikke nødvendigvis bedre vilkår ved å flytte hvis man fortsatte i samme yrke. For det andre var det ikke sikkert at man kunne oppnå samme inntektsgrunnlag ved å bytte yrke da de tilgjengelige yrker i økende grad stilte krav om utdanning. For den yngre og uetablerte ungdommen var det færre bånd som holdt dem igjen, og utdanning ble etter 2. verdenskrig mer tilgjengelig. Ottar Brox hevder at utdanning påvirket utflyttingen. Arbeidet man fikk etter endt utdanning var utenfor bygda, eller uthavnen, og som faglært var gjerne inntektene høyere. Brox mener derfor at inntektene fristet folk til å flytte.¹⁴⁵ Som vist i kapittel 3 var ungdomsutflyttingen sterkt tilstedeværende i hele utvalget etter 1950.

Selv om mangel på industri, en perifer geografisk plassering, og fristende inntektsmuligheter på fastlandet var viktige årsaker til at mange valgte å flytte ut, er det likevel flere faktorer å ta hensyn til for å få et fullstendig bilde. Andre forhold som ikke er dekket her vil også kunne virke inn, og kanskje til og med forsterke utviklingen. Jeg tenker her på sosiale og politiske faktorer.

---

¹⁴³ Tallmaterialet er samkjørt med informasjon fra informant Oddvar Johannessen

¹⁴⁴ Oddvar Johannessen – Intervju av Leif Daland (03.08.2009)

¹⁴⁵ Brox 1971: V8-V10

5.1.2. Familie og det sosiale liv

Familie og enkeltflytting: Hvor mye hadde den sosiale situasjonen å si for utflyttingen? Var det enklere å flytte hvis man var enslig? Mye tyder på nettopp dette. Brox har hevdet at etablerte hushold i liten utstrekning forlater lokalsamfunnet. Med andre ord vil sjansen for utflytting reduseres betraktelig hvis en ungdom stifter familie mens den er tilknyttet stedets økonomiske og sosiale liv.¹⁴⁶

At ungdom flyttet ut, midlertidig eller permanent, var derimot ikke noe nytt etter siste verdenskrig. Tidligere på 1900-tallet var de fleste sørlandske uthavner, i likhet med sine nærområder, i større eller mindre grad blitt påvirket av arbeidsvandring til USA. Denne pendlingen til USA, som foregikk selv flere tiår etter den 2. verdenskrigs slutt, var økonomisk motivert.¹⁴⁷ Fra uthavnene i utvalget var de aller fleste unge menn som dro til USA, gjerne i flere omganger, men som stort sett alltid kom tilbake fordi de hadde bånd til stedene i form av familier, barn og fast eiendom.

Den regionale utflyttingen i perioden var også økonomisk motivert, i alle fall indirekte. Ungdom søkte nå i økende grad utdanning innenfor arbeid som ikke var tilgjengelig i uthavnene. Hvis tilbakevending til hjemstedet etter endt utdanning ville bety en lengre og vanskeligere vei til arbeid, enn ved å bosette seg på fastlandet eller nærmere arbeidsstedet, er det ikke urimelig at ungdomsutflyttingen utover 60-tallet ble mer permanent.

Når en familie pakker sammen og flytter fra et sted, blir det med en gang mer endelig, og ikke nødvendigvis bare for en kortere periode. Huset selges kanskje for å få råd til et nytt, og en tilbakevending blir dermed vanskeligere. Situasjonen, slik den utviklet seg etter 2. verdenskrig, ble at uthavnenes midlertidige arbeidsvandring til USA gikk tilbake og ble erstattet av en mer permanent enkeltutflytting regionalt. Særlig var, som påpekt i kapittel 3, generasjonen født fra tiden under siste verdenskrig med på å øke ungdomsraflyttingen fra uthavnene. Sammen med familieutflyttingene ble dermed all utflytting fra uthavnene permanent og ikke kun midlertidig.¹⁴⁸ Som ved arbeidsvandringen til USA ser likevel motivene for flyttingen også her ut til å være påvirket av bedre lønns- og arbeidsforhold, men dette gjaldt ikke nødvendigvis kun for mennene. For kvinnene ville utflytting til mer sentrale strøk bety at også de man hadde større muligheter til å få seg arbeid.

---

¹⁴⁶ Brox 1971: V10

¹⁴⁷ Torkildsen 1974: 11, 21

¹⁴⁸ Jeg hevder ikke med dette at det tidligere ikke eksisterte permanent utflytting fra uthavnene, men kun at den tidligere arbeidsvandringen ble erstattet av en permanent ungdomsutflytting.

Kvinnenes rolle: Etter 1950 ser vi et stadig økende antall kvinner i Norge som søkte seg ut i arbeid. Dette gjaldt ikke bare ugifte, men også gifte kvinner. Antallet fordoblet seg på 60-tallet.¹⁴⁹ I uthavnene var fortsatt primærnæringene dominerende, og arbeidsmuligheter for kvinner utover gårdsdrift og fiskeforedling var få. I sistnevnte var kvinnenes rolle likevel sentral. I fiskeværene i Nord-Norge var kvinnenes rolle viktig i behandlingen av fisket på land, og er karakterisert som fiskerinæringens bakkemannskap. En lignende rolle fikk sannsynligvis også kvinnene i de stadig mer fiskeridominerte uthavnssamfunnene i Sør-Norge.¹⁵⁰

Selv om kvinnene i uthavnene hadde en sentral rolle hadde dette liten betydning økonomisk. Inntekten ble ikke høyere av kvinnens innsats, og den gradvise overgang fra naturalhusholdningen til pengeøkonomi medførte at stadig mer måtte kjøpes inn utenfra. Det var trolig også vanskelig å henge med på velstandsøkningen i resten av Norge når man levde på én inntekt som var usikker fra måned til måned. Når man fikk pengeoppjøret, var det ikke uvanlig at man ikke visste på forhånd hvor lenge det ville gå til neste gang.¹⁵¹ Den økonomiske usikkerheten samt prospekter om to inntekter kan dermed for flere påvirket avgjørelsen om å flytte.

Familie- og venneflytting: Ved emigrasjonen til USA var det både for ungdom og for kvinner en viktig motivasjon at man flyttet til samme sted hvor familie eller venner tidligere hadde flyttet til.¹⁵² Samme motiv vil kunne tilføyes ved regional flytting da det trolig var enklere å slå seg ned et nytt sted hvis man kjente menneskene der fra før. Dette mener jeg er én av flere årsaker til at så mange fra Sæløer valgte å flytte til Korshavn. Stedene hadde alltid hatt kontakt, og man kjente hverandre godt. Det eksisterte et antatt sosialt skille hvor befolkningen i Sæløer mente at folkene i Korshavn ”følte seg finere”, men dette utgjorde tydeligvis ikke et større hinder for flytting mellom stedene.¹⁵³

På den ene siden kan vi dermed si at motivasjonen for å flytte til et sted øker hvis venner og familie allerede bor der. På den andre siden, vil man kunne føle flyttepresset sterkere hvis familie og venner flytter fra deg? En undersøkelse av årene husene i Sæløer ble helt fraflyttet kan se ut til å indikere en viss sammenheng her. Her så jeg på hvilket år huset ble fraflyttet for godt, og hvor husene lå i forhold til hverandre. Det viser seg at nærliggende hus ofte ble fraflyttet i samme tidsrom. Mens alle husene på vestre øy ble fraflyttet på 70-

---

¹⁴⁹ Aukrust 1965: 98-99

¹⁵⁰ Niemi, Smith-Simonsen og Balsvik 2009: 388

¹⁵¹ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

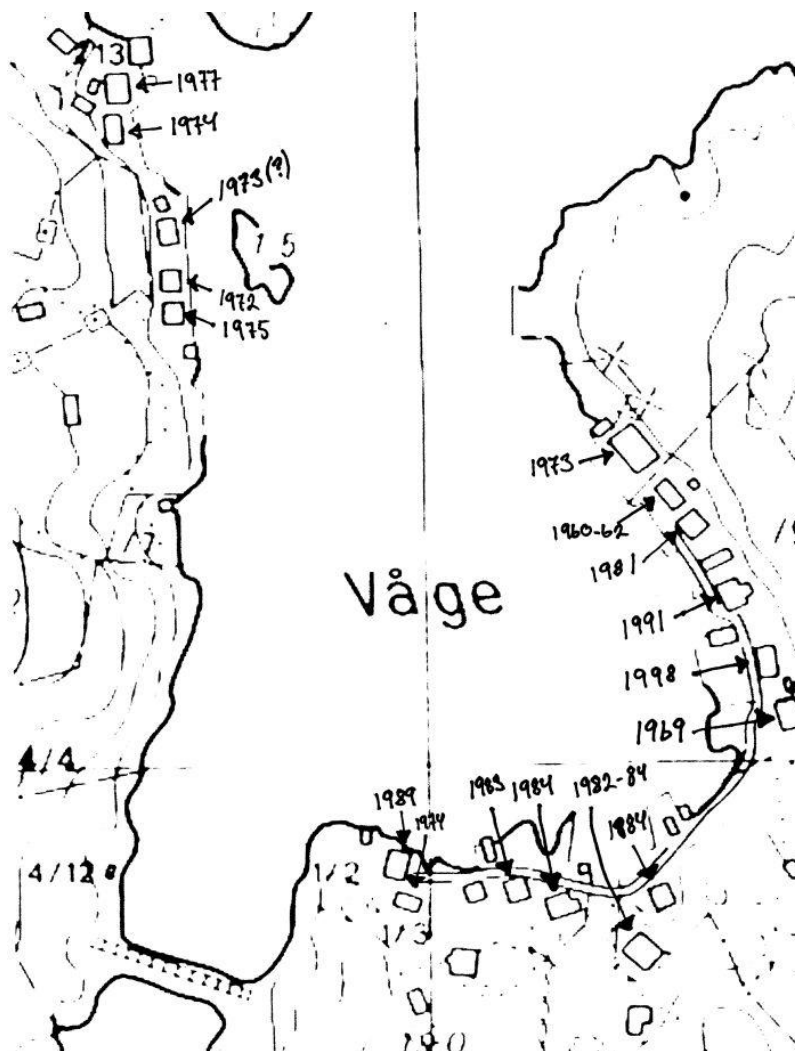
¹⁵² Torkildsen 1974: 20-21

¹⁵³ Bjarne Gabrielsen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

tallet, ble nesten samtlige hus i den sørlige delen av havnen fraflyttet på 80-tallet. Husene i østre side av havnen ble fraflyttet over en periode på nesten 40 år og faller dermed utenfor det sammenfallende mønsteret de andre stedene.

Jeg mener at sammenfallet mellom tiden husene ble fraflyttet og husenes geografisk plassering ved de andre stedene i Sæløer ikke kan være noen tilfeldighet, og at årsaken til at man flytter fra samme steder i samme tidsperioder kan relateres til at det er den nærmeste sosiale omgangskrets og familie. Etter hvert som stadig flere venner og medlemmer av familien flyttet ble det mindre som holdt personene igjen fra å flytte selv.

Fig 23. - Oversikt over fraflyttingen fra husene i Sæløer 1960-1998:

Kilde: Informant Oddvar Johannessen

5.1.3. Politisk periferi

Fram til kommunesammenslåingen på 60-tallet var alle uthavner representert i kommunestyret. Innbyggere fra Sæløer og Korshavn satt ofte i Austad kommunestyre, mens Loshavn/Eikvåg hadde fast representant i Lista kommunestyre.¹⁵⁴ Etter kommunesammenslåingen i 1963 gikk kommunestyret i Austad av og det politiske sentrum havnet i Alléen i Lyngdal. Den økte avstanden gjorde det vanskeligere å ta på seg politiske verv, og med større kommune fulgte nødvendigvis også høyere konkurranse om vervene. Dermed ble det trolig også vanskeligere å tale uthavnenes sak i en tid de fleste vendte seg mot sentrum. For Loshavn/Eikvåg havnet det nye politiske sentrum, etter kommunesammenslåingen i 1965, både i Farsund og Vanse. Hoveddelen av administrasjonen ble lokalisert i Farsund, og lå et godt stykke nærmere enn Vanse som til da hadde vært sentrum for kommunen Lista. Kortere reisetid til tross, Loshavn/Eikvåg hadde trolig allerede på starten av 50-tallet mistet valgordningen basert på enmannskretser, og som gav en fast representant i kommunestyret for kretsen Loshavn/Eikvåg/Lunde/Sunde på Lista. Tap av valgordningen og kommunesammenslåing skal likevel ikke ha svekket representasjonen fra uthavnene i Farsunds kommunestyre.¹⁵⁵ Likevel, ettersom Loshavn/Eikvåg fikk stadig mindre befolkning, er det naturlig at disse uthavnene etter hvert også fikk en lavere politisk prioritet. Når et sted krymper i folketall, vil det, i følge Ottar Brox, også miste makt og innflytelse til fordel for steder som vokser.¹⁵⁶ Det er trolig også denne maktforskyvingen som skjer ser både for Austad og i enda større grad for utkantstrøk som uthavnene.

Som nevnt i kapittel 3 medførte ikke et forflyttet politisk sentrum nødvendigvis at uthavnene i det tidligere Austad ikke ble prioritert. Det finnes eksempler på politisk og økonomisk støtte på både kommunalt og departementsnivå. Sæløer fikk etter kommunesammenslåingen bygget molo mellom øyene, tilkoblet vannledning, og fikk bygget vei rundt havnen. For Korshavn var det stor støtte for å utvide og skape ny fiskeindustri, noe som videre medførte påtrykk for gjøre Revøy landfast ved bro over Revøysundet.¹⁵⁷ I Loshavn/Eikvåg var det imidlertid mindre støtte å finne i etterkant av sammenslåingen. Strøm og belysning var tilgjengelig allerede tidlig på 1900-tallet, men så sent som på 60-tallet var det fortsatt ikke utbygd mulighet for innlagt vann.¹⁵⁸ Det hadde imidlertid lenge blitt lovet utbygging av et vannverk i Loshavn, men planene endte opp med en kommunal brønn som

---

¹⁵⁴ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009); Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

¹⁵⁵ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009); Utenriks- og konstitusjonskomitéen 1967-68:

¹⁵⁶ Brox 1982: 382

¹⁵⁷ Eikeland 1981: 339

¹⁵⁸ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (30.07.2009)

bare ble tilknyttet et par av husholdningene.¹⁵⁹ På slutten av 60-tallet ble det besluttet å utbedre veien til Loshavn/Skjoldnes.¹⁶⁰ Trolig var mye av årsaken til at dette ble en realitet at Elkem (som er lokalisert i samme området) donerte bort kr 200.000 til dette formålet. Politisk virker Loshavn/Eikvåg å ha havnet i en periferi som tydelig gjorde det vanskeligere å komme seg ut av nedgangen. Selv om Sæløer fikk gjennomslag for molo og vei var dette mye på grunn av én enkeltpersons engasjement og drivkraft, og var ikke nok til å hindre ungdommen fra å flytte. Mangel på arbeid uteble fortsatt. Flyttingen krympet befolkningen og med det også dets muligheter for politisk innflytelse, i motsetning til steder med voksende befolkning.¹⁶¹

Engasjement og konstruktivitet blant innbyggerne innenfor områder som kan snu en negativ utviklingstrend, er viktig for å holde på stedets livskraft.¹⁶² Både i Loshavn/Eikvåg og Sæløer blir denne mangelen åpenbar da det etter 2. verdenskrig ikke dukker opp nysatsinger innenfor industri og næringsliv. Selv om man i Sæløer på 60-tallet ikke hadde innsett hvor ferden bar,¹⁶³ kan mangelen på tiltak for å skape livskraft på stedet tyde på at man på et tidspunkt slapp roret og lot skuta seile sin egen sjø. De av dem fra Sæløer som ønsket å satse videre, gjorde det i Korshavn. Her investerte de i fiskeindustrien, og man fikk støtte fra kommune og fiskeridepartementet. Villigheten til å satse på Korshavn var dermed tilstede både blant politikere og innbyggere. Korshavns muligheter til å påvirke politikken var kanskje redusert etter kommunesammenslåingen, men fiskeindustrien gjorde stedet mer attraktivt å satse på enn Sæløer og Loshavn/Eikvåg.

Så hva var det som motiverte menneskene i uthavnene til å flytte ut for godt? Var det at stedene både gjennom sentralisering og kommunesammenslåing stadig havnet mer i utkanten av velferds-Norge? Kunne det være mangelen på arbeid og industrisatsing, eller var inntektsmulighetene for lave? Hva med de nye utdanningsmulighetene og utsiktene til fast arbeid med ferie som trakk ungdommene ut? Var det kvinnene som ønsket å komme seg ut i arbeid, eller var det tidligere utflyttede venner og familie som gjorde det enklere å flytte ut selv? Kunne mangelen på politisk påvirkning og lokale pådrivere for utvikling av uthavnene bidra til at man mistet troen på stedets levedyktighet?

Jeg mener samtlige av disse elementene var bestemmende for den utviklingen som tok sted i de ulike uthavnene. For noen uthavner mener jeg at jeg kan svare ja til samtlige av de

---

¹⁵⁹ Personlig informert av Arthur Danielsen Jr. (14.05.2010)

¹⁶⁰ Farsunds Avis 20.11.1968

¹⁶¹ Brox 1982: 382

¹⁶² Sande 1992: 2-3

¹⁶³ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

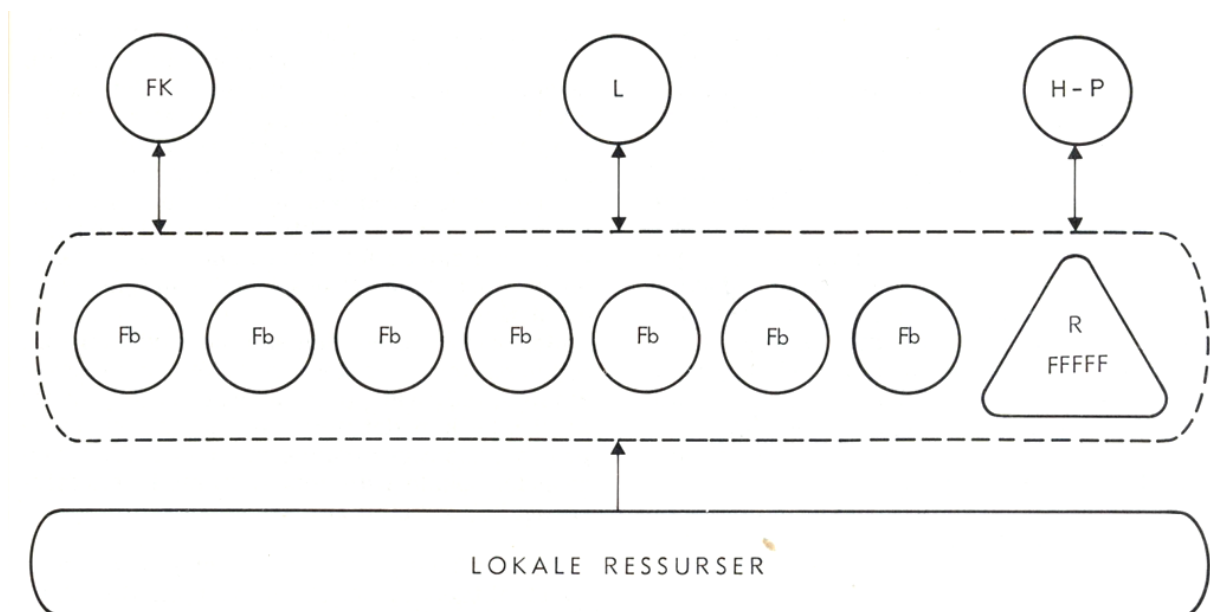
overnevnte spørsmål, mens eksempelvis Korshavn skiller seg ut ved å kunne tilby nye og varierte arbeidsmuligheter og industri på 60-tallet. En situasjon som også trygget arbeidsplassene da de var mindre utsatt for omveltninger enn steder med en eller få næringer.¹⁶⁴ Utsiktene til en bro over Revøysundet ville bety at man også enklere kunne pendle til arbeid utenfor uthavnen (både kvinner og menn), sende unger på skolen i Lyngdal (etter barneskolen), og ungdom ville være mer tilbøyelige til å returnere etter endt utdannelse, noe som også ble vanlig.¹⁶⁵ Korshavn framstår dermed som det mest levedyktige alternativet blant uthavnene på 60-tallet.

5.2. Det lokale sysselsettingssystemets fall

5.2.1. Det lokale sysselsettingssystemet i teorien

Ottar Brox presenterer i artikkelen *Avfolkes utkant-Norge?* i tidsskriftet *Plan & arbeid* fra 1982 et lokalt sysselsettingssystem for lokalsamfunn preget av fiskerinæringen. Jeg skal i det følgende kort gjøre rede for dette systemet før jeg fortsetter.

Fig 24. - Brox' modell for lokalt sysselsettingssystem:

Kilde: Brox, Ottar "Avfolkes Utkant-Norge?" *et forsøk på å føre konsolideringsdiskusjonen videre* no. nr.6 (1982): S.383

¹⁶⁴ Dedekam 1979: 17

¹⁶⁵ Svein Olav Fredriksen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

Fb er lokale hushold som ved hjelp av enkelt kapitalutstyr utnyttet lokale ressurser og sesongfiskeriene i en kompleks årssyklus. Han presiserer at han ikke har innkalkulert at deler av inntekten også kunne komme fra perioder med anleggsvirksomhet eller tilsvarende. Etter krigen har det ikke vært vanlig å holde på voksne barn som medlemmer av husholdet som produksjonsenhet. Dermed har man, ifølge Brox, vært avhengige av, i tillegg til Fb-husholdene, å ha et visst innslag av større produksjonsenheter som kunne sysselsette ungdommer i perioden mellom puberteten og egen husholdningsetablering. Dette er på oversikten antydning ved bruk av **R** for Reder med ansatte fiskere **F**. Videre blir det på grunnlag av F-enhetenes produksjon skapt et grunnlag for nisjeregde tjenester i lokalsamfunnet. Fiskekjøpere (**FK**), handelsmann-poståpneri (**H-P**) og lærere (**L**). Disse er igjen forutsetninger for at et lokalsamfunn skulle være levedyktige.¹⁶⁶

Vi kan dermed si at husholdningene og nisjeregde tjenestene lever i et symbiotisk forhold og er gjensidig avhengig av hverandre. Forsvinner en eller flere deler av enhetene i sysselsettingssystemet vil det begynne å rakne. Forsvinner folket vil det ikke være grunnlag for tjenestene, mens nedleggelse av tjenestene vil gjøre det vanskeligere for folket å bo her.

5.2.2. Svikt i systemet

Ved å tre denne modellen over uthavnene etter 2. verdenskrig vil den kunne passe godt, selv om modellen stemmer mer for enkelte uthavner enn andre. For det første er modellen lagt opp til at lokalsamfunnet må være tilknyttet fiskeriet, og for det andre at det eksisterer en større produksjonsenhet på stedet som kan ansette fiskere. På grunn av frafallet i fisket etter 2. verdenskrig passer denne modellen dårlig på Loshavn/Eikvåg hvor sjøfart og andre utradisjonelle yrker etter hvert ble mest utbredt. I Sæløer og Korshavn passer modellen på grunn av stedenes tette tilknytning til fiskenæringen, men vi finner ingen større produksjonsenhet i Sæløer med ansatte fiskere.

Fiskemottaket i Korshavn kan imidlertid svare til modellen både fordi fiskere leverer fangst her og ved at ungdommen her fikk mulighet til å arbeide. Både i Sæløer og Korshavn vokste det fram nisjeregde tjenester som butikker, poståpneri og skole, og i utgangspunktet ser ikke fraværet av en ”Reder” i Sæløer til å være av større betydning. Man fisket innen husholdet og leverte overskuddsfisk til mottaket i Korshavn. Ut fra dette kan vi kanskje legge Sæløer inn under ”Rederen” i Korshavn. Fiskere fra begge steder leverte fisk til samme mottak. Det er lite forskjeller å spore her.

---

¹⁶⁶ Brox 1982: 383-384

Hvis vi ser på ungdomsarbeid, blir situasjonen imidlertid annerledes. Den oppvoksende generasjonen i Sæløer fikk nok ikke i samme utstrekning som korshavnsungdommen, mulighet til å ta seg arbeid på produksjonsenhetene i Korshavn. Både avstanden og de uregelmessige arbeidstidene bidro til å vanskeliggjøre dette forholdet. Dagarbeidere måtte gjerne reise inn til Korshavn og vente i lengre tid på at en leveranse skulle ankomme, og det var ikke alltid det ble arbeid tilgjengelig i det hele tatt den dagen.¹⁶⁷ Denne manglende arbeidsmuligheten i Sæløer bidro til at flere i stedet reiste ut og søkte utdanning framfor å slå seg ned på hjemstedet. Ungdomsflyttingen førte dermed til en svikt i det lokale sysselsettingssystemet som kom til å få ringvirkninger for hele stedet.

Den oppvoksende generasjonen som var født under 2. verdenskrig var den første store bølgen av ungdom som på 60-tallet reiste ut fra Sæløer. Virkningene av utflyttingen var at det ble færre barnefamilier igjen, og skolen ble dermed nedlagt i 1971. Læreren flyttet til Korshavn. Samme år ble butikken lagt ned for godt.¹⁶⁸ Sæløer hadde fra dette tidspunkt av ingen tilgjengelige tjenestetilbud, og var derfor mer avhengige av Korshavn.

Loshavn/Eikvåg som hadde vært preget av befolkningsnedgang gjennom hele 1900-tallet hadde mistet barnefamiliene på et tidligere stadium enn Sæløer, men samme utvikling kom også her. Allerede på 50-tallet ble skolen som lå midt mellom Loshavn og Eikvåg lagt ned.¹⁶⁹ Selv om Brox' modell ikke nødvendigvis passer med Loshavn/Eikvåg næringsmessig, hadde stedet mange av de samme forutsetningene for et levedyktig samfunn. Hushold med inntekt som gav grunnlag for nisjepregede tjenester. Her fantes blant annet flere butikker og skole. Samme tiår som skolen ble lagt ned forsvant også den siste butikken i Loshavn/Eikvåg. Samme utvikling skjer dermed både i Sæløer og Loshavn/Eikvåg. Ungdommen drar ut, småbarnsfamiliene blir færre, skolen legges ned på grunn av for få elever, og butikkene legges ned på grunn av for liten befolkning.

Dermed falt det lokale sysselsettingssystemet sammen ettersom tjenestevirksomhetene som understøttet husholdene forsvant, en etter en. Igjen satt hushold, gjerne med uforandret inntektsgrunnlag, men med lengre vei til både skole og butikk. Dårligere vilkår for den fortsatt gjenværende ungdommen bidro ikke til å holde dem igjen, men heller til å øke motivasjonen til å flytte. At Korshavn kunne tilby ungdom arbeid i perioder bidro trolig til å holde på dem fram til de fikk sitt eget hushold og kanskje stiftet familie.

På bakgrunn av denne gjennomgangen er jeg derfor tilbøyelig til å hevde at en

---

¹⁶⁷ Svein Olav Fredriksen – Intervjuet av Leif Daland (16.01.2010)

¹⁶⁸ Oddvar Johannessen; Bjarne Gabrielsen - Intervjuet av Leif Daland(03.08.2009)

¹⁶⁹ Arthur Danielsen – Intervjuet av Leif Daland (28.07.2009)

”Reder”, eller en større lokal produksjonsenhet som kunne tilby ungdommer arbeid, ble viktig for å hindre en utbredt ungdomsflytting. Kanskje særlig etter 2. verdenskrig. Stedene som manglet dette tilbudet merket en stor fraflytting av ungdommer som igjen medførte at grunnlaget for lokale tjenestetilbud gradvis forsvant. Når balansen i det lokale sysselsettingssystemet forsvant, hadde de gjenværende husholdene mindre grunnlag for å kunne fortsette å bo her ute, og flere flyttet. Stedene mistet sin livskraft.

5.2.3. Livskraften ebber ut

Hva vil det si at livskraften til et samfunn ebber ut, eller forsvinner? Forsker Allan Sunde, som i 1992 i regi av Nordlandsforskning publiserte et arbeidsnotat med tittelen *Når folk og fisk svikter*, så nærmere på dette spørsmålet. Han mente at livskraften kan knyttes til ”lokalbefolkningens egenforståelse og situasjonsdefinisjon av lokalsamfunnets overlevelsessevne”, og ”hvordan de som bor på stedet ser på sine egne livsbetingelser, mulighet til å skape et meningsfullt liv og sysselsettingsmuligheter i lokalsamfunnet”. Han mener videre at disse synspunktene både er preget av forhold ved stedet og utviklingen ellers i storsamfunnet, eller interne og eksterne betingelser.¹⁷⁰

Livskraften til et utkantsamfunn som uthavnene påvirkes dermed av synet på lokalsamfunnet til de som bor på stedet, og de utenfor stedet. Liten grad av optimisme til stedet kan spores via demografiske avvik som inn- og utflytting. Gjennom intervjuene kom det ikke fram at det hadde vært et utpreget fall i den stedstilknyttede optimismen blant de som bodde i uthavnene i perioden, men den jevne strømmen ut fra Loshavn/Eikvåg gjennom 1900-tallet, og særlig etter 2. verdenskrig, avslører at mange må ha innsett at livsbetingelsene på stedet var for dårlige. Mellom 1950 og 1960 var antallet utflyttere dobbelt så høyt som innflyttere, og neste tiår var det kun én innflytter pr. femte utflytter (se kapittel 3). For Sæløer får vi omtrent samme utvikling i samme periode. På bakgrunn av disse indikatorene er det grunn til å mene at mange av utflytterne ikke kunne se noen mulighet til å slå seg ned i disse uthavnene, og derfor valgte å flytte. Som vist i kapittel 3 var dette, etter 2. verdenskrig, oftest den oppvoksende generasjonen.

Etter min mening er det et realistisk resonnement at man utenfra måtte være enda mindre tilbøyelige til å flytte inn, enn man innenfra var til å flytte ut. De som allerede bodde på stedet kunne ikke se noen framtid for seg selv her, så hvordan skulle noen utenfra kunne gjøre det? I et større og variert samfunn med utbredt yrkesspesialisering ville dette trolig ikke

---

¹⁷⁰ Sande 1992: 1-2

vært like aktuelt, men i Loshavn/Eikvåg og Sæløer som var små samfunn med få yrkesmuligheter vil en slik problemstilling sannsynligvis vært reell i samtiden. Når en fisker fra Sæløer ikke lenger ser en framtid for seg selv her og flytter til Korshavn, hva tilsier da at en fisker utenfra, fra Korshavn eller et annet sted i distriktet, skulle bli motivert nok til å flytte ut til Sæløer? Et annet eksempel som kom fram under et intervju var at nyheten om broen mellom Revøy og fastlandet stoppet planer om etablering i Sæløer. Korshavn ble i stedet mer attraktiv å bosette seg i.¹⁷¹

Med disse observasjonene mener jeg at jeg kan fastslå at livskraften i uthavnene Sæløer og Loshavn/Eikvåg begynte å forsvinne etter 2. verdenskrig og i økende grad fra 60-tallet. For Korshavns vedkommende var stedet i en nedgangsperiode fram til 1960-tallet. Mellom 1950 og 1960 var det flere utflyttere enn innflyttere. Dette snudde imidlertid neste tiår, og en del av årsaken var utflyttingen fra Sæløer i samme periode. Jeg skal ikke gå nærmere inn på hvorfor denne snuoperasjonen kom da jeg har gjennomgått dette i de to forgående kapitlene. Jeg skal her nøye meg med å konstatere at dette var et resultat av både individuell og politisk vilje til økonomisk investering i eksisterende og ny industri. Livskraften i Korshavn ble ivaretatt som en følge av lokale pådrivere og politisk vilje til å tilrettelegge for industri og arbeid. Mye av årsaken til at industrisatsningen skjedde akkurat i Korshavn er trolig geografisk beliggenhet og en god havn. Sæløer ble liggende for langt ute til at et effektivt fiskemottak kunne drives her. I tillegg er havnen for liten til å kunne ta i mot et større antall fiskebåter. I Loshavn/Eikvåg var det på 60-tallet få fiskere og med beliggenhet midt mellom mottakene i Farsund og i Vestbygda på Lista ble det aldri aktuelt å bygge ut et mottak her.

Sunde påpeker at det er de ytre betingelsene som natur og storsamfunn i samspill med lokalbefolkningens kreative skaperkraft som bestemmer om et sted er livskraftig over et lengre tidsrom.¹⁷² Det er nettopp dette som, etter min mening, skiller Sæløer og Loshavn/Eikvåg fra Korshavn. Tilstedeværelsen av lokal kreativitet for å skape nye arbeidsmuligheter, og dermed muligheter for politisk vilje til investeringer, mangler. Uthavnene ble kraftig redusert som en følge av at bølgen av utflyttere økte stort i forhold til innflyttere som ble redusert til det marginale. Mellom 1960 og 1970 flyttet kun 5 personer til Loshavn/Eikvåg og 3 til Sæløer. Samtidig flyttet henholdsvis 27 og 28 personer ut. For uthavnene Sæløer og Loshavn/Eikvåg var dermed livskraften på 60-tallet i ferd med å ebbe ut.

---

¹⁷¹ Oddvar Johannessen – Intervjuet av Leif Daland (03.08.2009)

¹⁷² Sande 1992: 2

5.3. Oppsummering av kapittel 5

Dette kapittelet har forsøkt å sette fokus på to viktige hovedfaktorer som påvirket avfolkningen i uthavnene i utvalget.

Den først hovedfaktoren var hvilke valg og muligheter man hadde til å oppnå gode livsbetingelser i de enkelte uthavner, og hva som motiverte menneskene til å flytte ut. Her mener jeg livsbetingelsene styres av økonomiske, sosiale og politiske faktorer. Den faktoren jeg i oppgaven har argumentert sterkt for at var medvirkende til utflyttingen fra enkelte uthavner, var den økonomiske. Her kort sammenfattet som muligheter for å skape industri, bygge ut infrastruktur, samt øke arbeids- og inntektsmuligheter. Disse tendensene forekom etter 2. verdenskrig ikke andre steder enn i Korshavn, og bidro ikke bare til å senke strømmen av utflyttere, men også til å øke antallet innflyttere fra Sæløer. Utsiktene til bedre livsvilkår i Korshavn motiverte til flytting.

Den sosiale situasjonen kunne også påvirke graden av utflytting. Få arbeidsmuligheter, usikker inntekt og et bedret utdannelsetilbud etter siste krig medførte en bølge av ungdom som flyttet ut av uthavnene. Den tidligere midlertidige arbeidsvandringen ble dermed avløst av en permanent ungdomsutflytting. Kvinnenes utvidede arbeidsmuligheter på landsbasis påvirket trolig også kvinnene i uthavnene og dermed ønsket om en ekstra inntektskilde. I tillegg kommer tilfellet av familie- og venneflytting hvor graden av gjenværende familie og venner veies opp mot ønsket om å flytte til samme sted som utflyttet familie og venner oppholder seg. Særlig det første kan synes aktuelt utover 70- og 80-tallet da mange familier med nærliggende hus i Sæløer flyttet i samme tidsperiode. De flyttet i klynger.

Siste faktor er den politiske som viste at kommunesammenslåing bidro til å gjøre det vanskeligere å ta på seg politiske verv, samt å påvirke politikken generelt. Man var nå i større grad avhengige av lokale ildsjeler som politiske pådrivere for å få gjennomslag. Industriutviklingen i Korshavn medførte politisk velvilje til å tilrettelegge forholdene, mens Sæløer og Loshavn/Eikvåg havnet i en politisk periferi. Dette, samt mindre muligheter til å påvirke politikken ville kunne bidra til å innskrenke livsbetingelsene og troen på stedet.

Selv om jeg mener tilgang på arbeid og gode inntekter var mest betydningsfullt på kort sikt var samtlige tre faktorer (økonomisk, sosialt og politisk) på sitt vis medvirkende til den utflyttingen som foregikk i samtlige uthavner. Forskjellen mellom uthavnene er at Korshavn klarte å snu denne trenden ved å skape industri, noe som igjen virket som en katalysator på utviklingen av infrastrukturen og dermed tilknytningen til fastlandet.

Den andre hovedfaktoren i kapittel 5 var hvordan det lokale sysselsettingssystemet fungerer og hvorfor det sviktet i uthavner som Sæløer og Loshavn/Eikvåg, men ikke i

Korshavn. Modellen var i utgangspunktet tilpasset utkantstrøk tilpasset fiskenæringen, men kunne godt plasseres over uthavnene i utvalget. Den forutsatte imidlertid arbeidsmuligheter for ungdommen for å hindre at den flyttet ut. Dette eksisterte kun i Korshavn og må dermed kunnes sees på som en viktig faktor for hvorfor ungdommen ikke flyttet ut herfra permanent i like stor grad som i de andre uthavnene. For de andre uthavnene ble fraflyttingen av ungdommene starten på en nedbrytningsprosess for det lokale sysselsettingssystemet. Med utflyttingen av ungdommene gikk antall barnefamilier nedover og skolen forsvant. Butikken forsvant på grunn av for lavt folketall. Dermed forvant grunnlaget for den opprinnelige symbiosen som utgjorde systemet og igjen var kun de gjenværende husholdene, uten skole og butikk. Fraflyttingen på 70-tallet fortsatte å øke både i Sæløer og Loshavn/Eikvåg.

Den stedstilknyttede optimismen som påvirket livskraften til uthavnene ble igjen påvirket av dårligere livsbetingelser i perioden. Høyere utflytting enn innflytting indikerer dette. Man valgte å flytte fordi man ikke så noen reell mulighet til å slå seg ned eller fortsette å bo på stedet, og det manglet lokale ildsjeler med kreativitet som kunne skape nye og aktuelle arbeidsmuligheter for ungdommen. Uten dette flyttet ungdommen ut, og med minkende grad av barnefamilier ble stedet gradvis forgubbet.

Kapittel 6: Oppsummering og konklusjon

Nedgangen i seilskipsfarten startet på slutten av 1800-tallet og fortsatte fram til 1910. I denne perioden ble det færre sjøfolk i distriktet. Mange valgte på denne tiden å gå over i fiskenæringen eller reise til Amerika. 1910 dannet et viktig skille mellom uthavnene. Etter 1910 kom et siste blaff for seilskipsfarten fram til 1. Verdenskrigs slutt. I Loshavn/Eikvåg var det i denne perioden mange som gikk tilbake til sjøfartsyrkene, mens det i Sæløer og Korshavn ble satset på fiskenæringen som økte for begge uthavnene i samme periode. Loshavn/Eikvåg var etter 1910 gjennomgående sterkere knyttet til sjøfarten enn sine nabouthavner i øst. Dette kan trolig relateres til den maritime tilpasningen på 1800-tallet, samt de gamle normene i skipperkulturen som også kan ha hemmet satsningen på fisket i første del av 1900-tallet. Fisket i Loshavn/Eikvåg ble gradvis mer utbredt fra 1920, men etter 2. verdenskrig var det omtrent ikke flere ungdommer igjen som ønsket å gå inn i yrket, og fiskenæringen forsvant nærmest helt mellom 1950 og 1970.

I Sæløer og Korshavn ble fisket stadig viktigere utover 1900-tallet. I Sæløer ble en veksling mellom kystfart og fiske vanlig fra 30-tallet. Denne kombinasjonen foregikk trolig til dels også i Korshavn, men ikke etter 2. Verdenskrig. Bedre teknologi og utstyr tilknyttet fiskenæringen bidro til å effektivisere fisket i distriktet og sildefisket på Vestlandet. Motordrevne fiskefartøy ble vanlig på 30-tallet og etter 2. Verdenskrig ble også ekkolodd utbredt. Makrelleventyret på 50- og 60-tallet førte til at flere satset på fiske. Flere nye fartøyer ble kjøpt og fiskeindustrien i Korshavn, som var startet opp med Fiskernes Salgslag i 1946, ble nå utvidet. Samtidig kom ny industri til i de første årene av 1960-tallet. Makrellsalting i Korshavn, og Norges Makrellag startet opp mottak i Lyngdal. I 1970 dominerte fiskenæringen både i Korshavn og Sæløer. Sæløer hadde som uthavnssamfunn fra 1900 til 1970 beveget seg fra å være dominert av maritim til marin næring, mens Korshavn, som tradisjonelt hadde hatt en høy andel av gårdsbrukere, i 1970 hadde forlatt gårdsdriften helt som hovednæring til fordel for fisket.

Mens den vanlige trenden i resten av landet etter 2. Verdenskrig var en nedgang i primærnæringene til fordel for arbeid innen industri- og tjenestenæringer holdt generelt andelen innen de tradisjonelle yrkene seg høy i uthavnene. Likevel ble det vanligere å ta seg arbeid utenfor sjøfart, fiske og gårdsdrift. På grunn av manglende industri og arbeidsmuligheter i flere uthavner ble det nødvendig å søke arbeid utenfor lokalsamfunnet. For Sæløer, som ikke var landfast eller lå nær fastlandet, gjorde lange avstander og

kommunikasjonsproblemer (dårligere rutetilbud via fjordferjer) det vanskelig å fortsette å bo i uthavnen og samtidig arbeide på fastlandet. Fram til 1970 var det derfor bare et fåtall fastboende som fikk seg arbeid utenfor uthavnen, og for de øvrige ble fisket den eneste arbeidsmuligheten.

I Loshavn/Eikvåg og i Korshavn som begge lå på eller i nær tilknytning til fastlandet var mulighetene større for å få arbeid utenfor uthavnene, og det var betydelig flere her som pendlet til arbeid på fastlandet. Korshavn skilte seg likevel ut fra Loshavn/Eikvåg ved å kunne tilby større grad av arbeid lokalt. Både industri tilknyttet fiske og annen industri etter 2. Verdenskrig overgikk hva som fantes i Loshavn/Eikvåg på samme tid.

Manglende arbeid for ungdommer lokalt og bedre utdannelsesmuligheter etter siste verdenskrig førte til en strøm av ungdommer som flyttet ut fra alle uthavnene i den følgende tiden. Denne utviklingen var ikke særegen for uthavnene, men foregikk i utkantstrøk i store deler av landet. Forskjellen mellom uthavnene var hvorvidt de klarte å bremse ungdomsutflyttingen. Arbeidstilbud for ungdom fram til de selv stiftet familie var her en viktig faktor. Av uthavnene var det bare Korshavn som kunne tilby dette. Selv om dette ikke stoppet strømmen, så ble den betydelig redusert mellom 1960 og 1970. I samme periode ble Sæløers befolkning redusert med 1/3, og 78 % av de som flyttet ut var under 30 år (92 % var under 40 år). Sæløer, som Loshavn/Eikvåg, hadde få arbeidsmuligheter å tilby den oppvoksende ungdommen og muligheter for utdanning, varierte arbeidsmuligheter og faste inntekter utenfor uthavnen må derfor ha virket forlokkende.

På 50- og 60-tallet, samt utover 1970-tallet førte fraflyttingen til en reduksjon i tjenestetilbud i Loshavn/Eikvåg og Sæløer. Skoler og butikker ble lagt ned. Det kom en ubalanse mellom husstander og tjenestetilbud som utgjorde det lokale sysselsettingssystemet i uthavnene, og skapte en gjensidig negativ utvikling som forsterket seg. Den sosiale dimensjonen i form av nabo- og familieflytting bidro trolig også til å forsterke denne utviklingen. Når først snøballen var begynt å rulle, og stadig færre mennesker var gjenværende, ville det også bli vanskeligere å bli betraktet som et politisk satsningsområde. Til dette var det behov for lokale ildsjeler som kunne påvirke styresmaktene til å satse på økonomisk utvikling av stedet. Med få unntak manglet denne lokale pådriverkraften i Sæløer og Loshavn/Eikvåg. I Sæløer var det tilfeller av politisk satsning så sent som på 60-tallet, men det var bedring av boforhold i form av innlagt vann og molo mellom de to øyene, og ikke industri og arbeidsplasser det ble skapt. Denne utbedringen ser ikke ut til å ha bremset utflyttingen, men heller lagt forholdene til rette for fritidsboliger. I Korshavn bidro lokale pådrivere til å skape fiskerirettet industri på 60-tallet. Enkelte av disse var ironisk nok

utflyttere fra Sæløer. Disse, som mange andre som flyttet ut på 60-tallet, må bevisst eller ubevisst ha forstått at livskraften i Sæløer var i ferd med å forsvinne og at de eldre gjenværende i uthavnssamfunnene her ville være siste fastboende generasjon her ute. Også i Loshavn/Eikvåg var lokalsamfunnet rundt 1970 preget av forgubbing. Her var det på denne tiden like mange pensjonister som yrkesaktive, bare 11 % var under 15 år og ingen barn ble født mellom 1960 og 1970.

Avslutningsvis vil jeg kort strekke noen linjer utover avgrensingen som oppgaven er satt opp med. Befolkningsnedgangen fortsatte utover 70-tallet, og for Sæløer kom en enda større fraflyttingsbølge dette tiåret for ca. 1980 var det bare 17 personer igjen i uthavnen (60 personer i 1970). I Loshavn/Eikvåg fortsatte nedgangen i omtrent samme takt som resten av århundret, hvor befolkningen gradvis ble mindre og mer forgubbet. Omkring 1980 var antallet fastboende nede i 27 personer (44 personer i 1970).¹⁷³

Av denne utviklingen går det fram at det var store forskjeller også mellom Sæløer og Loshavn/Eikvåg. Mens Sæløer gjennomgående hadde hatt en befolkningsøkning mellom 1930 og 1960, minket befolkningen i Loshavn/Eikvåg gjennom hele oppgavens periode.

Sistnevntes utvikling følger både uthavnene Dag Hundstad undersøkte, men også til dels utviklingen i Spind og Austad som også var nedadgående i hele perioden. Dermed skilte Sæløers befolkningsoppgang seg ut fra den øvrige utviklingen. Også Korshavn var i lengre tid rammet av en krympende befolkningsmengde. Det var ikke før 1960-tallet at situasjonen forandret seg, og kombinasjonen av lite varierte arbeidsmuligheter, ungdomsutflytting, dårligere tjenestetilbud lokalt og redusert rutetilbud via fjordrutebåten, medførte en rask nedgang i befolkningen i Sæløer. På den andre siden fikk Korshavn industri, vei og bro (1971), og beholdt skolen og tjenestetilbudene. Dette bidro til at flere ungdommer ble værende og befolkningsnedgangen ble snudd til befolkningsvekst. En utvikling som skilte seg ut fra utviklingen i resten av Austad hvor befolkningen i samme periode var på vei ned.

Gjennom oppgaven har jeg forsøkt å svare på hvorfor enkelte uthavner klarte seg bedre enn andre, og årsaken til uthavnenes befolknings- og næringsutviklingen mellom 1900 og 1970 ligger i ordet *tilpasning*. Oppgaven skiller her mellom to hovedområder hvor ulik tilpasning skapte skiller mellom uthavnenes utvikling.

Det første skillet var arven fra 1800-tallet, eller grad av maritim tilpasning. Hundstad skriver blant annet i sin konklusjon på hovedoppgaven om Sørlandske uthavnssamfunn at ”det

---

¹⁷³ Tallene fra Sæløer og Loshavn/Eikvåg omkring 1980 er hentet fra informant Oddvar Johannessen (Sæløer) og Arthur Danielsen Jr. (Loshavn/Eikvåg). Siden tallene ikke kan bekreftes av andre kilder må de kun sees på som veiledende.

var i de uthavnssamfunnene der skipperkulturen stod svakest at den marine tilpasningen ble mest vellykket i første del av 1900-tallet”.¹⁷⁴ Selv om hans undersøkelse omfattet uthavnssamfunn som alle i stor grad var tilpasset en maritim monokultur, er observasjonen riktig. Uthavner som Hydra i Flekkefjord og Flekkerøya i Kristiansand er to eksempler på en vellykket tilpasning til fiskenæringen, og gjennom denne undersøkelsen har jeg kunnet plassere både Sæløer og Korshavn inn i samme kategori av marine uthavnssamfunn. Loshavn/Eikvåg var mer preget av de maritime verdiene i starten av 1900-tallet enn Sæløer og Korshavn, og dermed stagnerte fiskenæringen her til fordel for sjøfarten, mens fisket ble raskt utbredt i de østlige uthavnene i utvalget.

Det andre skillet kom rundt 1960, og var godt merkbart mellom de fiskeridominerte uthavnene i øst. Dette var en kombinasjon av en større landsomfattende sentraliseringsprosess hvor kommuner ble slått sammen, skolene sentralisert, utkantene nedprioritert og utdannelsemulighetene bedre (men som krevde at man flyttet på hybel hvis avstanden ble for stor for dagpendling). Forskjellen i den geografiske beliggenheten mellom Korshavn og Sæløer kom til å spille en stor rolle når fjordrutebåten ble nedprioritert til fordel for landtrafikken. Korshavn ble tilknyttet veinettet mens Sæløer ble stadig mer isolert. Samtidig gav det lokale makrelleventyret muligheter til å bygge industri og skape arbeidsplasser i Korshavn, mens mangelen på industri og andre arbeidsmuligheter enn fiske påskyndet fraflyttingen fra Sæløer, og mange flyttet til Korshavn. Dette ble starten på slutten for lokalsamfunnet i Sæløer som var eneste av uthavnene i utvalget som ble helt fraflyttet i løpet av 1900-tallet. Korshavn var eneste uthavn som klarte å tilpasse seg den nye tiden etter 2. verdenskrig ved å forsøke å motvirke strømmen av ungdommer på vei ut av uthavnen. Dette ble gjort ved å bygge ut eksisterende og skape ny lokal industri ut av fiskerinæringen, og bidro til å bremse ungdomsutflyttingen. Følgende av dette var at flere ble igjen og stiftet familie her, og befolkningsnedgangen i Korshavn ble snudd til befolkningsoppgang. Utviklingen gav lokalbefolkningen styrket tro på at Korshavn som lokalsamfunn ville overleve, mens livskraften både i Sæløer og Loshavn/Eikvåg i samme periode var i ferd med å ebbe ut.

---

¹⁷⁴ Hundstad 2004: 121

Litteratur og kilder

- Abrahamsen, Olav Arild (2007) *Farsund bys historie - bind III - Fra rederby til industrikommune: 1940-2000*: Farsund kommune.
- Abrahamsen, Olav Arild (2001) *Farsund bys historie - Bind II - Sjøfartsbyen: 1850-1930-årene*: Farsund kommune.
- Aukrust, Odd (1965) *Norges økonomi etter krigen*, Samfunnsøkonomiske studier. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Birkenes, Jacob (1966) *Spind: en bygdebok*. <Spind>: Spind kommune og Spind sparebank.
- Brox, Ottar (1982) "Avfolkes utkant-Norge? Et forsøk på å føre konsolideringsdiskusjonen videre." *Plan & arbeid* no. nr.6: S.381-85.
- Brox, Ottar (1971) *Avfolkning og lokalsamfunnsutvikling i Nord-Norge*. [S.l.]: [s.n.].
- Brox, Ottar (1966) *Hva skjer i Nord-Norge?: en studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo: Pax.
- Cappelen, Ådne og Anton Hellesøy (1981) *Strukturelle endringer i norsk økonomi etter krigen*. [Trondheim]: [Vardøger].
- Dannevig, Hartvig W. (1975) "Fiske- og redskapsutviklingen på Sørlandskysten." I: *Aust-Agder-arv ...: årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter*, S. 5-180. Arendal: Senteret.
- Dannevig, Hartvig W. og Jo van der Eynden (1986) *Skagerrak: fiskerens historie*. Oslo: Gyldendal.
- Dedekam, Anders (1979) *Utkanten i velferdssamfunnet: et teoretisk forsøk på å forklare utviklingen*, Skrifter. Molde: Høgskolen.
- Dyrvik, Ståle (1989) "Komparasjon på regionsnivå." Paper presented at the Kvar i sin dal- ? : komparasjon som metode i lokalhistoriske studiar : rapport frå HIFO-seminar 14-16 oktober 1988.
- Eikeland, Sigurd (1981) *Lyngdal: fra istid til nåtid*. [Lyngdal]: Forfatteren.
- Eynden, Jo van der (1997) *Fra fisker til forbruker: Skagerakfisk S/L gjennom 50 år*. [Kristiansand]: Skagerakfisk.
- Farsunds Avis (15.01.1962) "Austad fiskerlag ber om statstilskudd til "Farøy" - Et stort tilbakeskritt om man mister denne ruteforbindelsen."
- Farsunds Avis (09.06.1961) "Det bores hull i Korshavns tak."
- Farsunds Avis (29.09.1961) "Dypvannsbrønnen i Korshavn gir 121.000 liter vann i døgnet."
- Farsunds Avis (26.08.1963) "Dødsdom over Revøyferjen i Austad?"

Farsunds Avis (20.11.1968) "Elkem gir 200.000 til nye veier til Skjoldnes/Loshavn."

Farsunds Avis (04.07.1962) "Farøy" nok en gang."

Farsunds Avis (25.06.1965) "Fiskeriindustrien skaper behov for Revøysund bro."

Farsunds Avis (14.08.1961) "Fiskernes salgslag vil bygge videre ut i Korshavn."

Farsunds Avis (28.10.1963) "Fiskernes salgslags mottakerstasjon i Korshavn vel anvendt investering."

Farsunds Avis (28.02.1962) "Innstilling av "Farøy"s rute betyr fraflytting! - Alvorlig protest til Samferdselsdepartementet fra Farsund og Omegn Fiskerlag."

Farsunds Avis (14.06.1961) "Johannes og Arne Fredriksen setter igang salting av makrell i Korshavn."

Farsunds Avis (01.11.1961) "M|B "Farøy"s dager snart talt? Statsstøtten for 1962 er halvert."

Farsunds Avis (23.01.1951) "Moloanlegget i Loshavn."

Farsunds Avis (27.11.1961) "Ny fiskerimottagerstasjon skal bygges i Korshavn."

Farsunds Avis (09.08.1963) "Sørlands-idyll: M|B "Knygen" et tiltak vi bør verne om - Forholdsvis lite trafikk på ruten, men Hans Flastad er fremdeles optimist."

Farsunds Avis (09.07.1962) "Sæløer og Korshavn ligger som en protest mot avfolkningstendensen i sørlandsk skjærgård."

Farsunds Avis (21.09.1963) "Utkantene og storkommunen."

Flood, Constantius (1877) *Fra Agdesiden: Skildringer og Optegnelser*. Christiania: Mallings.

Hodne, Fritz (1981) *Norges økonomiske historie 1815-1970*. [Oslo]: Cappelen.

Hundstad, Dag (2004) "Sørlandske uthavnssamfunn: fra maritime monokulturer til fritidssamfunn." [D. Hundstad].

Kjeldstadli, Knut (1999) *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kloster, Johan H. (1975) "Sjømann-fisker-bonde: en sjøbruksstudie fra Hidra i Vest-Agder." <J.H. Kloster>.

Kommuneinndelingskomitéen og Nikolai Schei (1961) *Kommuneinndelingskomiteens endelige tilråding om kommunedelingen i Vest-Agder*.

Lian, Oddleif (1994) *Austad I: gard og folk*. Lyngdal kommune.

Masdalen, Kjell-Olav (1991) *1920-1945: mellomkrigstid og okkupasjon*: Agder Historielag.

Myklebost, Hallstein (1979) *Norges tettsteder: folketall og næringsstruktur*, Ad novas: Norwegian geographical studies. Bergen: Universitetsforlaget.

Niemi, Einar, Christine Smith-Simonsen og Randi Rønning Balsvik (2009) *Det Hjemlige og det globale: festskrift til Randi Rønning Balsvik*. Oslo: Akademisk publisering.

- Olstad, Finn (2006) *Vår skjebne i vår hånd*, Norsk sjømannsforbunds historie. Oslo: Pax.
- Rudjord, Kåre (1981) *Listaboka II: Gard og folk*: Farsund kommune.
- Salen, Odd og Kristian Fahlstrøm (1964) *Lyngdals sparebank: 1864 - 1964 : bygd og bank gjennom 100 år*. [Lyngdal]: Banken.
- Sande, Allan (1992) *Når folk og fisk svikter: om levkraftige lokalsamfunn i en tid med kvoteregulering, strukturrasjonalisering i fisket og befolkningsmessig nedgang i utkantstrøk*, NF-arbeidsnotat. [Bodø]: Nordlandsforskning.
- Slettan, Bjørn (1998) *1840-1920: ansikt mot sjøen, grunnfeste i jorda*: Agder Historielag.
- Statistisk sentralbyrå (2008). "Liv og død." Statistisk sentralbyrå, Hentet 18.04.2010 fra <http://www.ssb.no/norge/helse/>.
- Syvertsen, Svein (2001) "Litt om losing, losbåter og losulykker." *Årsskrift / Agder historielag* no. Nr 77: 112-24 : ill.
- Sørensen, Bjarne (1983) "Uthavn, loshavn og tollstasjon: en studie av uthavnssamfunnet Ny-Hellesund på 1800-tallet."
- Thuesen, Nils Petter (2000) *Norges historie i årstall: fra steinalderen til i dag*. Oslo: Orion.
- Torkildsen, Oddvar (1974) "Emigrasjonen til Nord-Amerika fra utvalgte kommuner i Vest-Agder 1951-65." Universitetetn.
- Utenriks- og konstitusjonskomitéen (1967-68) *Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomitéen om endringer i Grunnlovens §§ 57, 58 og 59.*, Utenriks- og konstitusjonskomitéen. [Oslo]: Departementet.
- Wikander, Johan Anton (1998) "Uthavnene på Agdesiden - En nasjonal ferdselsvei." *Fortidsvern* no. 03.
- Wikander, John Anton (1998) "Kulturminner i kystlandskapet." *Årsskrift / Agder historielag* no. Nr 74: [93]-130 : ill.

Trykte kilder

NOS = Norges Offisielle Statistikk

NOS. IV No. 052. *Folketellingen i Kongeriget Norge 3. December 1900. Første Hefte. Folkemængde i Rigets forskjellige administrative Inddelinger m.v.*

NOS. V. No. 170. *Folketellingen i Norge 1. december 1910. Første hefte. Folkemængde i Rikets forskjellige administrative inddelinger m.v.*

NOS. V. No. 211. *Folketællinge i Norge 1. december 1910. Fjerde hefte. Folkemengde fordelt efter livsstilling.*

NOS. VII. No. 39. *Folketellingen i Norge 1. desember 1920. Første hefte. Folkemengde og areal i Rikets forskjellige deler. Hussamlinger på landet.*

NOS. VII. No. 131. *Folketellingen i Norge 1. desember 1920. Ellevte hefte. Folkemengden fordelt efter livsstilling. Fylker. Byer og herreder. Procenttall.*

NOS. VIII. No. 182. *Folketelling i Norge 1. desember 1930. Første hefte. Folkemengde og areal i Rikets forskjellige deler. Bobodde øier. Hussamlinger på landet.*

NOS. VIII. No. 196. *Folketelling i Norge 1. desember 1930. Tredje hefte. Folkemengde fordelt efter: 1) Kjønn, alder og ekteskabelig stilling, 2) livsstilling og 3) fødested – i de enkelte herreder og byer. – "Oslobefolkningen" som bor utenfor Oslo.*

NOS. XI. No. 002. *Folketellingen i Norge 3. desember 1946. Første hefte. Folkemengde og areal i de forskjellige deler av landet. Beboede øyer. Hussamlinger.*

NOS. XI. No. 41. *Folketellingen i Norge 3. desember 1946. Tredje hefte. Folkemengden etter kjønn, alder og ekteskabelig stilling, etter levevei og etter fødested i de enkelte herreder og byer.*

NOS. XI. No. 145. *Folketellingen 1. desember 1950. Første hefte. Folkemengde og areal i de ymse administrative inndelinger av landet. Hussamlinger i herrendene.*

NOS. XI. No. 221. *Folketellingen 1. desember 1950. Tredje hefte. Folkemengden etter hovedyrke i de enkelte kommuner og fylker.*

NOS. XII. No. 108. *Folketelling 1960. Hefte I. Folkemengde og areal etter administrative inndelinger. Tettbygde strøk i herredene. Beboede øyer.*

Register over merkepliktige norske fiskefarkoster 1960. Utg. av Fiskeridirektøren. Bergen.

Register over merkepliktige norske fiskefarkoster 1966. Utg. av Fiskeridirektøren. Bergen.

Register over merkepliktige norske fiskefarkoster 1971. Utg. av Fiskeridirektøren. Bergen.
Statistiske kommunehefter. Folketellingen 1. november 1960. Tellingsresultater –
Tilbakegående tall – Prognoser. Austad 1031. Statistisk sentralbyrå, Oslo
Statistiske kommunehefter. Folke- og bolig tellingen 1. november 1970. 1003 Farsund.
Statistisk sentralbyrå, Oslo
Statistiske kommunehefter. Folke- og bolig tellingen 1. november 1970. 1032 Lyngdal.
Statistisk sentralbyrå, Oslo

Kilder fra Internett:

<http://loshavnsidene.net/>

<http://www.digitalarkivet.no>

Folketellingen 1900 for:

1032 Lyngdal

1040 Spind

1041 Vanse

Arbeidet med internettsidene er avsluttet 18. mai 2010

Utrykte kilder

Riksarkivet i Oslo

Folketellingen 1910 for:

1031 Austad: Pk.229

1041 Vanse: Pk.226a

Folketellingen 1930 for:

1031 Austad: Pk.246

1041 Lista: Pk.243a

Folketellingen 1950 for:

1031 Austad: Pk.1088

1041 Lista: Pk.1104

Folketellingen 1970 for:

1032 Lyngdal: Pk.160-165 1C 183 4/3-4

1003 Farsund: Pk.95-106 1C 183 4/3-4

Statsarkivet i Kristiansand

Folketellingen 1920 for:

1031 Austad: Pk.43

1041 Lista: Pk.39-41

Folketellingen 1946 for:

1031 Austad: Pk.1110

1041 Lista: Pk.1125-1131

Folketellingen 1960 for:

1031 Austad: Pk.1311

Muntlige informanter

Intervjuet av tidl. statsstipendiat Hartvig W. Dannevig i 1972:

Knutsen, Sara
Knutsen, Torgeir
Olsen, Leonard
Pedersen, Sigurd
Sørodd, Eilert
Theisen, Karl

Intervjuet av Leif Daland i perioden 2009-2010:

Danielsen, Arthur (intervjuet 30.07.2009)
Danielsen, Arthur Jr. (intervjuet 30.07.2009)
Fredriksen, Svein Olav (intervjuet 15.01.2010)
Gabrielsen, Bjarne (intervjuet 03.08.2009)
Johannessen, Oddvar (intervjuet 03.08.2009)

Kort presentasjon av informantene intervjuet av Leif Daland:

Arthur Danielsen (født 23.08.1924): Født og oppvokst i Loshavn. Pensjonert lege og amatørhistoriker med store kunnskaper om Loshavn og Eikvågs historie. Han har gjennom sitt liv skrevet mangt om uthavnene, og har publisert en rekke artikler i Farsunds Avis, blant annet serien ”Gammelt og nytt i Loshavn”. Han har også skrevet om Losene i Loshavn og Eikvåg for Agder historielag, samt en presentasjon av uthavnene i Kåre Rudjords bind II av Listaboken. Bor i Loshavn.

Arthur Danielsen Jr. (født 15.11.1961): Sønn av Arthur Danielsen. Er i likhet med sin far amatørhistoriker og entusiast for uthavnenes historie. Har samlet mye materiale om Loshavn og Eikvåg og publisert informasjonen på nettstedet Loshavnssidene (<http://loshavnssidene.net>).

Svein Olav Fredriksen (født 15.06.1950): Har bodd både i Sæløer og Korshavn, og fikk oppleve utviklingen i Korshavn som ungdom på 60-tallet. Bor fortsatt i Korshavn. Sitter inne med store kunnskaper om Korshavns utvikling, særlig i tiden etter 2. Verdenskrig.

Bjarne Gabrielsen (født 11.04.1932): Født og oppvokst i Sæløer. Har vært fisker hele livet, og var blant de aller siste som flyttet fra Sæløer på 90-tallet. Han flyttet til Korshavn, hvor han bor i dag.

Oddvar Johannessen (født 22.06.1954): Født og oppvokst i Sæløer. Vokste opp på 50- og 60-tallet og var en del av ungdomsutflyttingen på 70-tallet. Ble aldri fisker som sin far, men reiste ut for å ta seg utdanning som rørlegger. Bor i dag i Lundegård like ved Revøy.